

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ГОЛИК ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ

УДК 342.25 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРИНЦИП ПІДЗВІТНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА**

08 Право
081 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Ю. Ю. Голик**

Науковий керівник:

Наливайко Лариса Романівна,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
академік Національної академії наук
вищої освіти України

Дніпро – 2023

АНОТАЦІЯ

Голик Ю. Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: теоретико-правова характеристика. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України, Дніпро, 2023.

Дисертація є одним із перших у вітчизняній правовій науці комплексним теоретико-правовим дослідженням, в якому на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної правової доктрини, національного законодавства та міжнародних стандартів, досвіду держав Європейського Союзу, визначено сутність, структуру та особливості реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади, воєнного стану та повоєнного періоду.

Визначено, що принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні під впливом децентралізації влади знаходиться у стані постійної еволюції, що в результаті дозволить вважати його повноцінним стандартом місцевого самоврядування. Децентралізація влади передбачає розширення обсягу повноважень і ресурсів органів місцевого самоврядування і, відповідно, відповідальності. Під відповідальністю органів місцевого самоврядування слід розуміти передбачений Конституцією та законами України обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність). Підзвітність зумовлює і уможливлює відповідальність органів місцевого самоврядування.

Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування запропоновано розглядати як спеціальний принцип місцевого самоврядування, що визначає обов'язок органів місцевого самоврядування постійно, систематично інформувати громаду про свою діяльність та її результативність і ефективність;

передбачає свідому і активну соціально відповідальну діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування щодо реалізації мети і завдань місцевого самоврядування; обумовлює обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність). До його загальних ознак відносяться: фундаментальний, імперативний та універсальний характер, нормативна закріпленість, постійність дії, історизм, наукова обґрунтованість, обумовленість природою публічної влади, сталість і динамізм його змісту, категоричність. Розкрито спеціальні ознаки принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Аналіз наукових досліджень соціологічного, економічного, політологічного, історичного, управлінського, правничого характеру уможливило виокремити групи праць, в яких вивчалися ті чи інші аспекти принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Проведено міждисциплінарний та міжгалузевий аналіз національної і зарубіжної дослідницької літератури у сфері принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, що сприяло виокремленню концептуальних напрямів для забезпечення належного функціонування органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади.

Сформульовано визначення поняття «методологія дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування»: логічна та аргументована система світоглядних концепцій, принципів, наукових підходів, методів та інших дослідницьких інструментів, спрямованих на комплексне узагальнення знань, виявлення сучасного стану та визначення тенденцій і формування стратегій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Ключовими інструментами методології пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є принципи дослідження, наукові підходи, методи, система світогляду, фундаментальні та загальнотеоретичні концепції. Враховуючи цивілізаційний вибір Української держави, трансформації системи національного права України, а також модифікації методології правничої науки, нині орієнтиром у пізнанні принципу

підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є цивілізаційний підхід як один із новітніх інструментів дослідження й такий, що кореспондується із сучасною правовою дійсністю в Україні. Розкрито систему методологічних принципів пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Підкреслено, що згідно Конституції України підзвітність та відповідальність є важливими засадами організації та діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Конституційні основи функціонування органів місцевого самоврядування сформовані, враховуючи міжнародні стандарти, які закріплюють принцип підзвітності та відповідальності. Найбільш повно принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування закріплено у законах України, які прямо чи опосередковано врегульовують особливості реалізації підзвітності органів та посадових осіб місцевого самоврядування та муніципально-правової відповідальності. З метою підвищення ефективності реалізації принципу підзвітності органів місцевого самоврядування це питання потребує регламентації у статутах територіальних громад; в проекті Типового статуту територіальної громади потребує внесення окремого розділу «Відповідальність органів місцевого самоврядування». Запропоновано доповнити ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови.

Поняття «реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування» визначено як процес втілення його вимог і цілей у правомірній поведінці суб'єктів права та досягнення його соціальної мети. Розкрито її ознаки. Суб'єктів реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування доцільно поділяти на тих, які наділені зобов'язаннями та тих, які наділені повноваженнями. Об'єктом реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є його нормативний зміст. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування здійснюється через такі форми як використання, виконання, дотримання та правозастосування у комплексі.

Запропоновано авторське визначення поняття «гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування» – це комплекс об'єктивних та суб'єктивних чинників, а також сукупність умов, способів і засобів, що забезпечують ефективне виконання обов'язків та всебічну реалізацію прав членів територіальної громади. Розкрито їх ознаки. Гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування пропонується поділяти на загальні, спеціальні (юридичні). У системі спеціальних гарантій виділено нормативно-правові та організаційно-правові гарантії. Спеціальні (юридичні) гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування класифіковано за такими критеріями: залежно від їхнього змісту (матеріальні, процесуальні, організаційні); залежно від їхнього юридичного статусу (конституційні та галузеві).

Обґрунтовано, що підконтрольність та підзвітність зумовлюють відповідальність органів місцевого самоврядування, забезпечують дотримання прав, свобод та інтересів територіальної громади. Система контролю у місцевому самоврядуванні представлена контролем органів місцевого самоврядування щодо себе (внутрішній контроль) та контролем їх діяльності зовнішніми суб'єктами – державними та недержавними. Контроль територіальної громади та її членів за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування слід вважати таким, що проводиться всередині системи. Державний контроль базується на підзвітності органів місцевого самоврядування перед органами державної виконавчої влади в рамках виконання делегованих повноважень. Громадський контроль є більш ефективним механізмом забезпечення соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування. В умовах децентралізації влади в Україні, державний контроль за демократичним місцевим самоврядуванням має бути зведеним до мінімуму. Підзвітність може виступати самостійною формою забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування. Вплив громадської контрольної діяльності на позитивну відповідальність органів місцевого самоврядування інтенсивніша, ніж вплив державного контролю. В свою чергу, завдяки державному контролю частіше

виявляються підстави притягнення посадових осіб органів місцевого самоврядування до юридичної відповідальності в її негативному аспекті.

Проведено порівняльно-правове дослідження реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування у зарубіжних країнах. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в більшості країн англосаксонського права реалізується переважно на місцевому рівні і передбачає безпосередній контакт місцевої влади із населенням. У більшості європейських країн, що практикують європейську модель місцевого врядування концепції підзвітності та відповідальності місцевого самоврядування не пов'язані між собою. Зарубіжний досвід демонструє, що ефективність реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування залежить від форм і засобів, які для цього використовуються. Уніфіковане законодавство у галузі місцевого самоврядування у більшості європейських країн містить стандартизовані і детально регламентовані форми підзвітності. Активним є використання соціальних мереж та інших каналів комунікації у питаннях забезпечення підзвітності органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: принцип підзвітності та відповідальності, територіальна громада, органи місцевого самоврядування, децентралізація влади, контроль та нагляд, громадянське суспільство, верховенство права та законність, демократія, корупція, управління

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Голик Ю.Ю. Підзвітність органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: теоретико-правові аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 17-22. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/4.pdf>

2. Голик Ю.Ю. Співвідношення гарантій реалізації принципу підзвітності органів місцевого самоврядування з інститутом відповідальності. *Нове українське*

право. 2022. № 5. С. 72-78. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/357/317>

3. Golyk Yu. Content of the principle of accountability and responsibility of local government bodies: foreign experience. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2022. Special Issue № 1. P. 41-47. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S1/NV_DDUVS_spec_1_2022-41-47.pdf

4. Голик Ю.Ю. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування: теоретико-правова характеристика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). Держава і право України в умовах воєнного стану. С. 586-592. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S2/s-2-2022-586-592.pdf>

5. Голик Ю.Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: міжнародно-правове регулювання. *Київський часорис права*. 2023. № 1. С. 11-16. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/245>

6. Голик Ю.Ю. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: компаративний аналіз. *Нове українське право*. 2023. № 1. С. 208-214. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/446>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Голик Ю. Ю. Класифікація гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 червня 2022 р., м. Кропивницький. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022. С. 45-47.

2. Голик Ю. Ю. Поняття гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. *The driving force of science and trends in its development*: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical

Conference, November 4, 2022, Coventry. United Kingdom: European Scientific Platform. P. 48-51.

3. Голик Ю. Ю. Генеза принципу підзвітності і відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні: історико-правові аспекти. *Сучасні тенденції розвитку приватно-правових відносин в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали Всеукр. наук-практ. конф., 23 листопада 2022 р., м. Дніпро. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 48-52.

4. Голик Ю. Ю. Правове забезпечення підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування: проблеми та перспективи. *Current issues of science, prospects and challenges*: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, November 25, 2022, Sydney, Australia: European Scientific Platform. P. 75-77.

5. Голик Ю. Ю. Вплив реформи децентралізації влади на реалізацію принципу підзвітності органів місцевого самоврядування. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 2-3 грудня 2022 р., м. Кременчук. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 12-15.

6. Голик Ю. Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування у державах з континентальною моделлю місцевого самоврядування. *Advanced discoveries of modern science: experience, proaches and innovations*: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023, Amsterdam. The Netherlands: European Scientific Platform. P. 91-93.

7. Голик Ю. Ю. Підзвітність у діяльності органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28 лютого 2023 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 363-366.

8. Голик Ю. Ю. Принципи підконтрольності, підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: співвідношення та взаємозв'язок. *Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 квітня 2023 р., м. Київ. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 137-141.

SUMMARY

Golyk Yu. Yu. The principle of accountability and responsibility of local government bodies in the conditions of power decentralization: theoretical and legal characteristics. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

The thesis on competition of a scientific degree of Doctor of Philosophy on a specialty 081 – Law. – Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Dnipro, 2023.

The dissertation is one of the first comprehensive theoretical and legal studies in domestic legal science, in which, based on the analysis of domestic and foreign legal doctrine, national legislation, and international standards, the experience of the states of the European Union, the essence, structure, and peculiarities of the implementation of the principle of accountability and responsibility of local authorities are determined self-government in conditions of decentralization of power, martial law and the post-war period.

It was determined that the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies in Ukraine under the influence of decentralization of power constantly evolves, eventually allowing it to be considered a full-fledged standard of local self-government. Decentralization of power involves expanding the scope of powers and resources of local self-government bodies and, accordingly, responsibility. The responsibility of local self-government bodies should be understood as the obligation of local self-government bodies and officials to suffer negative or positive consequences for legally significant behavior (action or inaction) provided for by the Constitution and laws of Ukraine. Accountability conditions and enables the responsibility of local self-government bodies.

The principle of accountability and responsibility of local self-government bodies is proposed to be considered as a special principle of local self-government, which defines the duty of local self-government bodies to constantly and systematically inform the community about their activities and their effectiveness and efficiency; provides for the conscious and active socially responsible activity of local self-government bodies and

officials regarding the implementation of the goals and tasks of local self-government; stipulates the obligation of local self-government bodies and officials to suffer negative or positive consequences for legally significant behavior (action or inaction). Its general features include fundamental, imperative, and universal character, normative entrenchment, permanence of action, historicism, scientific justification, conditioned by the nature of public power, constancy and dynamism of its content, and categoricalness. Special features of the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies are revealed.

The analysis of scientific studies of a sociological, economic, political, historical, administrative, and legal nature made it possible to single out groups of works in which certain aspects of the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies were studied. An interdisciplinary and cross-industry analysis of national and foreign research literature on the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies was carried out, which contributed to the identification of conceptual directions for ensuring the proper functioning of local self-government bodies in decentralizing power.

The definition of the concept of "research methodology of the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies" has been formulated: a logical and well-argued system of worldview concepts, principles, scientific approaches, methods, and other research tools aimed at comprehensive generalization of knowledge, identification of the current state and determination of trends and formation of strategies for the implementation of the principle accountability and responsibility of local self-government bodies. The key tools of the methodology of learning the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies are research principles, scientific approaches, methods, a system of worldview, and fundamental and general theoretical concepts. Taking into account the civilizational choice of the Ukrainian state, the transformation of the national law system of Ukraine, and the modification of the methodology of jurisprudence, now the reference point in learning the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies is the civilizational approach as one of the newest research tools and one that corresponds to modern legal

reality in Ukraine. The methodological principles of learning the accountability and responsibility of local self-government bodies are disclosed.

It is emphasized that according to the Constitution of Ukraine, accountability and responsibility are essential principles of the organization and activity of local self-government bodies and officials. The constitutional foundations of the functioning of local self-government bodies are formed considering international standards that establish the principle of accountability and responsibility. The principle of accountability and responsibility of local self-government bodies is most fully enshrined in the laws of Ukraine, which directly or indirectly regulate the specifics of the implementation of accountability of local self-government bodies and officials and municipal legal responsibility. To increase the effectiveness of the implementation of the principle of accountability of local self-government bodies, this issue needs to be regulated in the statutes of territorial communities; a separate section, "Responsibility of local self-government bodies," should be included in the project of the Model Statute of the territorial community. It is proposed to supplement Art. 79 of the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" regarding the early termination of the powers of village, settlement, and city mayors.

The "implementation of the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies" is defined as implementing its requirements and goals in the lawful behavior of legal entities and achieving its social objective. Its signs are revealed. Subjects of implementing the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies should be divided into those endowed with obligations and those endowed with powers. The objective of implementing the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies is its normative content. Implementation of the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies is carried out in a complex manner through such forms as use, execution, compliance, and enforcement.

The author's definition of the concept of "guarantees of the implementation of the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies" is proposed – it is a complex of objective and subjective factors, as well as a set of conditions, methods

and means that ensure the adequate performance of duties and comprehensive realization of the rights of members of the territorial community. Their signs are revealed. It is proposed to divide the guarantees of implementing the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies into general, special (legal). In the system of unique guarantees, normative-legal and organizational-legal guarantees are allocated. Special (legal) guarantees of implementation of the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies are classified according to the following criteria: their content (material, procedural, organizational) and their legal status (constitutional and branch).

It is substantiated that controllability and accountability determine the responsibility of local self-government bodies to ensure compliance with the rights, freedoms, and interests of the territorial community. The control system in local self-government is represented by self-control of local self-government bodies (internal control) and control of their activities by external entities - state and non-state. Control of the territorial community and its members over the activities of local self-government bodies and officials should be considered to be carried out within the system. State control is based on the accountability of local self-government bodies to state executive bodies within the framework of the implementation of delegated powers. Public control is a more effective mechanism for ensuring the social responsibility of local self-government bodies. In the decentralization of power in Ukraine, state control over democratic local self-government should be reduced to a minimum. Accountability can act as an independent form of ensuring the responsibility of local self-government bodies. The influence of public control activities on the positive responsibility of local self-government bodies is more intense than the influence of state control. In turn, thanks to state control, grounds for bringing officials of local self-government bodies to legal responsibility in its negative aspect are more often revealed.

A comparative legal study of implementing the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies in foreign countries was conducted. The

principle of accountability and responsibility of local self-government bodies in most countries of Anglo-Saxon law is implemented mainly at the local level. It involves direct contact of local authorities with the population. In most European countries practicing the European model of local government, the concepts of accountability and responsibility of local self-government are unrelated. Foreign experience demonstrates that the effectiveness of implementing the principle of accountability and responsibility of local self-government bodies depends on the forms and means used for this purpose. Unified legislation in local self-government in most European countries contains standardized and detailed forms of accountability. The use of social networks and other communication channels in matters of ensuring accountability of local self-government bodies is active.

Keywords: *the principle of accountability and responsibility, territorial community, local self-government bodies, decentralization of power, control and supervision, civil society, the rule of law and legality, democracy, corruption, management*

LIST OF PUBLICATIONS OF THE APPLICANT BY DISSERTATION TOPIC

Scientific works in which the main scientific results of the dissertation were published:

1. Голик Ю.Ю. Підзвітність органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: теоретико-правові аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 17-22. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/4.pdf>

2. Голик Ю.Ю. Співвідношення гарантій реалізації принципу підзвітності органів місцевого самоврядування з інститутом відповідальності. *Нове українське право*. 2022. № 5. С. 72-78. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/357/317>

3. Golyk Yu. Content of the principle of accountability and responsibility of local government bodies: foreign experience. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2022. *Special Issue № 1*. P. 41-47. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S1/NV_DDUVS_spec_1_2022-41-47.pdf

4. Голик Ю.Ю. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування: теоретико-правова характеристика. *Науковий вісник*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). Держава і право України в умовах воєнного стану. С. 586-592. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S2/s-2-2022-586-592.pdf>

5. Голик Ю.Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: міжнародно-правове регулювання. *Київський часорис права*. 2023. № 1. С. 11-16. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/245>

6. Голик Ю.Ю. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: компаративний аналіз. *Нове українське право*. 2023. № 1. С. 208-214. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/446>

Scientific works certifying the approval of the dissertation materials:

1. Голик Ю. Ю. Класифікація гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 червня 2022 р., м. Кропивницький. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022. С. 45-47.

2. Голик Ю. Ю. Поняття гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. *The driving force of science and trends in its development: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, November 4, 2022, Coventry. United Kingdom: European Scientific Platform*. P. 48-51.

3. Голик Ю. Ю. Генеза принципу підзвітності і відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні: історико-правові аспекти. *Сучасні тенденції розвитку приватно-правових відносин в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23 листопада 2022 р., м. Дніпро. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 48-52.

4. Голик Ю. Ю. Правове забезпечення підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування: проблеми та перспективи. *Current issues of science,*

prospects and challenges: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, November 25, 2022, Sydney, Australia: European Scientific Platform. P. 75-77.

5. Голик Ю. Ю. Вплив реформи децентралізації влади на реалізацію принципу підзвітності органів місцевого самоврядування. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 2-3 грудня 2022 р., м. Кременчук. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 12-15.*

6. Голик Ю. Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування у державах з континентальною моделлю місцевого самоврядування. *Advanced discoveries of modern science: experience, proaches and innovations: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023, Amsterdam. The Netherlands: European Scientific Platform. P. 91-93.*

7. Голик Ю. Ю. Підзвітність у діяльності органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28 лютого 2023 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 363-366.*

8. Голик Ю. Ю. Принципи підконтрольності, підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: співвідношення та взаємозв'язок. *Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 квітня 2023 р., м. Київ. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 137-141.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	18
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ПІДЗВІТНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	31
1.1. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: поняття, сутність та ознаки	31
1.2 Наукові дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування	58
1.3 Методологія дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування	75
1.4 Нормативно-правове регулювання реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади	95
Висновки до розділу 1	119
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПІДЗВІТНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ: ЗАГАЛЬНОПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА.....	124
2.1. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: поняття та ознаки, суб'єкти, об'єкти, форми.....	124
2.2. Гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування	146
2.3. Демократичний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування і принцип їх підзвітності та відповідальності	166

2.4. Зарубіжний досвід реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.....	187
Висновки до розділу 2	213
ВИСНОВКИ	219
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	226
ДОДАТКИ.....	273

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВР – Верховний Суд

ВРУ – Верховна Рада України

ЄС – Європейський Союз

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

КМУ – Кабінет Міністрів України

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ОМС – органи місцевого самоврядування

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОТГ – об'єднані територіальні громади

РЄ – Рада Європи

ЦОВВ – центральні органи виконавчої влади

абз. – абзац

р. – рік

ст. – стаття

п. – пункт

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Ефективність і відповідальність органів публічної влади в умовах відсічі російської агресії є умовою збереження держави і суспільства. Інституційна спроможність органів місцевого самоврядування стала одним із індикаторів стабільності конституційного ладу України в умовах правового режиму воєнного стану. Проте, місцеве самоврядування в Україні розвивається в складних політико-правових та соціально-економічних умовах. Реалізація оборонної функції держави, протидія безпековим загрозам на місцевому рівні, подолання наслідків воєнних злочинів Російської Федерації, відновлення зруйнованої інфраструктури – це проблеми, які вирішує українське місцеве самоврядування, яке досі перебуває у стані реформування.

В умовах відсічі воєнної агресії російської федерації, громади потребують інтенсивної комунікації з органами місцевого самоврядування. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування дозволяє досягти такого стану взаємодії, який би уможлиблював розуміння місцевим самоврядуванням потреб та інтересів громади, а також задовольняв потреби громадян в інформації. Цей принцип суттєво змінюється в умовах проведення реформи децентралізації влади.

Посилення можливостей і відповідальності органів місцевого самоврядування, їх підзвітності, прозорості та людиноцентрованості є наскрізною ідеєю реформи децентралізації влади, що є частиною євроінтеграційного курсу.

Децентралізація влади об'єктивно пов'язана із рецепцією кращих практик функціонування місцевої влади в державах Європейського Союзу, де політико-правові цінності мають аксіологічні підвалини демократичного устрою. Поєднання інструментів упровадження реформи місцевого самоврядування із елементами зарубіжного досвіду корисне з точки зору визначення оптимальної для України моделі місцевого самоврядування, і це є нагальним науково-теоретичним та практичним завданням. Від його вирішення залежить якість використання

економічного і соціального потенціалу територіальних громад, активізація участі населення у вирішенні питань місцевого значення.

Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є важливим демократичним, збалансовуючим та обмежувальним інструментом. Його належне втілення у практиці взаємодії органів місцевого самоврядування з громадою та державним сектором впливає на місцеву демократію, стан забезпечення інтересів громади та суспільства. Ефективна реалізація цього принципу представляє особливий науковий інтерес, враховуючи її залежність від низки факторів, обумовлених демократизацією Української держави та реформою децентралізації влади.

Попри те, що значення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах реформи децентралізації влади зросло, а його зміст якісно змінився, в сучасній правовій науці досі відсутні його комплексні дослідження.

Наукові досягнення вітчизняних дослідників сформували основу для наукового пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Систему принципів місцевого самоврядування розкрито у працях І. Софінської «Принцип субсидіарності у місцевому самоврядуванні країн Європейського Союзу та України» (2013), Я. Ваніної «Реалізація принципу відкритості в діяльності органів місцевого самоврядування» (2013), Б. Калиновського «Конституційні принципи місцевого самоврядування в Україні» (2004), Г. Музиченко «Реалізація принципів демократії в сучасній системі місцевого самоврядування в Україні» (2004), С. Малікова «Принципи місцевого самоврядування в Україні» (2012), С. Панасюк «Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та актуальні проблеми їх імплементації в законодавство України» (2015), Д. Селіхов «Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб: змістовне наповнення в умовах децентралізації влади» (2023) та ін.

Питання контролю місцевого самоврядування стали предметом наукової уваги таких дослідників, як: В. Боняк «Демократичний контроль як інструмент

забезпечення підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування» (2023), Є. Мінакова «Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект» (2021), О. Смоляр «Державний та громадський контроль у сфері місцевого самоврядування» (2017), О. Вацлавський «Бюджетний контроль в умовах реформування місцевого самоврядування України» (2018), П. Покатаєв «Теоретичні основи здійснення контролю в системі органів місцевого самоврядування в Україні» (2013), П. Матвієнко «Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права України» (2011), Т. Коломоєць, П. Матвієнко «Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права України» (2011) та ін.

Проблематику юридичної відповідальності органів місцевого самоврядування досліджували Т. Тарасенко «Політична відповідальність у місцевому самоврядуванні України: публічно-управлінський аспект» (2021), П. Пилипишин «Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні» (2017), В. Куйбіда, Л. Смолова «Відповідальність представницьких органів місцевого самоврядування в Україні: реалії та перспективи» (2016), Т. Слободяник «Муніципально-правова відповідальність місцевих рад та сільських, селищних, міських голів в Україні» (2016), Л. Смолова «Публічна відповідальність представницьких органів місцевого самоврядування: перспективи розвитку» (2015), А. Колповська «Розвиток концепції соціальної відповідальності в муніципальному управлінні» (2014) та ін.

З позицій юриспруденції проблематику децентралізації влади досліджували О. Бабич «Організаційно-правові засади децентралізації виконавчої влади в Україні» (2013), Я. Журавель «Адміністративно-правове забезпечення децентралізації органів виконавчої влади в Україні» (2021), А. Рижий «Правове регулювання місцевих податків та зборів в умовах децентралізації» (2021), О. Ременяк «Децентралізація публічної влади в правовій теорії та державотворчій практиці» (2020), А. Савченко «Адміністративно-правовий механізм справляння місцевих податків та зборів України в умовах децентралізації» (2019), П. Чернописький «Децентралізація влади в Україні: конституційно-правовий аспект» (2018), В. Пянковський

«Адміністративно-правові засади реалізації прав людини у об'єднаних територіальних громадах в умовах децентралізації» (2018), В. Терехов «Адміністративно-правове забезпечення місцевої безпеки в умовах децентралізації влади в Україні» (2018), К. Бриль «Адміністративно-правове забезпечення децентралізації державної влади в Україні» (2017), А. Калінкін «Конституційна реформа у сфері децентралізації державної влади: проблеми теорії та практики» (2016), О. Петришин «Суспільно-політичний вимір реформи децентралізації в Україні» (2020), В. Серьогін, С. Серьогіна «Децентралізація і місцеве самоврядування в контексті зміцнення народовладдя в Україні» (2019) та ін. Актуальність дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування обумовлена його активним розвитком в умовах децентралізації влади як складової принципу транспарентності муніципальної влади – визнаної засади демократичного врядування у світі. На сучасному етапі низка складових проблематики реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування вимагає сучасного осмислення, враховуючи правовий режим воєнного стану, повоєнний період та євроінтеграції України. Необхідність пошуку напрямів подолання проблем у зазначеній сфері й зумовило вибір теми, визначення мети та завдань дисертаційної роботи.

Нормативною основою дисертації є національне законодавство, міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України.

Теоретичним підґрунтям дослідження є монографічні та інші праці вітчизняних і зарубіжних вчених у сфері права та інших суспільних наук.

Емпіричною основою дисертації є практика Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини, інформаційно-довідкові видання та ін.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р, Національної стратегії у сфері прав людини (§ 5. Забезпечення свободи думки і

слова, вираження поглядів і переконань, доступу до інформації), затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119/2021, Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 р. № 12-21 (пріоритетним напрямом подальших правових досліджень визначено «1.4. Правове забезпечення реформи територіальної організації влади та місцевого самоврядування»); загальноуніверситетської теми наукових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ «Теоретико-методологічні та прикладні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (затверджена 05 грудня 2018 р., реєстраційний номер 0118U100436).

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є комплексна науково-правова характеристика принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, враховуючи національну практику та досвід держав-членів Європейського Союзу, визначення напрямів удосконалення його реалізації в умовах децентралізації влади, воєнного стану та повоєнного періоду.*

Для досягнення зазначеної мети у дисертації поставлено такі *завдання*:

- визначити поняття, сутність та ознаки принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування; співвідношення понять «підзвітність» та «відповідальність»; розкрити взаємовплив досліджуваного принципу та децентралізації влади в Україні;
- сформулювати поняття і охарактеризувати методологію дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування;
- проаналізувати та систематизувати наукові дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування;
- обґрунтувати правову основу реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади;
- сформулювати поняття та визначити ознаки, суб'єктів, об'єкти форми реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування;

- визначити і розкрити систему гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування;
- дослідити демократичний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування і його впливу на принцип їх підзвітності та відповідальності.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері діяльності органів місцевого самоврядування як публічної влади.

Предметом дослідження є теоретико-правова характеристика принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети було використано комплекс загальнофілософських підходів, загальнонаукових, спеціальних та власних методів правознавства. *Діалектичний підхід* надав можливість дослідити принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування та взаємопов'язані з ним явища у їх динаміці (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1). Застосування *системного методу* у вивченні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування сприяло визначенню його внутрішньої структури та взаємозв'язків його елементів (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2). *Інструментальний підхід* дозволив дослідити процеси розвитку та переходу місцевого самоврядування в інший якісний стан, зокрема під впливом децентралізації (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.2, 2.3, 2.4). Використання *синергетичного підходу* допомогло розкрити причинно-наслідкові зв'язки становлення правової демократичної держави та розвитку місцевого самоврядування в Україні, тенденції у напрямі посилення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування (підрозділи 1.1, 1.2, 2.3, 2.4). Завдяки *компаративному методу* досліджено зарубіжний досвід реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування (підрозділ 2.4); *формально-юридичному методу* проведено аналіз нормативно-правової бази у сфері принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування та запропоновано напрями його удосконалення (підрозділи 1.4, 2.4). За допомогою *методу класифікації* запропоновано структуру реалізації принципу

підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, класифіковано суб'єктів реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, систематизовано нормативно-правові акти реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування (підрозділи 1.4, 2.1). *Логічний метод* було використано у всій роботі, а саме під час обґрунтування та аргументації тієї чи іншої позиції автора.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є одним із перших у вітчизняній правовій науці комплексним теоретико-правовим дослідженням, в якому на основі аналізу вітчизняної та зарубіжної правової доктрини, національного законодавства та міжнародних стандартів, досвіду держав Європейського Союзу, визначено сутність, структуру та особливості реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади, воєнного стану та повоєнного періоду. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку нових теоретичних положень, висновків і пропозиції щодо принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади та воєнного стану, зокрема:

уперше:

- сформульовано визначення поняття «методологія дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування» – логічна та аргументована система світоглядних концепцій, принципів, наукових підходів, методів та інших дослідницьких інструментів, спрямованих на комплексне узагальнення знань, виявлення сучасного стану та визначення тенденцій і формування стратегій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Ключовими інструментами методології пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є принципи дослідження, наукові підходи, методи, система світогляду, фундаментальні та загальнотеоретичні концепції. Враховуючи цивілізаційний вибір Української держави, трансформації системи національного права України, а також модифікації методології правничої науки, нині орієнтиром у пізнанні принципу

підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є цивілізаційний підхід як один із новітніх інструментів дослідження й такий, що кореспондується із сучасною правовою дійсністю в Україні. Визначено систему принципів дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування (принцип обґрунтованості; принцип єдності теорії і практики; принцип всебічності та повноти дослідження; принцип системності; принцип історизму; принцип розвитку; принцип комплексності; принцип детермінізму; принцип несуперечливості; принцип об'єктивності; принцип абстрагування; принцип критичності; принцип правового поліцентризму);

- визначено поняття реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування як процесу втілення його вимог і цілей у правомірній поведінці суб'єктів права та досягнення його соціальної мети. Обґрунтовані ознаки реалізації цього принципу: 1) відбувається переважно в активній формі шляхом використання (повноважною стороною) та виконання (зобов'язаною стороною), а також правозастосування; 2) носіями зобов'язань виступають органи місцевого самоврядування, а носіями прав та повноважень є фізичні та юридичні особи, територіальна громада, держава у особі її уповноважених органів; 3) послуговується власними специфічними формами, способами і процедурами; 4) забезпечується і регулюється не тільки державою, а й за допомогою саморегулювання органами місцевого самоврядування; 5) реалізація цього принципу спирається на специфічну систему гарантій;

- визначено поняття, ознаки та систему гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Запропоновано їх розуміти, як комплекс об'єктивних та суб'єктивних чинників, а також сукупність умов, способів і засобів, що забезпечують ефективне виконання обов'язків та всебічну реалізацію прав членів територіальної громади. Обґрунтовано перелік ознак таких гарантій (правова регламентованість, системність, цілеспрямованість, доцільність, ефективність та постійність дії). Гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування класифіковано на загальні та спеціальні;

- проведено міждисциплінарний та міжгалузевий аналіз національної і зарубіжної дослідницької літератури у сфері принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, що сприяло виокремленню концептуальних напрямів для забезпечення належного функціонування органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: уніфікація та систематизація принципів діяльності органів місцевого самоврядування в умовах впровадження європейських стандартів у національне законодавство, вироблення єдиного розуміння принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування на доктринальному та нормативному рівнях; розробка та впровадження гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування; забезпечення демократичного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування у реалізації підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування; принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та повоєнного періоду;

удосконалено:

- положення про те, що Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» у частині відповідальності доцільно доповнити ст. 79 наступними підставами дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови: *неналежне здійснення повноважень, багаторазове порушення положень чинного законодавства, грубе порушення норм моралі, фактичне припинення здійснення повноважень протягом тривалого часу;*

- положення про те, що принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні є спеціальним принципом місцевого самоврядування, що визначає обов'язок органів місцевого самоврядування постійно, систематично інформувати громаду про свою діяльність та її результативність і ефективність; передбачає свідому і активну соціально відповідальну діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування щодо реалізації мети і завдань місцевого самоврядування; зумовлює обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність). Виокремлено його загальні (фундаментальний,

імперативний та універсальний характер, нормативна закріпленість, постійність дії, історизм, наукова обґрунтованість, обумовленість природою публічної влади, сталість і динамізм його змісту, категоричність) та спеціальні ознаки. Розкрито взаємозв'язок та взаємозалежність «підзвітності» та «відповідальності»;

- висновки про взаємовплив підконтрольності, підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, зокрема підконтрольність та підзвітність обумовлюють відповідальність органів місцевого самоврядування, забезпечують дотримання прав, свобод та інтересів територіальної громади. Підзвітність може виступати самостійною формою забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування. Вплив громадської контрольної діяльності на позитивну відповідальність органів місцевого самоврядування переважає вплив державного контролю. Завдяки державному контролю частіше виявляються підстави притягнення посадових осіб органів місцевого самоврядування до юридичної відповідальності в її негативному аспекті;

- положення про практику реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в зарубіжних країнах. Доведено, що реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування залежить від моделі місцевого самоврядування. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в більшості країн англосаксонського права (США, Великобританія, Канада) реалізується переважно на місцевому рівні і передбачає безпосередній контакт місцевої влади із населенням. У європейських країнах континентального права, які практикують європейську модель місцевого врядування (Польща, Естонія, Латвія, Литва та ін.) концепції підзвітності та відповідальності місцевого самоврядування не пов'язані між собою;

дістало подальшого розвитку:

- положення про те, що на сучасному етапі державотворення під впливом децентралізації влади принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування знаходиться у динаміці, що в результаті дозволяє вважати його повноцінним стандартом місцевого самоврядування;

- положення щодо правового забезпечення реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади, що передбачено Конституцією України, норми якої конкретизовані у системі законів: у законах, які прямо чи опосередковано врегульовують особливості реалізації підзвітності органів місцевого самоврядування та муніципально-правової відповідальності; процесуальних законах; та підзаконних нормативно-правових актів. Конституційні основи функціонування органів місцевого самоврядування сформовані, враховуючи міжнародні стандарти. Наголошено, що з метою вдосконалення реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування потребує його чіткої регламентації у статутах територіальних громад; в проєкті Типового статуту територіальної громади потребує внесення окремого розділу «Відповідальність органів місцевого самоврядування»;

- положення про те, що система контролю у місцевому самоврядуванні представлена контролем органів місцевого самоврядування щодо себе (внутрішній контроль) та контролем їх діяльності зовнішніми суб'єктами – державними та недержавними. Громадський контроль є більш ефективним механізмом забезпечення соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування. В умовах децентралізації влади в Україні, державний контроль за демократичним місцевим самоврядуванням має бути зведеним до мінімуму.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання:

– у науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування та його реалізації в умовах децентралізації та воєнного стану (акт впровадження у наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 23 серпня 2023 р.);

– в освітньому процесі – при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Теорія держави і права», «Конституційне право», «Муніципальне право», «Державне будівництво та місцеве самоврядування» та ін., а також при підготовці навчальних посібників, підручників, розробці навчальних програм та методичних рекомендацій з цих навчальних дисциплін;

– у сфері правозастосування – у практичній діяльності органів місцевого самоврядування під час реалізації своїх повноважень, взаємодії з органами державної влади, інститутами громадянського суспільства;

– у сфері правотворчості – у діяльності суб'єктів правотворчості як теоретичне підґрунтя для вдосконалення норм права, що регулюють питання реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, їх новизна та практична значущість дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ та були оприлюднені на таких науково-практичних конференціях: *міжнародних*: «Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції» (Кропивницький, 2022); «The driving force of science and trends in its development» (Coventry, 2022); «Current issues of science, prospects and challenges» (Sydney, 2022); «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» (Кременчук, 2022); «Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів» (Дніпро, 2023); «Advanced discoveries of modern science: experience, proaches and innovations» (Amsterdam, 2023); «Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти» (Київ, 2023); *всеукраїнській*: «Сучасні тенденції розвитку приватно-правових відносин в умовах євроінтеграційних процесів» (Дніпро, 2022).

Публікації. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, що містяться у дисертації, висвітлені автором у 14 публікаціях, з яких 6 – наукові статті, надруковані у фахових виданнях України з юридичних наук; 8 – у збірниках тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із основної частини (вступу, двох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 277 сторінок, з яких 207 сторінки основного тексту. Список використаних джерел складається із 506 найменувань і займає 47 сторінок. Додатки розміщено на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИНЦИПУ ПІДЗВІТНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

1.1. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: поняття, сутність та ознаки

Індикатором сталого місцевого розвитку є стан реальної реалізації принципів місцевого самоврядування. Як демократична інституція за своєю сутністю, місцеве самоврядування більше тяжіє до інститутів громадянського суспільства, ніж до органів державної влади. Саме тому, підзвітність, публічність, прозорість та відповідальність у процесі розроблення, прийняття і реалізації рішень органами місцевого самоврядування має бути їх неодмінною характерною рисою.

Наукові досягнення вітчизняних дослідників сформували основу для наукового пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Систему принципів місцевого самоврядування розкрито у працях Р. Безсмертного, В. Вакуленка, Ю. Ганущака, І. Грицяка, О. Молодцова, В. Погорілка, М. Пухтинського, В. Скрипничука, В. Удовиченка та ін. Питання контролю, підзвітності, відкритості місцевого самоврядування стали предметом наукової уваги таких дослідників, як: С. Братель, В. Гаращук, М. Гармон, О. Джафарова, С. Денисюк, М. Дубнік, С. Кушнір, Н. Латигіна, Т. Наливайко, Г. Пришляк, А. Павелко, Л. Рогатіна, І. Сквірський, О. Федоровська, С. Шестак та ін. Питання відповідальності у місцевому самоврядуванні досліджували М. Баймуратов, Ю. Бальцій, О. Батанов, В. Борденюк, М. Воронов, І. Дробуш, А. Коваленко, М. Корнієнко, А. Колодій, П. Любченко, М. Орзіх, О. Фрицький, В. Федоренко та ін. Децентралізація влади розкрита у наукових працях плеяди дослідників, серед них: О. Бабінова, М. Баймуратов, В. Боклаг, В. Боярський, М. Лахижа, А. Матвієнко, А. Мельничук, В. Наконечний, Л. Наливайко, П. Остапенко, О. Петренко, М. Пухтинський, Т. Тарасенко, Б. Федірко, О. Чепік-Трегубенко, Б. Шевчук, Ю. Шемшученко та ін. Актуальність дослідження принципу

підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування обумовлена його активним розвитком в умовах децентралізації влади як складової принципу транспарентності муніципальної влади – визнаної засади демократичного врядування у світі.

Сьогодні місцеве самоврядування в Україні розвиваються в складних політико-правових та соціально-економічних умовах. Реалізація вимог воєнного стану, протидія безпековим загрозам на місцевому рівні, вчинення воєнних злочинів РФ проти територіальних громад, потреба відновлення зруйнованої інфраструктури, забезпечення життєздатності громади в умовах ракетних обстрілів – це не повний перелік проблем, з якими зіткнулось українське місцеве самоврядування, яке станом на 24 лютого 2022 р. ще перебувало у стані реформування.

В умовах відсічі воєнної агресії РФ, громадяни України потребують інтенсивної комунікації з органами місцевого самоврядування. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування дозволяє досягти такого стану взаємодії, який би уможлиблював розуміння місцевим самоврядуванням потреб та інтересів громади, а також задовольняв потреби громадян в інформації. Цей принцип суттєво змінюється в умовах проведення реформи децентралізації влади.

Становлення сучасної системи принципів місцевого самоврядування в Україні, в тому числі принципу підзвітності та відповідальності відбувалось протягом всієї історії його розвитку. Щоб глибше зрозуміти зміст, сутність і стан реального забезпечення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування важливо дослідити історичні особливості і умови його становлення.

Історія місцевого самоврядування сягає часів родоплемінного устрою у слов'ян при появі їх на території сучасної України. Наявні історичні джерела містять перші достовірні згадки про народоправство у східних слов'ян. Повідомлення про народні зібрання у східнослов'янських племен датуються серединою другої половини 6 ст. нашої ери. Перша письмова згадка про органи місцевого самоврядування в Київській Русі датується 983 роком [169, с. 5]. Та навіть тоді, воно вже мало протодемократичний зміст.

Вічова демократія поклала основу контролю за діями виборних посадових осіб. Так, за вимогою одного з «кінців» віче могло прийняти рішення про зміщення якої завгодно посадової особи і, при необхідності їх покарання. Що стосується Києва, то він міг вирішувати питання обрання чи усунення від влади князя. У часи роздробленості Русі жоден князь не міг стати на київський престол без згоди громади [169, с. 8-10]. Віче мало право втручатися у справи князя [193, с. 81]. Проте, прототип демократичного принципу підзвітності і відповідальності органів місцевого самоврядування отримав розвиток саме у період національно-визвольної революції і Гетьманщини. Упродовж існування Запорізької Січі тут склався власний військовий і соціальний устрій, де всі козаки вважалися за рівних і мали однакові права, брали участь у козацьких радах. Всі посади у козацькій громаді були виборними, всі вибрані несли персональну відповідальність за свої дії, і у будь-який час могли бути скинуті з обійманих посад, а у випадку скоєння злочинів – могли бути засуджені до страти. Таким чином, громадський лад у них ґрунтувався на самоорганізації і на основах демократії [169, с. 21-22]. Проте, як і будь-який демократичний принцип, принцип підзвітності та відповідальності не розвивався постійно і послідовно.

Наступ царизму на козацьке та місцеве самоврядування в Україні почався з 20-х рр. 18 ст. В Лівобережній Україні різко зросла кількість російських чиновників та військових, яких призначили на найважливіші посади. Магдебурзьке право в українських містах упродовж 18 ст. майже звелося нанівець. У 1764 р. ліквідується інститут гетьманства, а в 1783 р. скасовується полково-сотенний устрій. Це означало уніфікацію форм організації суспільного життя в Україні за російським зразком. У 1889 р. царським указом для контролю за діяльністю сільського самоврядування було запроваджено інститут земських начальників, який проіснував до лютого 1917 р. [462, с. 152, 154]. Фактично місцева влада не несла реальної чи формальної відповідальності перед населенням, проте була підконтрольною імперії. В період знаходження українських земель під контролем Російської імперії аж до повалення царського режиму місцеве самоврядування стало формальністю, а його гласність, підконтрольність та відповідальність – фікцією.

В Західній Україні розвиток місцевого самоврядування наприкінці 18 – на початку 20 ст. ознаменувався уніфікацією австрійським урядом норм місцевого самоврядування за імперським зразком та його обмеження. Проте, революція 1848 р. призвела до демократизації системи організації влади в Австрійській імперії, що стосувалося і місцевого самоврядування [462, с. 154]. Повноцінного забезпечення принципу підзвітності та відповідальності, безумовно, це не гарантувало.

Історія розвитку українського місцевого самоврядування пов'язана і з діяльністю УНР (Української Народної Республіки) та ЗУНР (Західноукраїнської Народної Республіки). З проголошенням державної незалежності України в січні 1918 р. місцеве самоврядування було визнано складовою частиною нового демократичного конституційного ладу. Так само, після утворення в листопаді 1918 р. ЗУНР місцеве самоврядування посіло гідне місце серед її конституційних органів. Спроби збудувати українську модель місцевого самоврядування робили всі незалежні українські уряди (Генеральний Секретаріат, Гетьманат, Директорія). Головний принцип місцевого самоврядування в УНР був демократичний [114, с. 65; 193, с. 84; 217, с. 34]. У політико-правовому плані, визнання місцевого самоврядування на конституційному рівні вперше в Україні було закріплено ще в Конституції гетьмана П. Орлика 1710 року, а пізніше в Конституції УНР 1918 року, положення яких так і не були реалізовані. За радянських часів цей принцип рішуче заперечувався, він суперечив централізованому характеру радянської держави [95; 390, с. 58].

За радянських часів характер функціонування системи місцевої влади був неоднозначний та суперечливий, що зумовлено особливістю більшовицької політичної системи, яка вже на перших етапах свого існування далеко відійшла від демократичних традицій робітничого соціалістичного руху, заклавши тим самим організаційні передумови виникнення тоталітарної держави [121]. Повноваження місцевих рад визначалися за принципом так званої «матрьошки», відповідно до якого певна частина повноважень, скажімо, сільської ради були одночасно і повноваженнями районної ради, а повноваження районної рада – повноваженнями обласної. Взаємовідносини у системі міських рад будувалися за принципом

«керівництва» згори донизу, а їх виконавчі органи перебували у так званому «подвійному підпорядкуванні». Природно, таке становище місцевих рад було не сумісне з природою місцевого самоврядування, хоча ці органи були зобов'язані виконувати і деякі функції місцевого самоврядування [195, с. 45-46]. Фактично у СРСР і в УРСР не існувало реального місцевого самоврядування, тому розвиток принципу підзвітності і відповідальності органів місцевого самоврядування в цих умовах не відбувався, а був фікцією. При цьому, сучасна система принципів місцевого самоврядування була вперше закріплена саме у радянському законодавстві.

Реальне відновлення місцевого самоврядування в Україні розпочалося у березні 1990 р., коли на основі формально демократичних виборів було сформовано Верховну Раду Української РСР та місцеві ради народних депутатів. Саме ці вибори привели до складу депутатського корпусу, в тому числі й до органів місцевого самоврядування, зокрема колишніх дисидентів, яким була невідома комуністична бюрократична система [462, с. 179]. Досвід законодавчого закріплення принципів місцевого самоврядування прослідковується у окремих статтях законів: «Про місцеві ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» від 7 грудня 1990 р., «Про місцеві Ради народних депутатів та місцеве і регіональне самоврядування» від 26 березня 1992 р., «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. [116], «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р. та ін. У зазначених законах закріплено та деталізовано принцип підзвітності і відповідальності місцевого самоврядування перед населенням.

Процес створення міжнародних стандартів у Західній Європі став відбитком інтеграційних процесів, які розпочалися з 1949 р., коли була утворена Рада Європи. Підписання або приєднання до цих документів і реалізація їхніх положень Україною стало каталізатором процесів зі становлення в цивілізованій системі місцевої демократії [27, с. 29]. Визнання наприкінці 20 – початку 21 ст.ст. на міжнародному рівні місцевого самоврядування як основи будь-якого демократичного ладу, з одного боку, значною мірою посилює тенденцію глобалізації доктрини місцевого самоврядування та муніципального права, яка особливо рельєфно спостерігається у

сучасних євроінтеграційних процесах. Стрімкий розвиток муніципального права у сучасних демократіях, тріумфальний рух принципів субсидіарності, регіоналізації та децентралізації, який відбувся у період після Другої світової війни в Європі та США, породив тенденцію муніципалізації конституційного життя та правових систем у цілому [37, с. 60]. Але імплементація міжнародних стандартів і принципів місцевого самоврядування відбулась в Україні вже після проголошення незалежності, що свідчить про відкритість до глобалізації та демократизації.

Зокрема, першими міжнародними актами у сфері місцевого самоврядування, які ратифікувала Україна були: Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або органами влади від 1980 р. (набрала чинності від 14 липня 1993 р.); Європейська хартія місцевого самоврядування від 1985 р. (ратифікована від 15 липня 1997 р.); Всесвітня Декларація місцевого самоврядування від 1985 р. (імplementована Асоціацією міст України в 1997 р. в Хартії українських міст) та ін. Принагідно зазначимо, що жоден із вказаних документів не закріплює прямо принцип підзвітності і відповідальності органів місцевого самоврядування. Проте, цей принцип опосередковано визначається іншими стандартами.

Якщо порівнювати конституції держав міцних демократій Західної Європи з конституціями держав Центрально-Східної Європи, то можна побачити, що принципи самоврядування, система органів місцевого самоврядування, порядок формування, повноваження, більш деталізовані в останніх [50, с. 45]. Тому, деталізація і нагромадження у законодавстві про місцеве самоврядування принципів, які самі собою існують в структурі інших, більш комплексних засад місцевого самоврядування, є характерним і для України.

Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні є власним історичним надбанням, а не запозиченим з міжнародної практики. Він відтворювався в різних історичних етапах з різним ступенем інтенсивності, змінював свій зміст і формат реалізації, але сформувався як повноцінний національний принцип місцевого самоврядування. Ця засаднича ідея у повній мірі

характеризує концепцію місцевого самоврядування, що сформована у міжнародних документах.

Із проголошення незалежності України і аж до Революції Гідності місцеве самоврядування розвивалось як адміністративно-командна система, далека від принципів демократії, верховенства права, підзвітності та відповідальності.

У 2013 р. (до Революції Гідності) видатний вчений-конституціоналіст О. Батанов зауважив, що «Україна була негативним прикладом ігнорування як позитивного зарубіжного досвіду муніципального будівництва, так і концептуальних засад демократії, втілених в основних теоріях місцевого самоврядування. Модель місцевого самоврядування, яка за роки незалежності сформувалася в Україні, була внутрішньо суперечливою та неузгодженою, як з позиції законодавчої регламентації та практики своєї організації і функціонування, так і концептуально, з точки зору класичних моделей і теорій муніципального права, у тому числі й їх аксіологічних засад. Тогочасна модель місцевого самоврядування переживала фазу своєрідної деградації та мутації, поступово трансформуючись на патерналістську модель самоврядування, яка за своїм духом близька до радянської моделі місцевої влади» [36, с. 79]. І хоча Революція Гідності стимулювала новий вектор розвитку і діяльності органів публічної влади, радянський підхід до визначення принципів місцевого самоврядування зберігається і до сьогодні та потребує переосмислення на користь принципів місцевого самоврядування держав-членів Європейського Союзу, а також принципів, що визначені у Європейській хартії місцевого самоврядування.

Головними джерелами принципів місцевого самоврядування є політика, економіка, мораль, ідеологія, соціальне життя. Конституційні принципи формуються як складний синтез опосередкування і осмислення багатьох проблем, пов'язаних з політичними, економічними, духовними та іншими процесами, і відображають рух суспільства до формування громадянського суспільства і правової держави [277, с. 127]. Реформа децентралізації влади в Україні розпочалась у 2014 р. та триває донині, навіть в умовах широкомасштабного воєнного вторгнення РФ, що деструктивно впливає на різні сфери життєдіяльності суспільства.

В основі реформи – ідея про те, що повноваження, ресурси та відповідальність мають бути передані на рівень, що є найближчим до громадян та інтересів громади – до органів місцевого самоврядування.

Вплив публічного управління буде ефективним тоді, коли пройдуть ціннісні зміни публічно-управлінської діяльності, зміняться засоби вирішення суспільних проблем, зорієнтованість буде направлена на потреби населення. Оптимізація публічного управління та адміністрування в Україні має за мету забезпечення нових принципів відносин щодо формування програм, механізмів підзвітності та громадського контролю. Це сприятиме швидкому поширенню цінностей громадянського суспільства, до яких належать верховенство права, демократія, соціальна справедливість, сильне самоврядування, мобільний державний менеджмент. Відтак, громадськість матиме змогу реалізувати свій потенціал, запровадити інноваційні ідеї, що призведе до створення конкурентоспроможної держави [254, с. 246-248]. Децентралізація як одна із реформ системи публічної влади спрямована на побудову реально демократичного і ефективного врядування в Україні, відповідно до міжнародних та європейських стандартів і підходів. Неодмінною ознакою такого врядування є його прозорість та підзвітність, а також відповідальність.

Децентралізація можлива і доцільна лише у тому випадку, коли органи місцевого самоврядування є спроможними виконувати надані їм повноваження – організаційно, кадрово, фінансово, вони є прозорими та підзвітними громаді, а також коли держава має змогу ефективно здійснювати нагляд за законністю дій органів місцевого самоврядування та не допустити банкрутства громад через помилку виборців на виборах – обрання тих, хто не може управляти [455, с. 30]. Навіть досконало спланована реформа не буде дієвою без політичної волі та мотивації.

Реформа розширює коло питань місцевого самоврядування й повноваження органів місцевого самоврядування та ув'язує їх з ОТГ. В результаті об'єднання громад органи місцевого самоврядування отримали більші можливості розвитку (потужність та кошти), ніж окремі села чи міста. Це пов'язано зі зміною

адміністративно-територіальної вертикалі [177, с. 48]. Децентралізація влади забезпечує органам місцевого самоврядування широкі організаційні, функціональні, матеріальні ресурси [18; 292]. Спроможність, ефективність, самостійність, автономність і невідконтрольність місцевого самоврядування державі – ключова мета реформи. Це, в свою чергу, обумовлює низку ризиків і загроз верховенству права, корупційній безпеці, інтересам громади на місцевому рівні тощо. Тому, належно побудована система стримувань і противаг у місцевому самоврядуванні – чи не найдієвіша гарантія забезпечення верховенства права.

Реформа децентралізації влади вплинула на зміст принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Сучасне трактування цього принципу є ширшим, ніж обов'язок органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб звітувати про свою діяльність та зазнавати наслідків за свої дії/бездіяльність. Це результат як загальних процесів демократизації в Україні та інформатизації суспільства, так і реформи децентралізації влади.

Мета реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування також еволюціонувала в результаті реформи децентралізації влади.

Механізм реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в сучасних умовах вимагає застосування інформаційно-комунікаційних технологій, що обумовлено цифровізацією публічного управління. Застосування інструментів електронного урядування у місцевому самоврядуванні дасть змогу підвищити ефективність роботи органів місцевого самоврядування та досягти якісно нового рівня управління в територіальній громаді, що базується на принципах результативності, ефективності, прозорості, відкритості, доступності, довіри та підзвітності [490, с. 135]. Такий підхід суттєво спрощує комунікацію органів та посадових осіб місцевого самоврядування з громадою, що особливо важливо в умовах воєнного стану.

Отже, успішне та результативне завершення реформи децентралізації влади потребує наукового переосмислення існуючих поглядів на принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Але розпочати цей процес слід

з систематизації традиційних та новаторських поглядів на поняття і зміст цього принципу з метою досягнення термінологічної визначеності.

Загалом, гармонізація наукової термінології дозволяє досягнути єдності наукового розуміння державно-правових явищ, якості та послідовності розкриття наукового їх змісту.

Теоретико-правове обґрунтування наукової конструкції «принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування» обумовлює потребу дослідити її основоположні елементи – «принцип», «підзвітність» та «відповідальність» як самостійні категорії та у їх взаємозалежності й взаємозв'язку.

Етимологічно поняття «принцип» від латинського *principium* означає основа, начало. У словниковій літературі це поняття визначається як вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці [57; 418, с. 693]. В юридичній енциклопедії під принципами розуміються основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права [502, с. 110-111]. Якщо якійсь категорії належить статус принципу, це характеризує її не як загальну, а як основоположну ціннісну ідею, стандарт. Саме тому, поряд з «принципом» у правничій літературі часто застосовуються прикметники «основоположний», «фундаментальний», «вихідний», «відправний» тощо.

Принцип – це аксіоматичне явище, що формується у різних галузях у процесі життєдіяльності суспільства та визначає основні вектори його розвитку. Для принципів є характерним відображення існуючої суспільної реальності, що свідчить про їхню виняткову роль [222, с. 32]. Використання поняття «принцип» у праві наскільки поширене, що заслуговує окремих комплексних наукових розвідок, але «правовий принцип» більшою мірою тяжіє до поняття «правовий стандарт».

Принцип може стати стандартом у тому разі, коли він визначається через чітку систему вимог, які закріплюються у праві. Стандарти – це принципи, які досягли

стану найвищої регламентованості, закріпленості й обов'язковості, що говорить про їх зникнення, недійсність або перетворення на нові стандарти у разі мінімальної зміни. Водночас принцип може існувати в неписаній формі, стандарт же повинен мати джерело свого закріплення. Цим обумовлюється те, що стандарт є не філософською, а загалом юридичною й технічною категорією [340, с. 51]. Видається можливим припустити, що під впливом децентралізації влади принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування знаходиться у стані постійної еволюції, що у кінцевому результаті дозволить вважати його повноцінним стандартом місцевого самоврядування.

Складовими елементами організації діяльності органів місцевого самоврядування є: принципи, функції, компетенція, внутрішньо організаційна будова, основи, форми та методи [400, с. 35]. Принципи місцевого самоврядування, перш за все, відбулися як правові принципи, як категорії суспільної правосвідомості і спочатку вони не завжди відображалися в системі права і правових нормах. Але їх можна назвати головними засадами, на базі яких будується місцеве самоврядування як інститут права [42, с. 154]. Принципи місцевого самоврядування визначають ту чи іншу сторону його функціонування, вони перебувають у постійному взаємозв'язку. Їм приділено системну наукову увагу переважно вчених-конституціоналістів. Вироблені конституційно-правовою наукою підходи до розуміння поняття «принципи місцевого самоврядування» дозволять глибше пізнати природу одного з них – принципу підзвітності та відповідальності.

Так, принципи місцевого самоврядування визначають як: 1) сформовані в процесі еволюції місцевого самоврядування основоположні ідеї та правила які є основою діяльності територіальних громад та вибраних ними органів і посадових осіб для самостійного вирішення місцевих питань [116]; 2) закріплені в конституційному законодавстві вихідні ідеї і положення, котрі визначають основи організації і функціонування місцевого самоврядування та їх органів [471, с. 167]; 3) основні світоглядні ідеали та цінності щодо ефективної організації, здійснення та розвитку місцевого самоврядування. Вони закріплені в чинному законодавстві України, включаючи міжнародні договори України, та втілені в міжнародних

стандартах місцевого самоврядування [464, с. 43]; обумовлені природою публічної влади відправні засади, ідеї й вимоги, які лежать в основі організації та функціонування місцевого самоврядування, регламентації соціальних зв'язків, визначають форми й методи діяльності суб'єктів місцевого самоврядування [252, с. 102]. Отже, узагальнюючи авторитетні позиції українських вчених, слід вказати, що принципи місцевого самоврядування визначають сутність, форми, методи і зміст діяльності органів місцевого самоврядування та визначають його природу в цілому.

Їм характерні такі ознаки, як: фундаментальний узагальнюючий характер, нормативність, визначеність та категоричність, постійність дії, загальна визнаність, сконцентрованість положень, стійкість [284, с. 122], історизм, поєднання сталості та динамізму їх змісту. Вказані ознаки цілком характеризують і принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Важливим аспектом, зокрема, є місце принципу підзвітності та відповідальності в системі принципів місцевого самоврядування.

Принципи місцевого самоврядування поділяють на: загально-правові (народовладдя, законність, гласність) – ті, що застосовуються до організації та діяльності будь-якого органу демократичної влади, як і до держави в цілому та спеціалізовані принципи місцевого самоврядування (колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених відповідними законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування) ті, що закріплюють особливості саме місцевого самоврядування що є формою організації місцевого влади та ланок його системи [116]. Поділ принципів місцевого самоврядування на загальні та спеціальні вважається найбільш поширеним [212, с. 12; 471, с. 167]. Також, виокремлюють: а) міжнародні та регіональні (європейські) принципи місцевого самоврядування; б) національні принципи місцевого самоврядування [464, с. 47]. Отож, принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є спеціальним, національним принципом місцевого самоврядування.

Розкриття поняття «принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування» передбачає комплексний теоретико-правовий аналіз його елементів – підзвітності та відповідальності, а також близьких до них термінів.

Дослідник Утрехтського університету (Нідерланди) Марк Бовенс вважає, що «підзвітність стала символом «доброго врядування» спочатку в Сполучених Штатах Америки, а потім в Європейському Союзі. Поняття «підзвітність» використовується «як загальний термін для будь-якого механізму, що визначає необхідність владних інституцій відповідати перед конкретною громадськістю. Це одне з тих пам'ятних політичних слів, які можна використовувати, щоб створити образ довіри, вірності і справедливості» [4, с. 448; 82, с. 9]. Це пояснює поєднання двох самостійних принципів «підзвітності» та «відповідальності» у єдиний, що обумовлено їх тісним взаємозв'язком та взаємозалежністю. Реалізація їх окремо один від одного неможлива з практичної точки зору.

Публічна підзвітність допомагає забезпечити справедливість, ефективність і продуктивність прийняття рішень та розподілу ресурсів, що своєю чергою сприяє процвітанню демократії, економіки та суспільства. Це важлива ознака ефективного місцевого або регіонального органу влади, який стосується культури, процесів, структури та правил, які забезпечують, щоб публічні службовці діяли в інтересах широкої громадськості, а не в своїх власних. Публічна підзвітність забезпечує відповідальність посадових осіб за рішення, які вони приймають від імені громадськості. За відсутності публічної підзвітності може процвітати корупція та хабарництво [461, с. 68]. Принцип підзвітності та відповідальності є взаємопов'язаними, оскільки обидва стосуються того, що органи та посадові особи місцевого самоврядування несуть наслідки за свої дій/бездіяльність.

Підзвітність тлумачать у двох площинах: як важливу морально-етичну категорію і як процес, який можна спостерігати і оцінювати. Підзвітність як процес – це відносини між дійовою особою (представником влади) та форумом (громадськістю) [4, с. 448; 461, с. 68]. Підзвітність передбачає обов'язок давати відповіді (тобто обов'язок надавати інформацію і пояснення; право ставити питання і чекати обґрунтованих відповідей), а також притягнення до відповідальності (тобто

можливість притягати певні органи до відповідальності за їхні дії, зокрема, ті, які тягнуть за собою покарання) [11]. Експерти Програми Ради Європи «Посилення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування в Україні» вважають, що підзвітність – це механізм, за допомогою якого досягається баланс владних повноважень органу влади і покладеної на нього відповідальності. Підзвітність означає, що наділені владними повноваженнями і відповідальністю органи влади зобов'язані аргументовано доповідати і обговорювати результати своєї діяльності з громадою [439]. Діяльнісний підхід до розуміння підзвітності органів місцевого самоврядування є провідним.

М. Дубняк зауважує, що «принципи прозорості, відкритості та підзвітності є основною умовою формування ефективної інформаційної взаємодії в місцевому самоврядуванні» [133, с. 80-84]. Ю. Батан вважає «підзвітність складовою верховенства права та запобіжником порушень прав людини, що являє собою нормативне закріплення та реалізацію нагляду, контролю та юридичної відповідальності. Підзвітність пов'язана з складовими верховенства права: повагою до прав людини, правовою визначеністю, пропорційністю» [35]. К. Донченко зазначає, що «підзвітність є одним із складників публічності» [130, с. 27]. Загалом вказані позиції не суперечать одна одній, а лише підтверджують багатофункціональність і змістову наповненість принципу підзвітності, який здатний задовольняти багато цілей.

Г. Терещук підтверджує «приналежність принципів підзвітності, прозорості та громадської участі до принципу транспарентності у публічному управлінні» [448, с. 66]. Термін «підзвітність» часто використовують в контексті «транспарентності», як і терміни «відкритість», «гласність», «публічність», «прозорість» тощо.

Багатоелементне поняття «транспарентність» змістовно поєднало у собі як «прозорість», так і «відкритість», часто ці терміни застосовуються як рівнозначні та вживаються поряд із поняттями «гласність» та «публічність» [457, с. 7-9]. О. Крет також трактує поняття «транспарентність державної влади» через набір принципів, таких як відкритість, прозорість, гласність, публічність та підзвітність процесу

формування, розвитку і функціонування органів державної влади різного рівня й процесу прийняття ними рішень. Прозорість – технологічна, відкритість – інституційна, гласність – інструментальна характеристики транспарентності, публічність – доступність будь-якої інформації щодо різних соціальних суб'єктів, підзвітність – контрольна функція транспарентності [229, с. 8]. Л. Наливайко та О. Чепік-Трегубенко зазначають, що «транспарентність дозволяє формувати такі відносини, при яких громадяни повноцінно реалізують своє конституційне право отримати інформацію про діяльність органів публічної влади, про вироблення ними публічно-владних рішень, здійснювати контроль за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування тощо» [293, с. 152-153]. Підзвітність за своїм змістом є вужчим принципом, ніж транспарентність. Реальна реалізація підзвітності є одним із критеріїв транспарентності діяльності органу публічної влади. Підзвітність практично уможлиблює прозорість, відкритість та гласність органу місцевого самоврядування, а також робить можливим контроль за його діяльністю.

Управлінська підзвітність не може розглядатися відокремлено від системи контролю, вона має передбачати механізми, процеси, операції, які інтегровані у цю систему [275, с. 105; 396]. Розуміння співвідношення підзвітності та підконтрольності важливе для визначення сутності досліджуваного принципу.

Механізм підконтрольності в умовах демократії – звичайний засіб демократичного обмеження влади [129, с. 111]. Поняття демократичної підзвітності об'єднує політичну та соціальну підзвітність – прямі або опосередковані, вертикальні, горизонтальні, діагональні або будь-які інші механізми, що базуються на ключовому демократичному принципі громадського контролю за процесом прийняття рішень. Демократична підзвітність також передбачає і не такі прямі засоби, наприклад, стримування, противаги та інші механізми, за допомогою яких ті чи інші органи здійснюють контроль за управлінням державою [64]. Отже, підзвітність уможлиблює підконтрольність.

Своїм змістом поняття «підконтрольність» ширше ніж поняття «підзвітність», оскільки перше завжди включає право на обов'язкове одержання від підконтрольних суб'єктів відповідної інформації та звітів. У свою чергу, підзвітність може

передбачатись і застосовуватись самостійно й окремо від здійснення усіх функцій контролю [103; 502]. Підзвітність та підконтрольність є взаємопов'язаними концепціями у місцевому самоврядуванні, які мають бути збалансованими. Обидва принципи допомагають забезпечити ефективну та відповідальну діяльність органів місцевого самоврядування влади в інтересах громади.

У правничій літературі поширені вузький та широкий підходи до тлумачення підзвітності органів місцевого самоврядування.

Вузький підхід походить із ст. 75 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., де визначено, що органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальними громадами. Вони періодично, але не менш як два рази на рік, інформують населення про виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку, місцевого бюджету, з інших питань місцевого значення, звітують перед територіальними громадами про свою діяльність [352]. Закон встановлює мінімальні вимоги щодо реалізації підзвітності органів місцевого самоврядування у формі періодичного звітування, тоді як широкі дискреційні повноваження дозволяють їм формувати власні комунікаційні стратегії та плани, обирати різноманітні форми комунікації та зворотного зв'язку з громадою для звітування про свою діяльність.

Відповідно до вузького підходу, підзвітність передбачає обов'язок звітування органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб про свою діяльність та її результати [42; 168; 336, с. 64]. Підзвітність передбачає звітування перед громадою про вже прийняті рішення. Законодавство передбачає декілька видів звітів, серед яких: звіт постійної комісії місцевої ради; звіт депутата місцевої ради, звіт голови районної, районної у місті та обласної рад, звіт міського, сільського, селищного голови. Дієвою формою звіту є саме звіт перед виборцями, який є обов'язком кожного депутата [97; 98; 309]. Але, підзвітність вимагає застосування ширшого спектру форм її реалізації та не обмежується звичайним звітуванням з метою інформування.

Широкий підхід до розуміння підзвітності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади є актуальним та заслуговує пріоритетного значення. Так, підзвітність визначають як відносини між наділеними владою і тими, хто таку владу їм надав, у яких останні мають право утримувати перших у межах певного набору стандартів, оцінювати, наскільки повно вони виконують свої обов'язки в світлі цих стандартів, накладати санкції, якщо буде встановлено їх невиконання [129, с. 109]. Підзвітність визначають станом відносин між органами місцевого самоврядування та громадянами, за якого в громадян є реальна можливість бути залученими та впливати на процеси вироблення політик, контролювати й перевіряти діяльність органів місцевого самоврядування [1]. Дотримання принципу підзвітності реалізується шляхом систематичного, аргументованого інформування та обговорення з громадою результатів діяльності ОМС. Основними чинниками, які призводять до ускладнення процесу участі громадян, є недостатня імплементація принципів прозорості, відкритості та підзвітності в роботі ОМС, оскільки в законодавстві не визначено правові механізми щодо їх реалізації [133, с. 80-84]. Реалізація принципу підзвітності здійснюється в обов'язковому порядку та потребує активних і вольових дій органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Це відрізняє принцип підзвітності від принципу відкритості. Імперативна вимога щодо підзвітності є засобом стримування органів місцевого самоврядування у їхній автономії, яка була суттєво розширена та поглиблена в результаті децентралізації влади.

Ми підтримуємо широкий підхід до розуміння змісту принципу підзвітності місцевого самоврядування, оскільки він не обмежується інформуванням громадян про певний результат роботи, а дозволяє досягти значно більше цілей. До того ж, широке розуміння є виправданим з урахуванням рівня відповідальності, яку несуть органи та посадові особи місцевого самоврядування.

Узагальнюючи різноманітні наукові підходи щодо розуміння підзвітності, констатуємо, що у вітчизняній та зарубіжній літературі це поняття у контексті публічної влади визначається як: 1) механізм [64; 439]; 2) процес [4, с. 448; 275, с. 105; 461, с. 66]; 3) обов'язок [42, с. 153-154; 168; 297; 327; 336, с. 64];

4) тип відносин [72; 129, с. 111; 404, с. 105; 485, с. 218]; 5) підхід, засіб [341]. Вважаємо що кожне із означених понять з того, чи іншого боку розкриває різні аспекти сутності підзвітності органу публічної влади. Але для гармонізації термінології важливо зупинитись на їх аналізі:

1) механізм позначає більш цілісне, самостійне, комплексне та системне явище, тоді як реалізація підзвітності органів місцевого самоврядування не опирається на окремо сформований, самостійний механізм. На підтвердження цього, слід навести позицію Л. Гладченко про те, що «для забезпечення реальної підзвітності у державі має бути розроблений правовий механізм, а також відповідна культура взаємовідносин владних інституцій і громадян» [88, с. 75]. Тоді як підзвітність місцевого самоврядування може бути лише одним із компонентів такого цілісного механізму.

2) поняття «підхід» і «метод» вказують на спосіб (шлях) досягнення мети підзвітності органів місцевого самоврядування, а засіб чи інструмент – на те, за допомогою чого досягається бажаний ефект. Ці елементи знаходяться в системі реалізації підзвітності органів місцевого самоврядування.

3) «процес» вказує на послідовність етапів втілення у життя вимоги підзвітності. Процес реалізації підзвітності органів місцевого самоврядування – це, перш за все, юридичний процес. Процес слід розуміти як сукупність ряду послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату що характеризовані тяглістю, обов'язковим результатом, позитивним і негативним; зворотністю та незворотністю [437, с. 127]. Юридичний процес як правова категорія являє собою динамічну систему, що складається з елементів, які постійно знаходяться в русі, і спрямовану на досягнення певного результату. Змістом юридичного процесу є діяльність, яка регулюється процесуальними нормами, пов'язана з вирішенням юридичних справ, має свідомий характер і націлена на досягнення певного юридичного результату та передбачає офіційне закріплення за допомогою відповідних правових актів [413, с. 22]. Підзвітність органів місцевого самоврядування пропонується не ототожнювати виключно з процесом

інформування чи звітування, оскільки в такому випадку нівелюється результативний компонент.

4) при використанні поняття «обов'язок» у поєднанні з поняттям «підзвітність», увага зосереджується на наборі визначених і пов'язаних між собою зобов'язань органу місцевого самоврядування – здійснювати конкретні дії, утриматися від дій які унеможливають підзвітність, виконувати законні вимоги суб'єктів, зазнавати юридичних наслідків своїх дій/бездіяльності тощо. Підзвітність місцевого самоврядування є не тільки обов'язком перед громадою, але гарантією забезпечення демократичних принципів та ефективного управління громадою. Влада, яка діє підзвітно, здатна зберігати довіру громади, а також відстежувати свої успіхи та невдачі. Це дозволяє громаді бути активнішою та більш залученою до процесу прийняття рішень та розвитку місцевої демократії. Проте, розуміння підзвітності як обов'язку звужує її реальний зміст, зводить її до міри необхідної поведінки органу місцевого самоврядування, залишаючи поза увагою права, повноваження, взаємовідносини муніципальної влади зі суб'єктами контролю тощо.

5) якщо позначати підзвітність органів місцевого самоврядування поняттям «тип/вид відносин», то акцент зміщується на складові таких відносин – суб'єктів, об'єкт та зміст. Враховуючи, що такі відносини ґрунтуються не тільки на соціальних, а перш за все на правових нормах, то їх слід вважати правовідносинами. Це відносини між носіями зобов'язань (органом місцевого самоврядування) та носієм права/повноважень (особа, громада, держава). Їх об'єктом є система благ, на яку спрямована мета принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в цілому, а їх змістом є система прав, повноважень, обов'язків сторін.

Підзвітність органів місцевого самоврядування має на меті – інформувати членів територіальної громади про діяльність органів місцевого самоврядування; залучити громадськість до прийняття рішень на місцевому рівні та до впливу на процес їх прийняття; розвивати громадський контроль; підвищити довіру громади до органів місцевого самоврядування; гарантувати прозорість і верховенство права у

роботі муніципальної влади; попередити конфлікти у громаді та нейтралізувати напругу.

Отож, пропонується розуміти підзвітність органів місцевого самоврядування типом відносин між носіями зобов'язань (органом місцевого самоврядування) та носієм права/повноважень (особа, громада, держава), що врегульовані правовими нормами і спрямовані на конкретний результат.

Кожна з державних і недержавних інституцій має відповідати за свою діяльність. Ясність і відповідальність вимагається на кожному рівні управління від усіх акторів, задіяних у розробці і впровадженні державної, регіональної і місцевої політики [488; 489]. Сама ідея місцевої демократії неможлива без ідеї відповідальної муніципальної влади, яка має захищати інтереси своєї громади [42]. Ідея відповідальності органів публічної влади, в тому числі місцевого самоврядування, походить не тільки від принципу демократії, а є також складовою принципу верховенства права.

У довідковій літературі поняття «відповідальність» тлумачать як покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, за чийсь дії, вчинки, слова [71]. Поняття «відповідальність» широко вживається під час оцінювання управлінської діяльності посадовців, характеризуючи їхнє ставлення до дорученої справи [300, с. 215]. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в загальному вигляді характеризується багатоаспектністю, оскільки виступає одночасно як: 1) основний принцип місцевого самоврядування; 2) структурний елемент правового статусу місцевого самоврядування; 3) одна зі спеціальних гарантій реальності місцевого самоврядування. Подвійна природа органів місцевого самоврядування (як елемента громадянського суспільства і як елемента механізму публічного управління) свідчить про дуалістичну природу відповідальності, оскільки органи та посадові особи місцевого самоврядування несуть її і перед жителями територіальної громади, і перед державою [191, с. 158]. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування має як соціальну, так і правову природу.

Реформування українського суспільства під впливом децентралізаційних змін стали вирішальним поштовхом до реформування інституту місцевого самоврядування в напрямку запровадження нового формату управління на основі соціальних відносин і, як результат, формування соціально відповідальної територіальної громади [282, с. 68]. У контексті реформи децентралізації влади саме соціальна відповідальність органів місцевого самоврядування представляє особливий інтерес.

Специфіка соціологічного аспекту відповідальності зумовлена побудовою на межі гуманітарних наук антропоцентристського концепту. Поняття «відповідальність» має сенс лише щодо таких явищ, які в тій чи іншій мірі залежать від свідомості, волі та бажання людини [40]. А. Зінченко, І. Тітаренко, М. Саприкіна, Є. Іщук визначають «соціальну відповідальність як відповідальність муніципалітетів за вплив рішень і дій на громаду, довкілля і суспільство, яка здійснюється на основі діалогу з громадою для її сталого розвитку і добробуту» [159]. На думку Ю. Горемікіної та Т. Калашнікової, «соціальна відповідальність органів місцевого самоврядування передбачає відповідальне ставлення до виконання своїх власних і делегованих повноважень, якісне надання публічних послуг, ефективну взаємодію з населенням відповідних територіальних громад, бізнесом, громадськістю тощо; відповідальність за результати своїх рішень в економічній, соціальній, культурній, політичній сферах життєдіяльності громади, а також і по відношенню до довкілля» [111, с. 161-162]. Е. Мулеса розширює «напрямами реалізації соціальної відповідальності органами місцевого самоврядування та виділяє: якісне виконання покладених на них власних і делегованих повноважень; надання якісних адміністративних послуг населенню територіальної громади; збільшення ресурсоефективності; забезпечення балансу інтересів різних груп населення, врахування думок та інтересів громадської, підвищення рівня їх довіри; забезпечення ефективної взаємодії з населенням, громадськими організаціями та бізнес-структурами, підвищення їх компетентності в питаннях соціально відповідальної діяльності; здійснення заходів направлених на добробут членів територіальної громади; формування стратегій і програм розвитку, благоустрій

територій; проведення заходів спрямованих на збереження екології (зменшення використання енергії, води, паперу тощо); забезпечення прогресу у людському розвитку населення і економічному розвитку територій загалом» [282, с. 69]. Отож, соціальна відповідальність обумовлює свідому і активну соціально відповідальну діяльність органів і посадових осіб місцевого самоврядування на основі соціальних норм (правових, моральних, етичних та ін.) щодо реалізації мети і завдань місцевого самоврядування.

Соціальна відповідальність органів державної влади та органів місцевого самоврядування виражається через поєднання правового, соціального й морального ставлення службовців до інтересів та цілей держави й суспільства. Закономірності становлення і розвитку соціально відповідального місцевого самоврядування сформулювали його особливості, напрями та принципи діяльності [282, с. 69]. Правова відповідальність органів місцевого самоврядування є самостійним видом соціальної відповідальності.

Правова відповідальність встановлюється відповідно до вимог ідеального (природного) права та його цінностей. Правова відповідальність лежить в основі юридичної відповідальності. Прикметник «юридична» є завузьким, його використання є доречним в контексті негативної відповідальності, яка відповідно до норми закону застосовується до особи за вчинене нею в минулому правопорушення. Така вихідна наукова позиція найбільш прийнятна для розуміння суті співвідношення правової та юридичної відповідальності [40]. Отож, представляють інтерес два аспекти правової відповідальності органів місцевого самоврядування – позитивний (перспективний) та негативний (ретроспективний).

Існування відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування є свого роду противагою правам, які надані місцевому самоврядуванню, запорукою недопущення зловживання владою на місцевому рівні, гарантом дотримання законності та реалізації прав і свобод людини й громадянина [162, с. 186]. Вона має на меті забезпечити: ефективність реалізації завдань та функцій місцевого самоврядування; врахування та захист інтересів територіальної громади при вирішенні всіх питань місцевого значення; тісний зв'язок населення з

органами та посадовими особами місцевого самоврядування; дотримання законності у діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування; належне виконання делегованих повноважень; виконання органами та посадовими особами місцевого самоврядування прийнятих на себе зобов'язань перед юридичними та фізичними особами [462, с. 138]. Така мета розширюється у процесі децентралізації влади.

Низка дослідників у сфері конституційного, муніципального та адміністративного права визначають юридичну відповідальність органів місцевого самоврядування в негативному аспекті [107; 112; 122; 153; 194; 213], що не у повній мірі корелюється з концепцією правової відповідальності, яка включає і негативний, і позитивний аспекти.

Позитивна відповідальність органів місцевого самоврядування є видом правової відповідальності та продовженням соціальної відповідальності, але базується вона переважно на правових та моральних нормах.

Визначену у ст. 74 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» відповідальність, яку несуть за свою діяльність органи та посадові особи місцевого самоврядування перед територіальною громадою, державою, юридичними і фізичними особами слід вважати саме позитивною [391, с. 171]. Позитивна відповідальність значною мірою знаходиться у площині морально-етичних норм, виникає за межами ретроспективної відповідальності. Позитивна відповідальність проявляється в тому, що уповноважена особа усвідомлює підвищені вимоги до виконання своїх повноважень. Реалізовується позитивна відповідальність через юридичні обов'язки суб'єкта права, який у майбутньому добровільно, свідомо та відповідно до припису норми права їх виконує [31, с. 11; 191]. Отож, вона передбачає високий рівень правосвідомості і правової культури, глибоке усвідомлення власної місії, спрямованість на добросовісне та ефективне служіння інтересам громади і суспільства. Позитивна відповідальність передбачає і усвідомлення негативних наслідків вчинення неправомірних чи формально правомірних дій, що тягнуть за собою незадовільний результат.

Ефективною гарантією реальності місцевого самоврядування є саме негативна юридична відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Негативна відповідальність органів місцевого самоврядування виражається у вигляді обов'язку суб'єктів муніципальної влади зазнати певних негативних наслідків у разі неналежного, неякісного, неефективного виконання своїх компетенційних повноважень. Метою такої відповідальності передусім є спонукання до належного виконання покладених на них функцій і повноважень, прийняття законних рішень, а також забезпечення функціонування місцевого самоврядування в інтересах населення та суспільства в цілому [162, с. 188]. Л. Наливайко доходить висновку, що «застосування до органів місцевого самоврядування негативної юридичної відповідальності включає: а) нормативну підставу (наявність норми права, що безпосередньо передбачає склад правопорушення); б) фактичну підставу (наявність складу правового делікту в діяннях деліктоздатного суб'єкта місцевої публічної влади); в) процесуальну підставу – закріплену нормами конституційного та муніципального права процедуру притягнення до правової відповідальності органів і посадових осіб місцевої публічної влади (сукупність послідовних стадій)» [288]. Юридичну відповідальність органів місцевого самоврядування частіше ототожнюють з негативними наслідками за протиправні рішення, дії чи бездіяльність, неналежне виконання обов'язків.

Такій відповідальності характерні наступні ознаки: а) формальна визначеність правовими нормами та обов'язковість для органів місцевого самоврядування; б) настання за скоєне протиправне, винне діяння (дію або бездіяльність) органом чи посадовою особою місцевого самоврядування, яке спричинило або створило загрозу спричинення моральної та/або матеріальної шкоди суспільним відносинам у сфері місцевого самоврядування; в) застосування законодавчо визначених обмежень особистого, організаційного або майнового характеру по відношенню до владного суб'єкта (органу чи посадової особи місцевого самоврядування) [191, с. 161]. Видами негативної юридичної відповідальності органів місцевого самоврядування за галузями є: конституційна (та муніципально-правова як її вид), кримінальна, адміністративна, цивільна, дисциплінарна.

Виходячи із зазначеного, під правовою відповідальністю органів місцевого самоврядування слід розуміти передбачений Конституцією та законами України обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність). Її характеризують наступні ознаки: передбачена Конституцією та законами України; негативна відповідальність настає лише за вчинення делікту та спирається на примус, а позитивна – за що ефективну і корисну активність, що забезпечує виключний результат; санкції (як негативні, так і позитивні) мають особистий, майновий або організаційний характер; притягнення до відповідальності здійснюється у передбаченому законом процесуальному порядку.

Проникнути в сутність принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування можна завдяки визначенню його основних ознак.

Як уже було зазначено, принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є спеціальним принципом місцевого самоврядування. Йому притаманні загальні для всіх принципів місцевого самоврядування ознаки, так і власні – спеціальні.

До загальних ознак слід віднести: фундаментальний, імперативний та універсальний характер, нормативну закріпленість, постійність дії, історизм, наукову обґрунтованість, обумовленість природою публічної влади, сталість і динамізм його змісту, категоричність та ін.

Узагальнюючи результати дослідження, використовуючи метод аналогії і порівняння, можна виділити наступні спеціальні ознаки принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування:

- 1) сформований у процесі еволюції місцевого самоврядування в Україні;
- 2) функціонує у формі поєднання двох самостійних принципів «підзвітності» та «відповідальності», що мають тісний взаємозв'язком та взаємозалежністю, а також спрямовані на досягнення комплексного результату;
- 3) під впливом децентралізації влади знаходиться у стані розвитку;
- 4) є гарантією принципу верховенства права, демократизму та прозорості органів місцевого самоврядування;

5) як імперативний принцип спирається на систему засобів і методів забезпечення і гарантування;

6) має пряму дію, спрямований на регулювання суспільних відносин між органами та посадовими особами місцевого з одного боку та з територіальною громадою, органами державної влади та державою в цілому – з іншого;

7) визначає загальну спрямованість діяльності органів місцевого самоврядування, впливає на їх ефективність;

8) є самостійним принципом місцевого самоврядування;

9) його реалізація здійснюється через правомірну, активну і цілеспрямовану діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування;

10) як один з конституційних принципів місцевого самоврядування послугується особливим захистом Конституції України.

На основі проведеного дослідження пропонуються наступні висновки та узагальнення:

1. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні є власним історичним надбанням, а не запозиченим з міжнародної практики. Його прототип отримав розвиток ще у період національно-визвольної революції і Гетьманщини. Він відтворювався в різних історичних етапах з різним ступенем інтенсивності, змінював свій зміст і формат реалізації, але сформувався як повноцінний національний принцип місцевого самоврядування. Ця засаднича ідея у повній мірі характеризує концепцію місцевого самоврядування, що сформована у міжнародних документах.

2. Реформа децентралізації влади вплинула на зміст і мету принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Децентралізація влади передбачає розширення обсягу повноважень і ресурсів органів місцевого самоврядування і, відповідно, відповідальності. Підвищено пріоритетність підзвітності як засобу стримування органів місцевого самоврядування у їхній автономії, що була суттєво розширена та поглиблена в результаті децентралізації влади. Належно побудована система стримувань і противаг у місцевому самоврядуванні основна гарантія забезпечення верховенства права.

3. Принципи місцевого самоврядування визначають сутність, форми, методи і зміст діяльності органів місцевого самоврядування та визначають його природу в цілому. Підзвітність практично уможлиблює прозорість, відкритість та гласність місцевого самоврядування, а також робить можливим контроль за його діяльністю. Під відповідальністю органів місцевого самоврядування слід розуміти передбачений Конституцією та законами України обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність). Підзвітність обумовлює і уможлиблює відповідальність органів місцевого самоврядування. Це пояснює поєднання двох самостійних засад «підзвітності» та «відповідальності» у єдиний принцип, визначає їх тісний взаємозв'язок та взаємозалежність. Він є похідним від принципу демократії та є складовим елементом принципу верховенства права.

4. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є спеціальним, національним принципом місцевого самоврядування, що визначає обов'язок органів місцевого самоврядування постійно, систематично інформувати громаду про свою діяльність та її результативність і ефективність; передбачає свідому і активну соціально відповідальну діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування щодо реалізації мети і завдань місцевого самоврядування; обумовлює обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність).

5. До його загальних ознак відносяться: фундаментальний, імперативний та універсальний характер, нормативна закріпленість, постійність дії, історизм, наукова обґрунтованість, обумовленість природою публічної влади, сталість і динамізм його змісту, категоричність та ін. Спеціальними ознаками принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є: 1) має національний характер – сформований у процесі еволюції місцевого самоврядування в Україні; 2) функціонує у формі поєднання двох самостійних принципів «підзвітності» та «відповідальності», що мають тісний взаємозв'язок та взаємозалежність, а також спрямовані на досягнення комплексного результату;

3) під впливом децентралізації влади знаходиться у стані розвитку; 4) є гарантією принципу верховенства права, демократизму та транспарентності органів місцевого самоврядування; 5) як імперативний принцип спирається на систему засобів і методів забезпечення і гарантування; 6) має пряму дію, спрямований на регулювання суспільних відносин між органами та посадовими особами місцевого з одного боку та з територіальною громадою, органами державної влади та державою в цілому – з іншого; 7) визначає загальну спрямованість діяльності органів місцевого самоврядування, впливає на їх ефективність; 8) є самостійним принципом місцевого самоврядування; 9) його реалізація здійснюється через правомірну, активну і цілеспрямовану діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування; 10) як один з конституційних принципів місцевого самоврядування, послуговується особливим захистом Конституції України.

1.2 Наукові дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування

Сучасна українська та міжнародна дійсність надають можливість стверджувати про виникнення нових викликів у сфері державо- та миробудівництва, що потребує переосмислення напрацювань попередників та створення актуальних для нинішнього періоду способів вирішення завдань, які виникають на локальному рівні, особливо в умовах воєнного стану, та потребуватимуть рішення у повоєнний час.

Необхідність коригування, а інколи і модифікації наявних уявлень та пізнавальних установок щодо органів місцевого самоврядування та принципів їх функціонування потребує детального вивчення попередніх напрацювань з метою обґрунтування нової дослідницької парадигми.

Ключова гносеологічна ознака теоретичного арсеналу дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в його розвитку на міжгалузевому підґрунті, що охоплює національну парадигму місцевого самоврядування, а також парадигму місцевого самоврядування держав

Європейського Союзу. Такий підхід матиме консолідуючий характер для становлення збалансованого розвитку державного управління та місцевого самоврядування в Україні, та взаємодії останніх на засадах партнерства з інститутами громадянського суспільства. Всі компоненти місцевого самоврядування, перебуваючи у системній еволюції і взаємній конвергенції, завжди відбивали якісно нові закономірності, котрі виникали та продовжують з'являтися у сфері місцевого самоврядування, а також тенденції і векторні напрями розвитку місцевого самоврядування. Основними функціонування органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та в поствоєнний період, а також у контексті євроінтеграції.

Останнє десятиліття особливо активно точаться наукові дискусії щодо досліджень, які стосуються проблематики об'єктивних закономірностей розвитку національної моделі місцевого самоврядування. Нового ракурсу цим дискусіям надано у зв'язку із широкомасштабним воєнним вторгненням РФ на територію України та активізацією роботи української влади у напрямі вступу до Європейського Союзу.

Під впливом цивілізаційних викликів в українському суспільстві відбуваються трансформації в інституційній сфері, що обумовлює переоцінку та переосмислення соціально-політичної, економічної, правової ситуації в країні [45, с. 39; 395]. Місцеве самоврядування демонструє чітко виражену конвергенцію своїх найбільш конструктивних складових, що детермінує міждисциплінарний зміст сучасного теоретичного дискурсу дослідження, у тому числі такого його компоненту як принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Так, важливим дослідницьким напрямом у межах пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є вивчення більш загального явища – принципів діяльності органів місцевого самоврядування, серед науковців, які досліджували цей напрям: І. Софінська «Принцип субсидіарності у місцевому самоврядуванні країн Європейського Союзу та України» (2013), Я. Ваніна «Реалізація принципу відкритості в діяльності органів місцевого самоврядування» (2013), В. Куйбіда «Організаційно-функціональні принципи і

методи діяльності органів місцевого самоврядування» (2003), Б. Калиновський «Конституційні принципи місцевого самоврядування в Україні» (2004), Г. Музиченко «Реалізація принципів демократії в сучасній системі місцевого самоврядування в Україні» (2004), С. Маліков «Принципи місцевого самоврядування в Україні» (2012), С. Панасюк «Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та актуальні проблеми їх імплементації в законодавство України» (2015) [65; 173; 233; 257; 281; 311; 426].

На шляху становлення та розвитку Української держави багаторазово поставили виклики. На жаль, ХХІ ст. не стало виключенням. Так, в умовах воєнного стану одним із первинних та фундаментальних завдань, як безпекового, так і державотворчого характеру, є забезпечення умов для ефективного функціонування органів місцевого самоврядування та територіальних громад.

Після введення воєнного стану на території України у лютому 2022 р. одним із пріоритетних напрямів дослідження публічно-правових явищ та зокрема органів місцевого самоврядування стали питання функціонування останніх в умовах воєнного стану. Серед праць, присвячених цьому напряму слід виділи Є. Дуліба «Особливості організації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування під час воєнного стану» (2022) [135]; В. Говоров «Органи місцевого самоврядування та військові адміністрації: актуальні проблеми функціонування в умовах воєнного стану» (2023). Автор наголошує, що «органи місцевого самоврядування є важливим та вкрай необхідним елементом державного устрою, який не варто ані замінювати, ані ліквідовувати. Досвід, отриманий Україною за період війни, продемонстрував, що самоорганізація населення має більше переваг перед централізованою владою. Саме на місцях люди бачать і знають усі тонкощі функціонування громади. І призначені особи на період особливого воєнного стану у військовій адміністрації мають вирішувати саме питання, пов'язані з обороною, захистом та воєнними діями, а забезпечення життєдіяльності громади мають здійснювати саме органи місцевого самоврядування» [92, с. 82].

Також слід відзначити статтю М. Кравчук «Громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану» (2023) [226]. «В Україні питання взаємодії органів місцевого самоврядування із громадськістю є одним із визначальних векторів щодо подальшої стратегії розвитку державної та регіональної політики. Становлення нашої держави як демократичного європейського суб'єкта дає підстави стверджувати про більш активне залучення громадян до системної діяльності органів виконавчої влади. У результаті такої взаємодії підвищується рівень довіри населення до владних інституцій, а також відкритість і прозорість діяльності відповідних органів. Громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб є однією з найбільш поширених форм зв'язку між громадянами та органами місцевого самоврядування, а також способом залучення населення до різних сфер суспільно-політичного життя. Загальновідомо, що для органів місцевого самоврядування важлива думка й оцінка громади, оскільки це формує уявлення про ефективність влади місцевого самоврядування, допустимість правопорушень серед посадових осіб, їх відповідальність» [226, с. 42-43].

О. Стойко, А. Некряч, Є. Кончаковський у роботі «Особливості діяльності місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні» (2022) наголошують, що «воєнна агресія виявляє приховану, але фундаментальну роль місцевого самоврядування: попри те, що органи місцевого самоврядування не входять до системи органів державної влади, але саме вони, добровільно чи примусово, визначають легітимність конкретного політичного режиму, встановленого демократичним шляхом чи силою та окупацією. Саме з органами місцевого самоврядування найчастіше взаємодіють громадяни, тому готовність слідувати розпорядженням осіб чи організацій мерів чи членів місцевих рад є фактичним підтвердженням їх легітимності. Найбільш деструктивною функцією колаборантів на місцевому рівні є інформаційна: збір та передача окупантам інформації про неблагонадійних чи потенційно неблагонадійних громадян, участь конкретних осіб в акціях спротиву або підготовці диверсій тощо. Зазвичай така діяльність, на відміну від передачі матеріальних ресурсів чи організації заходів політичного характеру, має

непублічний характер і не передбачає кримінальної відповідальності згідно з чинним законодавством» [435, с. 154, 167].

В умовах воєнного стану надзвичайно важливим інструментом у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, здатним врятувати життя та вберегти здоров'я людей, є публічна інформація, акцентує С. Литвин у роботі «Особливості надання інформаційних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану» (2022) [248]. Завчасне інформування громадян про загрозу нападу, окупації може сприяти своєчасній евакуації населення, запобігти гуманітарним катастрофам та вчиненню ворогом злочинів проти людяності. Водночас надання інформаційних послуг в умовах воєнного стану має особливості, які повинні враховувати у своїй діяльності органи державної влади та місцевого самоврядування. У цьому процесі надважливо витримувати баланс між можливістю вільно виражати свої погляди та мати право отримувати якісну й достовірну інформацію про хід війни, з одного боку, та захистом життя і здоров'я людини, яка може постраждати від реалізації такого права – з іншого [248, с. 35].

О. Роговенко у статті «Повноваження органів місцевого самоврядування під час воєнного стану: нормативно-правове регулювання та виклики» (2022) зазначає, що «геополітичне, ментальне, географічне становище України створюють необхідність реагувати не лише на внутрішні фактори та чинники, пов'язані із місцевим самоврядуванням, а й на потенційні ризики, що можуть і впливають на українське сьогодення та майбутнє. Позиція передачі влади на місцевий рівень отримала подальший розвиток із початком війни. Особливим випробуванням для органів місцевого самоврядування стала тимчасова окупація території України. Як діяти органам місцевого самоврядування в таких умовах? Час має визначити, чи є достатніми наведені вище «розширені» повноваження органів місцевого самоврядування. Звісно, існує ризик зловживань повноваженнями високопосадовцями, керівниками різних рівнів органів та служб, дотичних до місцевого самоврядування. З огляду на це посилюється необхідність громадського контролю за здійсненням даних повноважень» [383, с. 9-11].

І. Пирога, М. Пирога «Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану» (2023) вважають, що «сьогодні, коли на багатьох територіях нашої держави ведуться бойові дії, частина територій знаходиться під окупацією, велика частина території уже звільнена, питання відбудови в умовах воєнного стану на рівні місцевого самоврядування набувають нового сенсу. Уже зараз, не чекаючи закінчення війни, особливо актуальними є процеси відновлення зруйнованого та пошкодженого житла, інфраструктури, матеріально-технічного забезпечення комунальних служб, культурно-історичної та архітектурної спадщини, зруйнованих енергетичних мереж та автошляхів. Місцеві органи влади не чекають наказів зверху, а упроваджують потрібні зміни та будують і зміцнюють інституції, необхідні для нормального функціонування життя територіальних громад» [325, с. 117].

Важливо наголосити, що проблематика розвитку місцевого самоврядування як публічно-правового явища в умовах воєнного стану отримала своє висвітлення переважно у межах наукових статей, що свідчить про необхідність подальшого вивчення цього явища та принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування зокрема.

Первинним елементом у системі місцевого самоврядування в Україні є територіальна громада, яка одночасно виступає ключовим суб'єктом громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та тим суб'єктом, перед яким органи місцевого самоврядування звітуються. Так, проблематику дослідження розвитку спроможних територіальних громад досліджували О. Лиска «Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування» (2009), Р. Приходько «Удосконалення управління соціальним розвитком територіальної громади» (2011), О. Скопец «Розвиток механізмів взаємодії органів місцевого самоврядування і членів територіальної громади» (2013), О. Гордєєв «Механізми забезпечення сталого розвитку територіальної громади» (2014), І. Гринчишин «Бюджетні механізми забезпечення добробуту територіальних громад в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації» (2021), В. Сосуновський «Територіальна громада: соціально-філософський аналіз» (2021), Ж. Грушко «Правова природа співробітництва територіальних громад в Україні» (2021), А. Кріпак

«Організаційно-економічний механізм забезпечення спроможності територіальних громад в Україні» (2021), З. Сірик «Фінансово-інвестиційне забезпечення розвитку територіальних громад в умовах адміністративно-територіальної реформи» (2021), В. Мостовий «Публічно-приватне партнерство в забезпеченні розвитку інфраструктури територіальних громад» (2021), І. Ідесіс «Статути територіальних громад українських міст: проблеми теорії та практики» (2020), А. Кісловський «Розробка та прийняття статутів територіальних громад міст в Україні: проблеми теорії та практики» (2020), А. Ставнійчук «Місцевий референдум як форма безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою» (2020), О. Сидоренко «Адміністративно-правове забезпечення надання електронних публічних послуг об'єднаними територіальними громадами в Україні» (2021), М. Короленко «Формування природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку територіальних громад» (2021), А. Шевченко «Муніципально-правовий статус територіальної громади в Україні та зарубіжних державах» (2020), О. Гафурова «Організаційно-правові засади соціального розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні» (2020), А. Переверзева «Комплексний розвиток людських ресурсів територіальних громад в умовах децентралізації: регіональний вимір» (2019), О. Мочков «Територіальна громада в реалізації місцевої демократії» (2019), О. Євдокімов «Організаційне забезпечення функціонування та розвитку об'єднаних територіальних громад» (2019), А. Рогуля «Функції органів місцевого самоврядування в організації безпеки життєдіяльності територіальних громад України» (2019), С. Липовська «Забезпечення організаційної здатності територіальних громад в умовах децентралізації» (2019), О. Максимчук «Бюджети розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації» (2019), Н. Спасів «Сучасна парадигма фінансів об'єднаних територіальних громад» (2020), В. Пянковський «Адміністративно-правові засади реалізації прав людини у об'єднаних територіальних громадах в умовах децентралізації» (2018), Б. Николаїшин «Формування та розвиток відносин між органами публічної влади і територіальними громадами у контексті адміністративної реформи в Україні» (2017), Т. Барановська «Державна політика розвитку територіальних громад в

Україні» (2017), С. Возний «Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад» (2017), О. Мочков «Організація участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого розвитку» (2017), А. Ібрагімова «Державна політика побудови спроможних територіальних громад в Україні» (2015), Д. Заяць «Статут територіальної громади: теоретико-правові аспекти» (2014) [34; 76; 86; 110; 113; 117; 139; 156; 161; 165; 192; 219; 230; 244; 246; 256; 278; 279; 280; 304; 317; 342; 370; 384; 402; 405; 410; 425; 428; 431; 491].

Природа відповідальності ґрунтується на комплексній і динамічній системі цінностей, яка детермінує діяльність громадян, соціальних груп, держави як учасників правомірних дій. Кожна діяльність передбачає, що суб'єкт її здійснення вважає її найбільш доцільною та коректною, і в той же час вона повинна узгоджуватися з інтересами суспільства, відповідати об'єктивним закономірностям його розвитку [68, с. 13]. Відповідальність як суспільне, системне, багатогранне явище та обов'язковий атрибут суспільних відносин – її регулятори на всіх стадіях існування суспільства вивчаються різними галузями суспільних наук [93; 241].

Проблематику юридичної відповідальності органів місцевого самоврядування вивчали Т. Тарасенко «Політична відповідальність у сфері місцевого самоврядування України» (2020), Т. Тарасенко «Політична відповідальність у місцевому самоврядуванні України: публічно-управлінський аспект» (2021), Д. Йосифович «Адміністративна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування за корупційні діяння» (2009), О. Краснікова «Конституційна відповідальність в системі захисту правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування» (2004), В. Яцук «Організаційно-правові засади відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні» (2012), Ю. Бисага «Юридична відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування: теоретико-правове дослідження» (2011), В. Чурсін «Форми забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування» (2012), Л. Смолова «Публічна відповідальність представницьких органів місцевого самоврядування: перспективи розвитку» (2015), В. Куйбіда, Л. Смолова «Відповідальність представницьких органів місцевого

самоврядування в Україні: реалії та перспективи» (2016), П. Пилипишин «Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні» (2017), А. Колповська «Розвиток концепції соціальної відповідальності в муніципальному управлінні» (2014), Т. Слободяник «Муніципально-правова відповідальність місцевих рад та сільських, селищних, міських голів в Україні» (2016) [44; 170; 204; 228; 234; 324; 415; 420; 440; 441; 486; 505].

Осмилення принципу верховенства права в контексті реалізації державної політики органами державної влади та місцевого самоврядування надає можливість визначити цей принцип не просто як звичайну ідею, а як окремий правовий світогляд, дотримання якого є передумовою якісного забезпечення правореалізаційних процесів [220, с. 185]. Значення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в системі державного управління та місцевого самоврядування є досить важливим, оскільки є суттєвим чинником для належної реалізації прав і свобод жителів відповідної територіальної громади, а також здійснення органами місцевого самоврядування своєї повноважень. В означеному контексті принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування розглядається як важливий інструмент забезпечення верховенства права та законності.

Місьцеве самоврядування нині виступає ключовою організуючою формою людей на місцях. Через інститути місцевого самоврядування жителі громади реалізують свої права, потреби та інтереси. Органи місцевого самоврядування уповноважені забезпечувати належне функціонування та розвиток відповідної територіальної громади. У цьому аспекті важливо забезпечити умови. Потужний вклад у дослідження проблематики контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування здійснили Є. Мінакова «Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект» (2021), О. Смоляр «Державний та громадський контроль у сфері місцевого самоврядування» (2017), О. Вацлавський «Бюджетний контроль в умовах реформування місцевого самоврядування України» (2018), Л. Івашова, А. Антонов, О. Борисенко «Контролінг в органах державної влади й органах місцевого самоврядування» (2015), П. Покатаєв

«Теоретичні основи здійснення контролю в системі органів місцевого самоврядування в Україні» (2013), В. Стрельцов «Державний фінансовий контроль діяльності органів місцевого самоврядування» (2005), М. Гірняк «Європейська хартія місцевого самоврядування в Україні: питання реалізації та контролю» (2004), О. Скопич «Контроль у системі місцевого самоврядування України» (2010), П. Матвієнко «Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права України» (2011), Т. Коломоєць, П. Матвієнко «Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права України» (2011) [67; 87; 163; 203; 262; 267; 335; 411; 421; 436].

Метою аналізу наукових досліджень принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є виявлення основних векторів розвитку місцевого самоврядування в Україні на підставі ретроспективного аналізу попередніх напрацювань вітчизняних та зарубіжних авторів. Питання підзвітності у наукових колах вивчали переважно лише на рівні наукових статей, зокрема, М. Іжа, А. Єфанов «Підзвітність депутатів місцевих рад як ресурс ефективного розвитку місцевого самоврядування в Україні» (2014) [166], К. Донченко «Підзвітність як складник публічності органів місцевого самоврядування (на прикладі Полтавської міської ради)» (2021) [130], Є. Мінакова «Підзвітність та підконтрольність органів місцевого самоврядування в умовах реформи децентралізації влади» (2023) [269].

Питання відкритості, прозорості, публічності, транспарентності органів місцевого самоврядування досліджували Н. Литвин А., Л. Крупнова «Діджиталізація як засіб підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо надання електронних послуг» (2020) [247], П. Любченко «Відкритість та гласність у сфері місцевого самоврядування» (2013) [253], Н. Тимошенко «Доступ до засідань рад як інструмент забезпечення принципу відкритості місцевого самоврядування» (2014) [454] Н. Тимошенко «Співвідношення принципів відкритості та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування: "сіамські близнюки" чи узгоджена пара?» (2015) [453], С. Третяк «Створення ефективних і прозорих органів місцевого самоврядування в процесі розбудови українського громадянського суспільства»

(2017) [458], Я. Ваніна «Реалізація принципу відкритості в діяльності органів місцевого самоврядування» (2013) [65], М. Воронов «Принципи гласності, відкритості та прозорості на муніципальному рівні: теоретичний аспект та втілення в законодавстві України» (2015) [80], В. Любарський «Значення транспарентності діяльності органів публічної влади в сучасних умовах» (2023) [251], Д. Співак «Інститут транспарентності у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування» (2011) [429], Т. Слінько «Транспарентність влади та політико-правова культура громадян» [414], М. Пашковська «Комплексний механізм забезпечення транспарентності органів місцевої влади: теоретичний аспект» (2014) [316]. Г. Терещук «Реалізація принципу транспарентності в роботі органів місцевого самоврядування» [449], Г. Терещук «Транспарентність як явище та вимога публічно-владної діяльності» (2019) [450].

Важливою складовою дослідження проблематики діяльності органів місцевого самоврядування та реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є проблематика децентралізації публічної влади. Так, з позицій політології проблематику децентралізації влади вивчали О. Стемковська «Особливості імплементації європейських стандартів у діяльність органів місцевого самоврядування в Україні в умовах децентралізації» (2021), А. Бортнікова «Місьцеве самоврядування на Волині: суспільно-політичні традиції і сучасний процес децентралізації» (2018), Т. Кулішенко «Інституціоналізація виконавчої влади в Україні в контексті децентралізації (політологічний аспект)» (2016), А. Хмельников «Децентралізація як механізм модернізації політичного менеджменту на регіональному рівні» (2012), В. Панова «Регіональна політика держав Європейського Союзу в контексті забезпечення децентралізації в сучасній Україні» (2010), А. Матвієнко «Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні» (2010) [60; 236; 261; 313; 433; 474].

В межах філософії питання децентралізації досліджували А. Білецька «Інтеграція та децентралізація: європейський досвід в контексті державної стратегії розвитку України» (2018) [47]; соціології – Л. Зеленкевич «Соціокультурні чинники

та соціальні ризики децентралізації в сільських громадах (на прикладі Запорізької області)» (2019) [157].

В рамках економіки проблематику децентралізації влади досліджували А. Гавриленко «Децентралізація як модель державного регулювання національної економіки» (2013), О. Перепелюкова «Потенціал забезпечення ефективного просторового економічного співробітництва в умовах децентралізації» (2021), В. Лаврик «Фінансове забезпечення житлово-комунального господарства територіальних громад в умовах децентралізації» (2021), М. Беспалов «Особливості формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації владних повноважень» (2021), Ю. Раделицький «Місцеві бюджети в контексті фінансової децентралізації в Україні» (2019), Є. Кузькін «Теоретико-методологічне забезпечення розширення фіскального простору місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації» (2019), Ю. Шпильова «Сталий розвиток сільських територій України в умовах децентралізації влади» (2019), О. Максимчук «Бюджети розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації» (2019), А. Переверзева «Комплексний розвиток людських ресурсів територіальних громад в умовах децентралізації: регіональний вимір» (2019), В. Погорелов «Формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації» (2019), М. Силенко «Державне регулювання економічного розвитку депресивних територій України в умовах децентралізації» (2015) [43; 81; 232; 237; 256; 317; 319; 330; 375; 403; 498].

Об'єктом пізнання децентралізація з позицій юриспруденції виступила у працях О. Бабич «Організаційно-правові засади децентралізації виконавчої влади в Україні» (2013), Я. Журавель «Адміністративно-правове забезпечення децентралізації органів виконавчої влади в Україні» (2021), А. Рижий «Правове регулювання місцевих податків та зборів в умовах децентралізації» (2021), О. Ременяк «Децентралізація публічної влади в правовій теорії та державотворчій практиці» (2020), А. Савченко «Адміністративно-правовий механізм справляння місцевих податків та зборів України в умовах децентралізації» (2019), П. Чернописький «Децентралізація влади в Україні: конституційно-правовий аспект» (2018), В. Пянковський «Адміністративно-правові засади реалізації прав

людини у об'єднаних територіальних громадах в умовах децентралізації» (2018), В. Терехов «Адміністративно-правове забезпечення місцевої безпеки в умовах децентралізації влади в Україні» (2018), К. Бриль «Адміністративно-правове забезпечення децентралізації державної влади в Україні» (2017), А. Калінкін «Конституційна реформа у сфері децентралізації державної влади: проблеми теорії та практики» (2016) [32; 61; 143; 144; 175; 370; 376; 379; 386; 447; 484].

В рамках управлінської науки децентралізація влади досліджувалася такими вченими, як О. Матвєєва «Вдосконалення фінансового забезпечення місцевого самоврядування в умовах децентралізації управління» (2013), М. Сачко «Теоретико-методологічні засади функціонування органів державної влади в умовах децентралізації» (2021), Ю. Козаченко «Державна політика децентралізації: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (2021), В. Негода «Механізми забезпечення місцевого розвитку в умовах впровадження реформи децентралізації в Україні» (2021), С. Дяченко «Розвиток системи місцевих фінансів України в контексті децентралізації державного управління» (2020), К. Войтович «Розбудова системи ресурсного забезпечення регіонів України в умовах децентралізації: концептуальні засади» (2021), С. Гончар «Механізми реалізації державної кадрової політики в Україні на регіональному та муніципальному рівнях в умовах децентралізації» (2019), Н. Дзядзіна «Механізм публічного управління процесом формування та узгодження пріоритетів регіонального розвитку України в умовах децентралізації» (2019), І. Хребтій «Запровадження державного стратегічного управління регіональним розвитком в Україні в умовах децентралізації» (2020), І. Тютюнник «Модернізація публічного управління на регіональному рівні в контексті децентралізації влади в Україні» (2020), О. Лашук «Механізми державного управління розвитком регіону в контексті децентралізації владних повноважень» (2019), М. Трещов «Управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади в Україні» (2019), С. Липовська «Забезпечення організаційної здатності територіальних громад в умовах децентралізації» (2019), І. Динник «Механізми взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації» (2019), К. Мануїлова «Концепція децентралізації публічної влади в

політико-управлінській традиції України» (2018), О. Гуненкова «Надання адміністративних муніципальних послуг в умовах децентралізації влади України» (2019), О. Фоменко «Інституціональний механізм публічно-приватного партнерства в Україні в контексті децентралізації влади» (2018), А. Баштанник «Механізми регулювання діяльності органів державної влади в умовах децентралізації» (2017), Р. Гришко «Реформування місцевого самоврядування в Україні у напрямку децентралізації управління» (2017) [39; 78; 108; 115; 118; 126; 127; 138; 198; 240; 244; 258; 260; 301; 394; 459; 460; 467; 475].

Монографічні та колективні монографічні дослідження з питань децентралізації проведено в межах таких праць «Соціально-економічний розвиток міст в умовах децентралізації» (2021) за ред. Л. Ільч, «Конкурентоспроможність держави в умовах децентралізації» (2021) за ред. Н. Є. Кульчицької, «Модернізація соціально-економічної політики держави в умовах децентралізації: світовий досвід та національна специфіка» (2021), М. Плотнікова «Багатофункціональний розвиток сільських територій в умовах децентралізації: теоретико-методологічні підходи», Ю. Камардіна «Муніципальна реформа в Україні та державах-членах Європейського Союзу в умовах європейської міждержавної інтеграції: порівняльно-правове дослідження» (2020), Ю. Погуляйко «Інвестиційно-інноваційне забезпечення розвитку регіону в умовах децентралізації» (2021), І. Вахович, Г. Недопад «Бюджетна ефективність території: механізми підвищення в умовах децентралізаційних впливів» (2021), «Конституційно-правові проблеми місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади в Україні» (2021) за редакцією О. Батанова, І. Цимбалюк «Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика» (2019), «Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку» (2020) за редакцією В. Кравціва, І. Сторонянської, Л. Першко «Теоретико-методологічні аспекти зміцнення та розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації» (2020), Я. Журавель «Адміністративно-правове забезпечення децентралізації органів виконавчої влади в Україні» (2020), «Фінансові інструменти регіонального розвитку в Україні в умовах децентралізації» (2021) за загальною редакцією М. Бедринець,

Н. Давиденко, М. Буряк «Розвиток фінансового потенціалу регіонів України в умовах децентралізації», Р. Щур «Фінанси об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації в Україні» (2019), В. Худолей, Р. Тульчинський, А. Гречко «Децентралізація як передумова модернізаційних змін сталого розвитку регіонів України» (2019), К. Бриль «Концептуальні засади адміністративно-правового забезпечення децентралізації державної влади в Україні» (2016) [62; 66; 120; 144; 176; 206; 214; 276; 320; 329; 332; 427; 451; 466; 477; 478; 501]

Важливе значення у пізнанні досліджуваного явища має і спеціалізована навчальна література, зокрема, навчальний посібник С. Шевченка, М. Трещова, А. Мунько «Управління місцевими фінансами в умовах децентралізації влади» (2022), посібник В. Івчука, О. Гришкевич «Посібник з розбудови міжмуніципального співробітництва на користь сталого розвитку локальної лікарняної мережі в умовах реформування охорони здоров'я та децентралізації» (2021), підручник «Європейська регіональна політика» за редакцією А. Крисоватого, І. Ліщинського (2020), навчальний посібник А. Войтенко «Децентралізація та реформування місцевого самоврядування» (2020), «Місьцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні» (2016) за загальною редакцією Р. Плюща [77; 141; 164; 273; 492].

Загальнотеоретична наука представляє собою систему знань у вигляді концепцій, ідей, теорій про право та державу, у тому числі про місьцеве самоврядування як форму публічної влади, правові конструкції, органи місцевого самоврядування та їх соціальну взаємообумовленість і дієвість, принципи функціонування органів місцевого самоврядування, закономірності і тенденції розвитку цієї системи. Тому наука теорії держави і права має фундаментальний теоретичний й разом із тим практичний характер.

Впродовж вже більше 30 років здійснюється розвиток та формування національної моделі місцевого самоврядування. У цьому взаємозв'язку все більшого значення набуває досвід європейських держав.

Пошук нових стратегічних підходів вдосконалення змісту та реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в

контексті зростання значення аксіологічних аспектів вимагає комплексного огляду напрацювань попередників у цій сфері на формулювання актуальних пропозицій.

Узагальнюючи проведені дослідження, необхідно зазначити таке.

1. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування має міжгалузевий характер, оскільки його регламентовано в різних галузях права (конституційне, адміністративне, фінансове, земельне, екологічне право та ін.). Разом із тим, є обґрунтована позиція розглядати цей принцип як окремий принцип права та відмежовувати його від інших принципів місцевого самоврядування як цілісне явище. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування відіграє вагомий роль для будь-якої правової дійсності, зокрема для місцевого самоврядування, адже сприяє розвитку місцевого самоврядування на демократичних засадах, відповідність його органів функціонування до вимог, потреб та інтересів територіальної громади.

2. Ретроспективний аналіз наукової літератури свідчить, що принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування не отримав комплексного розгляду ні з позицій галузевих юридичних наук, ні в межах загальнотеоретичної юриспруденції, що є потужним чинником у необхідності його дослідження, особливо в умовах децентралізації влади, воєнного стану та повоєнного періоду. Остання складова виступає винятково важливими напрямом та новітнім плацдармом, що нині формується у національній науці, де визначаються ключові вектори, у тому числі, з метою сформулювати відкритий діалог, довіру один до одного всіх учасників повоєнного становлення Української держави (держави – громадянське суспільство, держава – місцеве самоврядування, місцеве самоврядування – територіальна громада) необхідним є дослідження принципу підзвітності та відповідальності як органів державної влади, так і органів місцевого самоврядування.

3. Наукова новизна дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування розкривається через власне актуалізацію та постановку цієї проблематики, адже у вітчизняній правовій науці відсутні комплексні та системні дослідження вказаного принципу та обґрунтування його як

окремого цілісного правового явища, не дивлячись на нормативну регламентацію принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування у національному законодавстві.

4. Сьогодні потреба належного теоретичного обґрунтування та ефективної реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування загалом не ставиться під сумнів, особливо через призму його синергетичного взаємозв'язку та розвитку Української держави як демократичної, правової, знаходячись у стані активної євроінтеграції. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування як важливе суспільно-політичне явище та об'єкт дослідження, характеризуючись міждисциплінарними та міжгалузевими зв'язками, зумовлює залучення широкого діапазону дослідницької літератури, що слід класифікувати таким чином: *за галузями знань*: соціологічні, економічні, політологічні, історичні, управлінські, правові та ін.; *у правничій науці*: теоретико-правові; галузеві (конституційне, адміністративне, муніципальне право та ін.); міжнародне право та право Європейського Союзу; *у територіальному аспекті*: національні та міжнародні дослідження (переважно щодо держав-членів Європейського Союзу).

5. Дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування передбачає не тільки розкриття його природи, а й вивчення особливостей його трансформації крізь призму правового регулювання. Встановлені у ході дослідження прогалини та суперечності потребують глибокого поетапного аналізу та наукового осмислення, першочергово на методологічному рівні, про що йтиметься у наступному підрозділі.

1.3 Методологія дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування

Сучасна методологія пізнання соціальних, політико-правових, економічних та інших явищ репрезентована низкою напрямів та шкіл, кожна з яких має власний методологічний інструментарій. Фундаментальність науки теорії держави і права обґрунтована її предметом, наявністю потужних філософсько-правових здобутків, що створювались протягом багатьох століть та нині є її теоретичним підґрунтям. Основоположність цієї науки полягає також і у тому, що вона опирається на ґрунтовні методологічні засади.

Первинним завданням методології дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є виявлення засобів та форм її використання з метою встановлення та розкриття стандартів, а також визначення та їх співвідношення з соціальними та нормативними обмеженнями, що взаємопосилують теоретичні та практичні аспекти реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, впливає на розробку шляхів його впровадження у життя. Потужність дослідницьких юридичних наукових осередків та конвергенція їх напрацювань сприятиме розширенню та поглибленню потенціалу у реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади та воєнного стану, в повоєнний період.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної дослідницької літератури надає підстави стверджувати, що проблематика методології дослідження з кожним роком ще більше актуалізується. В сучасних реаліях методологія пізнання того чи іншого явища має не лише виключно теоретичне значення, а й носить цілком прикладний характер.

У теоретичному дискурсі проблематика методології пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування не отримала належної уваги серед науковців, тому можна констатувати про відкритість для вивчення цього напрямку серед дослідників. Основою для розкриття особливостей

методології пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування стали праці таких авторів, як В. Авер'янов, О. Балинська, І. Блауберг, С. Бобровник, В. Боняк, Ю. Бражніков, О. Вільямсон, А. Вінтер, Р. Гаврилюк, Г. Гадамер, П. Гайденко, Я. Гаращенко, А. Грабченко, А. Гриняк, Г. Готліб, Г. Дубов, Н. Заяць, М. Кельман, А. Конверський, А. Коршун, О. Кот, О. Крушельницька, Т. Кун, В. Лекторський, В. Лемак, І. Магновський, І. Митрофанов, Л. Наливайко, В. Нестерович, Д. Норт, Ю. Оборотов, М. Оніщук, Дж. Пасмор, П. Пацурківський, О. Петришин, О. О. Петришин, М. Савчин, К. Салига, В. Серьогін, С. Серьогіна, З. Сокулер, М. Туровський, Ю. Ущাপовський, В. Федоренко, В. Федорович, П. Фейерабанд, Дж. Ходжсон, М. Хоменко, В. Штофф, Й. Шумпетер, Ю. Ущাপовський, В. Юринець, О. Юркевич, О. Ющик та багато ін. [26; 33; 48; 134; 221; 222; 250; 265; 266; 289; 305; 314; 463; 503]. Необхідність всебічного вивчення методології принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування обґрунтовується тим, що у рамках юридичної науки важливо розробити теоретичне підґрунтя, що сприятиме єдиному розумінню цього явища.

Пошук необхідного методологічного інструментарію під час дослідження явищ в правовій науці завжди є складним та багатограним завданням. Особливо якщо об'єктом наукового дослідження є правові утворення, які раніше не були відомі тій чи іншій галузі національного права [227, с. 53]. Усе зазначене об'єднує єдина методологічна платформа, а саме їх концентрація на питаннях щодо забезпечення повноцінного функціонування органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та у поствоєнний період, а також у контексті інтеграції України в європейський простір.

Історичний розвиток та цілісність соціального життя, враховуючи свідомість людини, покладені в основу фундаментальних принципів соціальних наук. У даному випадку суб'єкт пізнання є безпосередньо залученим до процесу пізнання і стає невід'ємним атрибутом еволюції сучасної науки. Дослідження об'єкту пізнання вивчається переважно у контексті: «суб'єкт – засоби – об'єкт». Сучасна наука зорієнтована на вирішення конкретно поставлених проблем, тобто спостерігається

тенденція переходу від об'єктної до проблемної орієнтації у її розвитку. Якісний аналіз складних системних об'єктів викликає ускладнення, коли зусилля дослідника зосереджені на використанні методологічного потенціалу тільки окремо взятої науки. Новий етап у розвитку наукових знань може принести результати за умови інтеграції науковців різних галузей знань, що пояснює зростання ваги міждисциплінарних програмних досліджень [463, с. 26.]. В аспекті вищенаведеного підвищується здатність інтегрувати напрацювання правничої науки для запобігання та подолання викликів ХХІ століття. Важливо врахувати напрацювання різних наукових правничих напрямів та дослідницькі здобутки представників інших суспільних наук, першочергово: філософії, історії, соціології та ін., в окремих випадках доречно застосування методологічних напрацювань представників технічних та природничих наук.

Об'єднання у науковому пізнанні об'єкта і метода фактично здійснило революційний переворот у сучасній науці і повернуло її до втраченої ще з першої половини ХІХ ст. цілісності світосприйняття. Сучасний етап наукового пізнання створює можливості для вирішення проблеми узгодження наукових методів і синтезу знань у контексті різних наук [463, с. 26.]. Політичні, соціальні, економічні, духовно-культурні компоненти дослідницького пізнання не можуть бути ігноровані юридичною наукою, адже без них неможливо повноцінно реагувати на виклики сучасності. Тож, важливим завданням юриспруденції є пошук оптимальних способів впровадження вказаних складових до свого середовища, враховуючи можливі конфлікти точки.

З метою цілісного дослідження окресленої проблематики необхідно запропонувати авторське визначення поняття «методологія принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування» та звернутися до загальних напрацювань у відповідному напрямі.

Інтерпретація поняття «методологія» характеризується неоднозначністю та залежить від предмета дослідження, приналежності дослідника до тієї чи іншої галузі знань, наукової школи. Однак, все ж можна та необхідно виокремити спільні риси. Так, О. Кириленко, В. Письменний методологію тлумачать як «сукупність

приймів дослідження, що використовують у будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта пізнання; особливу галузь знань, покликану детально розробити методи дослідження, що слугує певним джерелом, звідки інші науки мають запозичувати методи досліджень» [189, с. 36]; В. Боняк: «методологія пізнання організації і функціонування органів охорони правопорядку є системою принципів, підходів та методів пізнання, що є об'єктивно-необхідною та ефективною для розв'язання визначених дослідницьких завдань» [56, с. 64-65]; К. Салига – «вчення про систему методів наукового пізнання, вчення про застосування принципів, категорій, законів діалектики і науки до процесу пізнання і практики на користь здобуття нових знань» [388]; Л. Ваховський – «як проєкт пізнавальної діяльності, створений з урахуванням особливостей предмета пізнання й закономірностей мислення» [264, с. 8]; А. Олійник: «методологія дослідження конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність – це вчення про теоретичні основи пізнавальної системи загальних підходів, принципів, методів, способів і засобів впливу на зміст і систематизацію наукового знання щодо конституційної свободи на підприємницьку діяльність» [306, с. 42].

Методологія є явищем інтегральним, наголошує І. Сердюк, що «об'єднує в собі ряд компонентів: світогляд і фундаментальні та загальнотеоретичні концепції, загальні філософські закони і категорії, загально- та приватно-наукові методи» [397, с. 116]. Методологія включає дотичні її предмету дослідження правила, наукові підходи, методи, принципи. Методологія принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є складним багатоелементним явищем, що перебуває у постійній динаміці.

На думку О. Кот, А. Гриняк, М. Хоменко, «методологія – це вчення про шляхи пізнавальної діяльності. Методологія науки здатна виокремити загальні принципи ефективної пізнавальної діяльності, але не може передбачати всі шляхи пізнання об'єкта, що досліджується. Методологія виробляє загальні підходи і принципи, але не є «рецептурою» і «технологією» отримання нового знання. Концептуалізація сучасної методології доводить, що вона здійснює функцію визначення стратегії наукового пізнання» [265, 16-17]. Завдання методології пізнання принципу

підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування передбачає розробку цілісного розуміння цього явища та встановлення його місця у системі юридичних знань.

Методологія дослідження сприяє виявленню та розкриттю сутності та змісту принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, розкриттю його ретроспективи, закономірностей та тенденцій.

Сучасна суспільствознавча, природнича та технічна наука демонструє широкий діапазон розуміння поняття «методологія». Під методологією дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування пропонується розуміти логічну та аргументовану систему світоглядних концепцій, принципів, наукових підходів, методів та інших дослідницьких інструментів, спрямовану на комплексне узагальнення знань, виявлення сучасного стану та визначення тенденцій і формування стратегій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Ключовими інструментами методології пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є принципи дослідження, наукові підходи, методи, система світогляду, фундаментальні та загальнотеоретичні концепції та ін.

Забезпечення прогнозованості, стабільності, однозначності у розумінні та реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування потребує використання відповідної системи методів та принципів дослідження.

Методологічна дисциплінованість дослідника значною мірою залежить від дотримання ним у процесі пізнання явищ об'єктивної дійсності низки основоположних ідей, що є універсальними, загально значущими та такими, що мають найвищу імперативність. Такі основоположні ідеї у сучасній правничій науці відображаються терміно-поняттям «принципи пізнання державно-правових явищ» [397, с. 118-119]. Особливість принципів дослідження, у тому числі принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, полягає в їх

імперативному характері. Серед принципів пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування слід виділити:

принцип обґрунтованості: наведення належних аргументів та підтверджень висловлених позицій у дослідженні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування;

принцип єдності теорії і практики: теорія та практика є взаємообумовленими явищами; теорія та практика загалом та щодо принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування співіснують у режимі «теорія забезпечує потреби практики», «практика формує напрями досліджень для теоретиків права»;

принцип всебічності та повноти дослідження: ключовий зміст цього принципу визначається у тому, щоб вивчати явище принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування у його взаємозв'язку з іншими принципами права у цілому та принципами діяльності органів місцевого самоврядування;

принцип системності передбачає, що принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування розглядається як цілісне явище, проте знаходиться у взаємозв'язку з іншими принципами права;

принцип історизму у вивченні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування передбачає його розгляд не тільки у сучасному розрізі, але і у ретроспективі з метою визначення подальших напрямів вдосконалення його змісту та реалізації, враховуючи, зокрема, регіональний та темпоральний аспекти;

принцип розвитку передбачає, що важливими є проведення наукових досліджень принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, з урахуванням всіх протиріччів та кількісно-якісних трансформацій, з метою формування цілісного наукового знання;

принцип комплексності у дослідженні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування полягає у тому, щоб пізнати його не лише з позицій юриспруденції, а й інших суспільних наук – філософії, історії, соціології, культурології, політології тощо;

принцип детермінізму розкриває причинно-наслідковий зв'язок перетворення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування;

принцип несуперечливості: результати пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування повинні бути абсолютно узгодженими та не протирічити між собою;

принцип об'єктивності, використання якого у пізнанні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування передбачає необхідність врахування всіх чинників, які характеризують досліджуване явище;

принцип абстрагування полягає у виокремленні суттєвих аспектів принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування та упущенні незначних його властивостей і процесу реалізації;

принцип критичності: необхідно досліджувати принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в комплексі, тобто враховувати всі його сучасні (нормативні та доктринальні) здобутки та прорахунки з метою отримати позитивні напрацювання та реалізувати їх практично;

принцип правового поліцентризму у дослідженні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування передбачає врахування цивілізаційної складової системи національного права України; вивчаючи цей принцип слід акцентувати увагу на особливостях романо-германської правової сім'ї, а також цивілізаційного вибору Української держави та народу, а саме рух до максимальної транспарентності органів публічної влади та взаємодії останніх з інститутами громадянського суспільства на засадах партнерства. Саме принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є одним із тих чинників, що сприяє вищезазначеному.

Система запропонованих принципів пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування не є остаточною та повною, подальші дослідження цього явища мають врахувати прорахунки попередників та заповнити існуючі прогалини з акцентом на ретроспективу та подальші напрями дослідження у цій сфері.

Особливість нинішнього періоду розвитку суспільних наук, зокрема юридичної, полягає у використанні міждисциплінарних (міжгалузевих) підходів. Вивчення різних аспектів правової науки відбувається шляхом інтеграції здобутків галузевих юридичних наук та інших наук. Оновлення методологічного інструментарію, що почалося в ХХ ст. й відбувається донині сприяло фундаменталізації проведених досліджень у цій сфері. Методологічні концепції, світоглядні ідеї, напрацьований понятійно-категоріальний апарат визначив курс та активний рух науковців у цій сфері, враховуючи й практичні здобутки [221, с. 53]. Незважаючи на різночитання у визначенні конструкту міждисциплінарних (міжгалузевих) підходів, можна цілком стверджувати про потребу впровадження у дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування методологічних здобутків філософії, історії, соціології, політології та ін.

Нині привертають увагу широкі можливості концепції глобального еволюціонізму, яка розширює межі еволюційного підходу природничих і соціальних наук. Структурні зміни у соціальних системах відбуваються відносно прискорено на фоні рівноважного стану інших, природничих систем, де зміни, якщо і відбуваються, то відносно уповільненими темпами, як процес розвитку окремих елементів системи. Глобальний еволюціонізм надає виняткового значення випадковості у багатовекторних еволюційних процесах. У цьому контексті парадигма інституційних досліджень отримала нові можливості для пошуку еволюційного параметру [463, с. 28]. Враховуючи наведене, досліджуючи принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування та інші правничі явища і процеси важливо, обравши євроінтеграційний вектор руху Української держави, досить обережно підходити до питань впровадження практики розвитку місцевого самоврядування держав-членів Європейського Союзу у національну модель, а концентрувати увагу першочергово на внутрішню єдність та особливість компонентної структури місцевого самоврядування в Україні.

Сучасна методологія уникає крайніх оцінок методологічних програм або абсолютизації будь-якої з них. Варто дотримуватися методологічного плюралізму,

тобто використовувати різні методологічні підходи. Головне полягає у тому, щоб обраний метод відповідав заявленому дослідницькому завданню, застосованому емпіричному підґрунтю, а не був штучно підігнаний під уявний чи потрібний результат [497, с. 151].

Метод у найзагальнішому значенні – це певний спосіб дослідження тієї чи іншої проблеми, завдання. Метод – це і певна система правил, принципів і прийомів вивчення явищ і закономірностей розвитку природи, суспільства і мислення або практичної перетворюючої діяльності людей. Розвиток методів наукового дослідження обумовлює розвиток науки, а розвиток науки сприяє появі нових методів дослідження, більш адекватних новим дослідницьким завданням [476, с. 159]. Метод – спосіб досягнення певних цілей, сукупність прийомів і операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності. У науці метод – шлях пізнання, який вибирає дослідник, керуючись своєю гіпотезою, що часто вибирається одна серед інших [265, с. 15]. Дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування може бути вдосконалено завдяки діалектичному, синергетичному, антропологічному, цивілізаційному та іншим підходам.

Шляхи подолання кризи потрібно шукати, насамперед, в оновленні методологічних засад юриспруденції, зважаючи на ідеї природного права, на основі принципів і законів діалектики, закономірностей філософії права та поєднанні з напрацюваннями інших галузей сучасного знання і, зокрема, концепції циклічності [69, с. 16]. Діалектика є сучасною загальною теорією розвитку всього сущого, яка адекватно відображає його еволюцію в законах, категоріях і принципах. Розвиток – це закономірна якісна зміна матеріальних та ідеальних об'єктів, яка має незворотний і спрямований характер. Це – загальна властивість матерії, її найважливіша ознака. Розвиток – це насамперед зміна, рух, але не будь-яка зміна є розвитком. У процесі розвитку створюється нове, необхідне, здатне до саморуху, самовідтворення [442, с. 86]. Використання діалектичного підходу уможливило розкриття взаємообумовленості між відмінностями у положеннях дослідників та практичних працівників щодо принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Логічно, що першочерговою проблематикою стало обґрунтування

взаємозв'язку та поєднання в єдиний принцип таких явищ як підзвітність та відповідальність, а також дотичні до них поняття «гласність», «транспарентність» та ін.

Діалектичний підхід надав можливість розкрити через систему взаємозв'язків складність у теоретико-методологічному та практичному аспектах принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування крізь ретроспективу та сучасність у напрямі його реалізації. Зроблено припущення, що під впливом децентралізації влади принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування знаходиться у стані постійної еволюції, що у кінцевому результаті дозволить вважати його повноцінним стандартом місцевого самоврядування

Спираючись на методологічні засади діалектики визначено, що нормативна основа реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є гнучкою і динамічною, вона визначає не тільки підстави та процедуру реалізації досліджуваного принципу, права і обов'язки суб'єктів його реалізації, а й правові наслідки реалізації – очікувані результати. Визначено, що сам принцип та його елементи в історичному розрізі набувають різних якостей та властивостей. Встановлено, що еволюція принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування має певні етапи формування, що мають свої особливості. Сучасний етап реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування характеризується позитивною динамікою, навіть в умовах воєнного стану, проте з метою підтримки цього слід продовжувати здійснювати наукові пошуки.

У контексті дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування провідне значення має комунікативний підхід. Цей спосіб дослідження дозволяє встановити, що окремі соціальні зв'язки і суспільство у цілому формуються із синтезу порядку та хаосу, а не заміни їх один одним. Адже соціум належить до нестабільних, постійно функціонуючих, дисипативних систем [48, с. 60]. Завдяки комунікативному підходу визначено, що принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування уможливорює соціальний взаємозв'язок між територіальною громадою та органами місцевого

самоврядування, що впливає на розвиток національної моделі місцевого самоврядування та правової держави в Україні.

Визначено, що механізм реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в сучасних умовах вимагає застосування інформаційно-комунікаційних технологій, що обумовлено цифровізацією публічного управління. Застосування інструментів електронного урядування у місцевому самоврядуванні дасть змогу підвищити ефективність роботи органів місцевого самоврядування та досягти якісно нового рівня управління в територіальній громаді, що базується на принципах результативності, ефективності, прозорості, відкритості, доступності, довіри та підзвітності [490, с. 135]. Такий підхід суттєво спрощує комунікацію органів та посадових осіб місцевого самоврядування з громадою, що особливо важливо в умовах воєнного стану. Комунікативний підхід у пізнанні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування спрямований на розробку теоретичних напрацювань у напрямі встановлення балансу взаємовідносин між органами місцевого самоврядування та територіальною громадою.

Будь-яке сучасне дослідження, в тому числі пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, передбачає використання системного методу. Його сутність в юриспруденції розривається крізь призму того, що досліджуване явище розглядається як певна система, включена до системи більш широкого порядку і виконує у ній певні функції і пов'язана з нею зв'язками різного роду [83, с. 10-11]. Використання системного підходу сприяє уникненню абсолютизації та надання надзвичайної, первинної значимості окремим якісним складовим суспільства, не обмежує розгляд зв'язків між складовими тільки причинно-наслідковими зв'язками. Суспільство як цілісність може існувати завдячуючи наявності у ньому елементів, що становлять політичну, економічну, соціальну та культурну сфери суспільного життя [434, с. 18-21]. Системний метод під час дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування сприяв його вивченню у системному взаємозв'язку з принципами функціонування органів місцевого самоврядування та принципів права загалом.

Більше того системний метод дозволив структурувати проблеми, що існують у теоретичному аспекті та у сфері реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, визначити напрями їх вирішення. Цей метод дозволив розкрити особливості взаємодії суб'єктів реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування та іншими суб'єктами публічної і приватної сфер.

Залучення до свого методологічного арсеналу загальнотеоретичною наукою синергетичного підходу сприяло посиленню її дослідницького потенціалу та вже існуючих напрацювань [48]. Як теоретична конструкція, синергетичний підхід є результатом умоглядного сприйняття правової дійсності, що є методологічною моделлю розгляду досліджуваного правового явища; як процес – він є втіленням визначеної, зокрема в порядку самоорганізації, правової моделі, результатом саморегулювання [331, с. 73]. Перехід в інший якісний стан досліджуваного принципу здійснюється в результаті створення відповідних умов – забезпечення розвитку дієвої територіальної громади, незалежних органів місцевого самоврядування, правової демократичної держави, розвитку інститутів громадянського суспільства та створення відповідної правової основи.

У цьому зв'язку слід як приклад навести ратифікацію Європейської хартії місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. [142], прийняття Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про асоціації органів місцевого самоврядування», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про органи самоорганізації населення», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Про співробітництво територіальних громад» [345; 347; 352; 356; 357; 365] тощо.

Синергетика зосереджена на дослідженні універсальних закономірностей виникнення порядку з хаосу, описує причини існування відносно стійких структур у природничих та соціальних системах. Підхід, який демонструє синергетика, намагається систематизувати роздробленість наукового пізнання світу, а тому, подібно до багатьох міждисциплінарних досліджень, є надзвичайно вразливим до

критики [19]. Використання синергетичного підходу допомогло розкрити причинно-наслідкові зв'язки становлення правової демократичної держави та розвитку місцевого самоврядування в Україні, розкрити тенденції у напрямі посилення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування тощо. Визначено, що не лише принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є складним утворенням, а і його компоненти, що також розвиваються та удосконалюються.

Інструментальний підхід дозволить дослідити процеси розвитку та переходу місцевого самоврядування в інший якісний стан, зокрема під впливом децентралізації, що безперечно позитивно вплине на принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування правових моделей переходу. Важливо наголосити, що «перехід» місцевого самоврядування є теоретичною конструкцією юриспруденції, проте все ж з його допомогою можна розкрити відповідний сегмент правової дійсності.

У цьому аспекті важливо також згадати цивілізаційний підхід. С. Степаненко, досліджуючи економічні системи, зосереджує увагу на фундаментальних принципах цивілізаційного підходу: об'єкт наукового аналізу розглядається з позицій системності, як складова більш широкого об'єкта; об'єкт є цілісним утворенням; вплив об'єкта наукового аналізу як цілого на його складові здійснюється через організацію взаємодії між ними; причини розвитку будь-якого об'єкта системно-синергетична методологія вбачає не лише у зовнішньому впливі, вона розглядає і внутрішні рушійні сили, притаманні йому, як дію, як саморух і саморозвиток об'єкта; 5) взаємообумовленість та взаємозалежність усіх складових цілісного об'єкта наукового аналізу знімає проблему пошуку першопричини його розвитку» [434, с. 35-37]. Цивілізаційний підхід синтезує системний і синергетичні підходи до аналізу суспільно-економічної системи; є загальнонауковими програмою та методом пізнання реальності [463, с. 30]. Застосування у дослідження цивілізаційного підходу не є систематичним та потребує більшої уваги науковців як можливість здійснити якісніше дослідження, разом із тим у наукових колах проблематикою цивілізаційного підходу представлені дослідження В. Авер'янова, Г. Батищева, М.

Бахтина, П. Крайнього, Т. Куна, М. Мастерман, Ю. Оборотова, П. Пацурківського, С. Степаненка, Ю. Ущатовський та ін.

Внутрішнім механізмом, який виступає в якості одного з основних каталізаторів самоорганізації суспільства, є держава. Держава є органічною системою, яка через відповідні органи влади здійснює політичний вплив на самоорганізацію різноманітних інституцій громадянського суспільства [227, с. 54]. Аналогія присутня і на рівні «державна – місцеве самоврядування» (сучасний стан розкривається через механізми децентралізації), «місцеве самоврядування – територіальна громада». Враховуючи метаморфози українського суспільства, яке прагне встановити партнерські відносини з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, євроінтеграційний вибір України, а також умовах воєнного стану та у повоєнний період, у сучасних правничих розвідках обов'язково слід враховувати цивілізаційні елементи структури місцевого самоврядування та відповідно його компоненту – принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Використання цивілізаційного підходу надає можливість дослідити принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в його динаміці та унікальності. Вказаний підхід дозволяє врахувати сучасну методологічну трансформацію у національній правничій науці, правовій доктрині під час дослідження юридичних явищ та принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування зокрема.

Центральною складовою цивілізаційного підходу є методологічний плюралізм, який з однієї сторони сприяє досліднику у формулюванні особистого бачення проблеми яка ним досліджується, а з іншої – зобов'язує його внести власний доробок у пізнання тієї чи іншої проблематики. Серед іншого, він повинен внести свій доробок до сфери застосовуваних ним методів пізнання [227, с. 54].

М. Панов справедливо наголошує, що «нині в юриспруденції широко використовуються загальнонаукові методи пізнання: діалектичний, догматичний, соціологічний, історико-правовий, порівняльно-правовий, аксіологічний, системний тощо. Разом із тим можна стверджувати про певну недостатність застосування у цих наукових дослідженнях функціонального підходу, внаслідок чого мають місце деякі

прогалини і недоліки як у результатах досліджень, так і в їх оцінці, особливо з точки зору прикладного (прагматичного) значення. Функціональний підхід має базуватися на загальнонаукових методах, вбирати їх в себе і використовувати у конкретних дослідженнях соціально-правових явищ. Цей підхід повинен бути завжди пов'язаним із використанням таких категорій філософії та соціології, як «структурно-функціональний аналіз», «функція», «мета», «засоби», «результат» тощо у їх взаємозв'язку і взаємодії» [312, с. 14-15]. У правничій науці функціональний підхід застосовується для вивчення державних інститутів та органів місцевого самоврядування. Застосування функціонального підходу у пізнанні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, а також і місцевого самоврядування, полягає у виокремленні досліджуваного об'єкта як цілісного явища, розподілу його на елементи і визначенні функціональної взаємообумовленості між цими елементами, а також між елементами та загальним явищем.

Також використання функціонального підходу у дослідження принципів підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування надає можливість відповісти на запитання: чи достатньою мірою забезпечено правове регулювання підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні; чи створено умови для реалізації принципів підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади; чи забезпечено гарантії реалізації принципів підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування; якою мірою враховано зарубіжний досвід реалізації принципів підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування тощо?

Структурно-функціональний метод у пізнанні принципів підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування допоміг розкрити особливості функціонування органів місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах, структурний аспект – сприяв розкриттю теоретико-методологічних аспектів побудови елементів реалізації принципів підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування – визначено, що до структури реалізації принципів підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування входять:

юридична та фактична основа реалізації, інші причинні складові (цілі, стимули, мотиви, потреби); суб'єкти реалізації та їх юридично значуща діяльність; об'єкти реалізації; форми реалізації; процедура реалізації; результати реалізації; гарантії реалізації.

Системно-структурний підхід за своєю методологічною основою базується на виділенні стійкої структури, сукупності правил і відносин всередині об'єкта, що вивчається [249, с. 6]. У рамках структурного підходу виокремлено два елементи принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: підзвітність та відповідальність. Системний підхід дозволив розкрити внутрішні закономірності та взаємозв'язки елементів цього принципу, які зумовили якісну своєрідність об'єкта дослідження. Так, визначено, що підзвітність практично уможливорює прозорість, відкритість та гласність місцевого самоврядування, а також робить можливим контроль за його діяльністю. Під відповідальністю органів місцевого самоврядування слід розуміти передбачений Конституцією та законами України обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність). Підзвітність обумовлює і уможливорює відповідальність органів місцевого самоврядування. Таким чином пояснюється поєднання двох самостійних засад «підзвітності» та «відповідальності» у єдиний принцип, визначається їх тісний взаємозв'язок та взаємозалежність.

Антропологічний підхід у дослідженні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування відіграє особливу роль. Антропологічний підхід дає змогу розглядати людину як інтегративну цілісність і забезпечити врахування в юридичній практиці суб'єктивності й індивідуальності особистості як учасника життєдіяльності, взаємодії цієї особистості з оточенням і широким колом пов'язаних із цим соціальних явищ [479, с. 302]. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування крізь призму антропологічного підходу сприяв виокремленню таких положень – органи місцевого самоврядування в умовах розвитку демократичної держави, інтеграції України до Європейського Союзу, й навіть в умовах воєнного стану, зобов'язані функціонувати

на засадах людиноцентричності, відкритості, підзвітності, відповідальності з метою забезпечення прав та свобод жителів територіальної громади; принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування унеможливорює та є одним із механізмів запобігання у зміні вектору від демократії держави та місцевого самоврядування.

Орієнтація на гуманістичні цінності розвитку суспільства зобов'язує у пізнанні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування застосувати аксіологічний підхід. Ціннісний (аксіологічний) підхід в юриспруденції – це загальна стратегія дослідження, що визначає розгляд права крізь призму його відповідності з певними цінностями, що можуть забезпечуватися правом та бути його основою [250, с. 178-179]. Використання аксіологічного підходу під час дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування надає можливість враховувати своєрідність його проявів і широку палітру функціональності у напрямі розвитку демократичного місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Орієнтир на цінності у місцевому самоврядуванні дає можливість враховувати потреби окремого жителя територіальної громади та всієї територіальної громади. Орієнтація у дослідженнях на аксіологічний підхід – обов'язкова складова продуктивного розвитку національної моделі місцевого самоврядування.

Серед багатьох життєвих проблем однією з найскладніших для наукового вирішення і такою, що не втрачає своєї актуальності, є проблема розуміння. Ця проблема може бути вирішена шляхом тлумачення та інтерпретації як герменевтичних процедур. Завданням тлумачення та інтерпретації є прояснення змісту предмета думки, що певним чином відповідає об'єкту [503, с. 34]. Цінність герменевтичного підходу у тлумаченні правових норм полягає у тому, що він не суперечить іншим методологічним парадигмам, а значною мірою акумулює їхні окремі переваги [33, с. 5, 6]. Герменевтика – це, першочергово, мистецтво тлумачити з метою розуміння тексту різними групами населення. Герменевтика як спосіб пізнання має багатовікову світову традицію, нині використовується у різних сферах суспільствознавства: філософії, соціології, історії, філології, психології,

юриспруденції та ін. [222, с. 92]. У дослідженні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування герменевтика використана з метою інтерпретації тих чи інших норм права, а також сприяє з'ясуванню взаємообумовленості норм права з різних історичних періодів. Окрім того герменевтичний підхід сприяв з'ясуванню змісту міжнародних актів у сфері місцевого самоврядування, ратифікованих Україною, та їх вплив на забезпечення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

За допомогою історичного методу встановлено, що як і будь-який демократичний принцип, принцип підзвітності та відповідальності не розвивався постійно і послідовно. Фактично у СРСР і в УРСР не існувало реального місцевого самоврядування, тому розвиток принципу підзвітності і відповідальності органів місцевого самоврядування в цих умовах не відбувався, а був фікцією. При цьому, сучасна система принципів місцевого самоврядування була вперше закріплена саме у радянському законодавстві. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні є власним історичним надбанням, а не запозиченим з міжнародної практики. Він відтворювався в різних історичних етапах з різним ступенем інтенсивності, змінював свій зміст і формат реалізації, але сформувався як повноцінний національний принцип місцевого самоврядування.

У процесі дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування використано також такі методи, як: логічний метод – застосовано у всій роботі, зокрема, в обґрунтуванні авторських позицій щодо принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування; метод класифікації – запропоновано структуру реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, класифіковано суб'єктів реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, систематизовано нормативно-правові акти реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування; соціологічний метод – використано під час узагальнення матеріалу щодо відкритості діяльності органів місцевого самоврядування на сучасному етапі; прогностичного методу використано з метою формування тенденцій у сфері місцевого самоврядування та

перспектив вдосконалення реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади, євроінтеграції та воєнного стану.

Формально-юридичний метод використовується для пізнання внутрішньої форми правових явищ і процесів, дозволяє на основі узагальнення та виявлення ознак формувати поняття, дефініції, визначення. Особливість цього специфічного для юриспруденції методу полягає в зосередженні уваги на логічному опрацюванні правових норм [148, с. 33]. Догматичний метод виступив базисом для аналізу нормативно-правових актів у сфері реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, що сприяло формуванню висновків та узагальнень щодо вдосконалення цієї сфери.

Компаративістський метод використано під час дослідження зарубіжного досвіду реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Актуальність такого дослідження та відповідно використання порівняльно-правового методу стало ще більш актуальним після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та отримання статусу кандидата на членство у співдружності. Сформульовано пропозиції на шляху впорядкування національного законодавства, його відповідності нормам європейських актів та практики підзвітності і відповідальності місцевої влади в зарубіжних країнах. Визначено, що неефективна реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні значною мірою зумовлена високим ступенем централізації. Відсутність чіткого розмежування обов'язків між органами самоврядування та місцевими державними адміністраціями унеможлиблює втілення змін у процедури звітності населенню.

Таким чином, узагальнюючи підсумки дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, слід зазначити таке.

1. Всебічне дослідження методології принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, розкриття його сутності та змісту, проблемних аспектів забезпечення на рівні правового регулювання, особливостей реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого

самоврядування в умовах децентралізації влади, характеристики гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, а також дослідження зарубіжного досвіду реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування тощо потребує використання відповідного інструментарію пізнання. Місцеве самоврядування – складна система, що перебуває у постійній динаміці. Модифікація місцевого самоврядування – його змісту, організаційної структури, впливає і на зміну взаємозв'язків між його складовими, виникнення нових елементів в його системі, зокрема, принципів. Тому багаторівневність місцевого самоврядування ускладнює аналіз принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування та потребує застосування міждисциплінарного та міжгалузевого підходів.

2. Методологія сучасної правничої науки значно вдосконалилася, враховуючи інтеграцію здобутків суспільних, природничих та технічних наук. Методологія пізнання надає можливість сконструювати власний аргумент. Труднощі подолання правничих проблем підсилюють вагомість обґрунтованості і достовірності наукових підходів, що має бути підґрунтям для вирішення державно-владних завдань та завдань на рівні місцевого самоврядування. Пізнавальна функція методологічного впливу принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування передбачає переведення основоположних засад юридичної науки у практичну площину.

3. Первинним завданням методології дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є виявлення засобів та форм її використання з метою встановлення та розкриття стандартів, а також визначення та їх співвідношення з соціальними та нормативними обмеженнями, що взаємопосилують теоретичні та практичні аспекти реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, впливає на розробку шляхів його впровадження у життя. Методологічний вплив принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування передбачає акцентування на фундаментальне підґрунтя національної моделі місцевого самоврядування, таким чином здійснюючи гносеологічну та аксіологічну дію на сутність та змістовне наповнення

останньої, розкриваючи основні взаємозв'язки органів місцевого самоврядування з іншими суб'єктами та сприяє його розвитку в умовах євроінтеграції та воєнного стану.

4. Під методологією дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування пропонується розуміти логічну та аргументовану систему світоглядних концепцій, принципів, наукових підходів, методів та інших дослідницьких інструментів, спрямованих на комплексне узагальнення знань, виявлення сучасного стану та визначення тенденцій і формування стратегій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Ключовими інструментами методології пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є принципи дослідження, наукові підходи, методи, система світогляду, фундаментальні та загальнотеоретичні концепції та ін. Враховуючи цивілізаційний вибір Української держави, трансформації системи національного права України, а також модифікації методології правової науки, орієнтиром у пізнанні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є цивілізаційний підхід як один із новітніх інструментів дослідження й такий, що кореспондується із сучасною правовою дійсністю в Україні.

5. Пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування спирається на систему методологічних принципів: принцип обґрунтованості; принцип єдності теорії і практики; принцип всебічності та повноти дослідження; принцип системності; принцип історизму; принцип розвитку; принцип комплексності; принцип детермінізму; принцип несуперечливості; принцип об'єктивності; принцип абстрагування; принцип критичності; принцип правового поліцентризму. Вказана комбінація принципів пізнання характеризується динамічністю та може бути доповнена.

1.4 Нормативно-правове регулювання реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади

Сучасні події в українському суспільстві, до яких відносяться карантинні обмеження, спричинені коронавірусною хворобою COVID-19, початок

повномасштабної війни РФ проти України та запровадженій у зв'язку з цим воєнний стан, показали наскільки важливим є народовладдя, забезпечення якого здійснюється шляхом демократичної організації органів публічної влади, зокрема органів місцевого самоврядування.

Ефективна діяльність органів місцевого самоврядування є гарантією успішного розвитку територіальної громади та, як наслідок, суспільства і держави. Унаслідок реформи децентралізації було доведено, що дотримання принципів місцевого самоврядування як підзвітність та відповідальність, прозорість у процесі розроблення, прийняття і реалізації рішень гарантують міцний взаємозв'язок та постійну комунікацію між владою та громадою.

Унаслідок проведеної реформи децентралізації, зазначені органи отримали автономію, ефективність якої забезпечується комплексною реалізацією принципів місцевого самоврядування, серед яких особливе місце займає принцип підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами, який виступає елементом стримувань та противаг для забезпечення на належному рівні прав та свобод людини і громадянина. Разом з тим, самостійність органів місцевого самоврядування, яку вони здобули внаслідок реформи децентралізації, а також зближення правових систем Європейського Союзу та України, вимагають якісного нормативно-правового забезпечення.

Доктринальні та прикладні аспекти функціонування місцевого самоврядування та його суб'єктів досліджували у своїх працях М. Баймуратов, О. Батанов, В. Борденюк, В. Грובה, М. Корнієнко, В. Кравченко, А. Крусян, П. Любченко, Н. Мішина, Л. Наливайко, М. Орзіх, О. Прієшкіна, Х. Приходько, М. Пухтинський, С. Серьогіна, О. Скрипнюк, О. Чепік-Трегубенко та ін. Окремим аспектам визначення сутності принципів діяльності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади приділяли увагу такі вчені: В. Авер'янов, В. Андріяш, Г. Атаманчук, О. Бабич, В. Баштанник, І. Грицяк, А. Грובה, В. Гройсман, М. Деркач, А. Євтушенко, М. Пітцик, П. Трачук, В. Храмов, І. Цурканова, А. Школик та ін. Проте здебільшого дослідження науковців присвячені загальній характеристиці принципів діяльності органів місцевого самоврядування. Питаннями

дослідження підзвітності займалися М. Гармон, М. Дубнік, Р. Бен, Н. Латигіна, О. Калгін, Г. Купряшин. Над вивченням правового статусу органів місцевого самоврядування працювали І. Бутко, В. Головченко, В. Кампо, О. Корпань, М. Краснов, В. Куйбіда. Окремі аспекти підзвітності у світлі фінансового контролю розглядали Т. Байдашнікова, Т. Боровкова, О. Чечуліна. Особливості реалізації принципу відповідальності досліджували О. Бобровська, Ю. Горемикіна, О. Грішнова, Т. Калашнікова, Т. Маматова, С. Невмержицька, А. Рижко, Р. Федоряк, І. Чикаренко та ін.

Місцеве самоврядування пов'язане з двома важливими елементами – фіскальною децентралізацією та місцевою автономією [392, с. 90]. Зауважимо, що основною умовою ефективності децентралізації влади є чітка підзвітність органів місцевого самоврядування та відповідальність перед територіальними громадами. Децентралізація передбачає перерозподіл певних функцій в рамках адміністративних, політичних, або економічних атрибутів, від центрального уряду до органів місцевого самоврядування [6]. Однак реалізація місцевого самоврядування потребує не тільки перерозподілу фінансових ресурсів і повноважень між центральною і місцевими владами, а здійснення цього з урахуванням рівня компетентності.

Дотримання принципів підзвітності та відповідальності у діяльності органів місцевого самоврядування пов'язане із принципом ефективності [449, с. 142]. Підзвітність відповідальність, забезпечуючи публічність результатів прийнятих рішень, сприяють тому, щоб такі рішення приймалися в межах закону, зменшують ризики корупції та некомпетентності, так як посадові особи органів місцевого самоврядування відповідальні перед членами територіальних громад та держави у випадку невиконання або неналежного виконання делегованих повноважень [292, с. 46]. Однак, практична реалізація підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування не буде ефективною без якісного нормативно-правового забезпечення, оскільки його відсутність чи неналежний рівень правової регламентації надає можливість вільного трактування тих чи інших положень, що

стосуються зазначених принципів та, як наслідок, корупційних дій з боку владних інституцій.

Підзвітність та відповідальність перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб є одним із основних принципів здійснення місцевого самоврядування відповідно до ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [352]. Тобто органи місцевого самоврядування є підконтрольними громадськості, а отже, мають бути підзвітними та відповідальними за результати своєї діяльності перед членами територіальної громади.

Нормативно-правова складова механізму реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування втілюється у системі національного законодавства: закони України; підзаконні нормативно-правові акти; міжнародні акти, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Для комплексного її вивчення необхідно проаналізувати складові елементи.

Конституційно-правові основи механізму реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування розроблено на підставі міжнародних стандартів у сфері прав людини та верховенства права.

Загалом, Конституція України покликана регламентувати основні суспільні відносини, які підлягають подальшій конкретизації в галузевому, у тому числі й муніципальному, законодавстві. Тож, в Основному Законі суспільства та держави певною мірою закріплено частину принципів Європейської хартії місцевого самоврядування щодо національних особливостей. Наприклад, у ст.ст. 5 та 7 Конституції України, місцеве самоврядування визначається як засада організації публічної влади на місцях [215]. Щодо правової регламентації принципу підзвітності та відповідальності у статтях Конституції, зауважимо, що закріпленню останньої законодавець приділив значно більше уваги.

Наприклад, відповідно до ст. 56 Конституції України, кожен має право на відшкодування за рахунок органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень [215]. До того ж, ст. 140 якої закріплює право територіальної громади

– жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [100; 215]. На думку Т. Слободяник, «поняття «місцеве самоврядування», закріплене Конституцією України, незважаючи на те, що воно дійсно до певної міри не співпадає збігається з Європейською хартією місцевого самоврядування щодо суб'єкта реалізації (за національним законодавством право на місцеве самоврядування належить територіальній громаді, а за Європейською хартією місцевого самоврядування – органам місцевого самоврядування (ст. 3 Хартії), найбільш повно відповідає фундаментальному принципу демократії та народовладдя – єдиним джерелом влади є народ, а тому є прийнятним» [415, с. 60]. Загалом, у науковому співтоваристві немає єдиної думки щодо якості нормативно-правової дефініції місцевого самоврядування. Критика стосується, серед іншого, й частини відповідальності органів місцевого самоврядування, оскільки відсутність її чіткої регламентації у визначенні звужує зміст поняття та надає можливість вільного трактування меж муніципально-правової відповідальності. У зв'язку з цим, пропонуємо розглядати місцеве самоврядування як систему видів та форм територіальної самоорганізації та діяльності громадян з метою вирішення питань місцевого значення безпосередньо або через представницькі органи, у межах нормативно визначеної компетенції та матеріально-фінансової бази, за результатами якої вони можуть нести юридичну відповідальність, визначену законодавством.

Із тексту Основного Закону можна також зробити висновок, що досліджувані принципи є суттєвими засадами організації та діяльності саме місцевого самоврядування та його органів. Адже відомо, що у системі органів державної виконавчої влади, побудованої за принципом суворої субординації, зазначені принципи не можуть бути застосовані. Та ж обставина, що відповідно до Конституції України (ст. 118) місцеві державні адміністрації підзвітні й підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними, обласними радами, рівно як і сам інститут делегування самоврядних повноважень державним органам, є винятком із цього правила [215]. Однак

Конституція України природно не може бути єдиним джерелом підзвітності та відповідальності місцевого самоврядування, ураховуючи те, що вона покликана регламентувати лише основні засади суспільних відносин, які підлягають подальшій конкретизації в галузевому законодавстві. Підґрунтям для розвитку галузевого законодавства виступають конституційні норми. На розвиток національного законодавства у сфері принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування мають безпосередній вплив міжнародні стандарти. На міжнародному рівні суб'єктами нормотворчості щодо забезпечення принципів права виступають здійснюють ООН, ЄС, Рада Європи та ін. Більшість міжнародних актів було ратифіковано Українською державою.

Так, принцип підзвітності закріплено у французькій Декларації прав людини і громадянина. Значення Декларації полягає в тому, що вона не тільки містить основні права і свободи, а й принципи організації публічної влади, до якої відносять й органи місцевого самоврядування, які співзвучні з принципами сучасної правової держави [160, с. 121]. До них належить, серед інших, й підзвітність всіх органів і посадових осіб («суспільство може вимагати від будь-якої посадової особи звіт про її діяльність» (ст. 15).

Одним із фундаментальних міжнародних нормативно-правових актів у сфері місцевого самоврядування є Європейська хартія місцевого самоврядування. Регламентація у національному законодавстві принципів функціонування цих органів є вимогою Хартії. У преамбулі документа визначено, що органи місцевого самоврядування виступають одним із фундаментальних складових демократичного режиму. У Хартії встановлено, що принцип місцевого самоврядування має бути визнаний у національному законодавстві [142].

Концепція місцевого самоврядування, що укорінена в Європейській хартії місцевого самоврядування, передбачає право й спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання суттєвої частки та управління суттєвою часткою публічних справ, в інтересах членів територіальної громади та в межах власної відповідальності [102; 401, с. 45]. Відповідальність розглядається як інститут, що покликаний бути засобом стримування дій органів і

посадових осіб місцевого самоврядування в межах правових і моральних норм, а також виступає як стимул ефективного функціонування зазначених органів.

Принципами належного демократичного врядування на місцевому рівні, передбаченими Хартією, є, серед інших й підзвітність.

Відповідно до ст. 9.7 Хартії, органи місцевого самоврядування наділені фінансовою автономією. Однак, від рівня практичної реалізованості зазначеної статті залежить і якість звітування перед територіальними громадами. Так, для того, щоб залишатися підзвітними громадянам та належно здійснювати свої повноваження, органи місцевого самоврядування потребують надійних рамкових умов щодо їхніх фінансових ресурсів [142]. Це, зокрема, означає, що муніципальна влада має мати доступ до державних доходів, спираючись на принципи об'єктивності, справедливості, прозорості результатів та послідовності та бути впевненими у відсутності несподіваних та стрімких змін загальних умов чи скорочення певних асигнувань.

Іншим міжнародно-правовим актом, який регламентує принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є Європейська Стратегія інновацій та належного врядування на місцевому рівні, яка була затверджена Комітетом Міністрів Ради Європи у 2008 р. Ухвалення даної Стратегії є надзвичайно важливим кроком у подальшому розвитку місцевої демократії, оскільки однією з найважливіших передумов реформування системи місцевого самоврядування як в Україні, так і в інших європейських країнах є спроможність місцевого самоврядування ефективно реалізовувати зростаючу кількість повноважень, що передається їм органами центральної влади з метою надання більш якісних послуг населенню. Зокрема, у тексті Стратегії визначено принципи, які можуть удосконалювати систему управління та надання послуг [2]. До них віднесено й підзвітність. Проте, у документі її визначено як відповідальність посадових осіб місцевого самоврядування за свої дії, тобто зміст принципів звужено тільки до відповідальності.

Окремо підзвітність є підціллю 16.6 «Створення ефективних, підзвітних та прозорих установ на всіх рівнях» з-поміж 17 цілей Сталого Розвитку ООН [7].

Зауважимо, що міжнародно-правове забезпечення здобув також окремо принцип відповідальності органів місцевого самоврядування. Це пов'язано з тим, що відповідальність у наукових джерелах розглядається не тільки як принцип, але й як окремий інститут муніципального права, тому у деяких міжнародних документах він знайшов своє відображення без прив'язки до підзвітності органів місцевого самоврядування перед територіальними громадами.

Серед міжнародних документів, які закріплюють принцип відповідальності, варто виокремити Всесвітню декларацію місцевого самоврядування (23-26 вересня 1985 р., м. Ріо-де-Жанейро), яка містить фундаментальні положення щодо функціонування муніципальної влади, а також питання відповідальності її посадових осіб.

Окрім того, міжнародно-правові стандарти у сфері місцевого самоврядування, транскордонного економічного та соціального співробітництва територіальних громад і місцевої влади, загальні підходи до відповідальності (у тому числі – муніципально-правової) при здійсненні транскордонного співробітництва, розвитку добросусідських відносин між територіальними громадами та укладання з огляду на це необхідних угод або домовленостей закріплює Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (Мадрид, 21 травня 1980 р.) [140]. Україна приєдналася до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями 14 липня 1993 р. [358]. 24 червня 2004 р. Україна додатково ратифікувала низку протоколів до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Європейські стандарти з місцевого самоврядування, у тому числі загальні засади відповідальності, містяться також у Європейській декларації прав міст 1992 р., Європейській хартії міст II 2008 р.

Ст. 3 Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями закріплює право Договірних Сторін на контроль чи нагляд за діяльністю територіальних общин або властей у сфері правового регулювання цієї Конвенції [140]. З цією метою будь-яка Договірна

Сторона під час підписання вказаної Конвенції або після цього у повідомленні на ім'я Генерального секретаря Ради Європи може визначати органи, які за її внутрішнім законодавством мають право здійснювати контроль або нагляд щодо відповідних територіальних общин і властей. Приєднання до цієї Конвенції оформило вже започатковані процеси становлення транскордонного співробітництва із суміжними державами (наприклад, «Карпатський Єврорегіон») і створило правові підвалини для активізації нових напрямів такої діяльності. У подальшому парламент України прийняв Закон України «Про транскордонне співробітництво», який визначив правові, економічні та організаційні засади дій, спрямованих на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством [367]. Міжнародні документи у сфері реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, зокрема, стали основою для формування відповідної нормативної основи в Україні.

Одним із основних принципів здійснення місцевого самоврядування відповідно до ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» є підзвітність та відповідальність перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб [352]. Закріплення принципу має на меті забезпечення повного та усестороннього доступу членів територіальної громади до заслуховування публічних звітів органів та посадових осіб місцевого самоврядування про результати їх діяльності та надавати їм оцінку. Тобто законодавчі норми зобов'язують муніципальну владу бути підзвітною та відповідальною перед територіальною громадою.

Законом передбачений принцип підзвітності та відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування перед територіальними громадами і не передбачено їх відповідальності перед державою [352]. Проте в Законі зазначається, що органи та посадові особи місцевого самоврядування несуть відповідальність у разі порушення ними Конституції або законів України (ст. 76), що їх повноваження

можуть бути припинені достроково в порядку і в межах, визначених цим Законом (ст.ст. 78, 79).

Законодавство у сфері реалізації принципу підзвітності органів місцевого самоврядування. Принцип підзвітності займає провідне місце серед засад діяльності органів місцевого самоврядування. Так, відповідно до положень Закону України «Про місцеве самоврядування», виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади» [352]. Відповідно до норм Закону «у сільських радах, що представляють територіальні громади, які налічують до 500 жителів, за рішенням відповідної територіальної громади або сільської ради виконавчий орган ради може не створюватися. У цьому випадку функції виконавчого органу ради (крім розпорядження земельними та природними ресурсами) здійснює сільський голова одноособово» [352]. Окрім цього, Законом визначено, що система місцевого самоврядування включає окрім представницьких органів ще й виконавчі, які створені першими, є підконтрольними та підзвітними їм, а у питаннях, делегованих їм органом державної виконавчої влади – підконтрольними та підзвітними йому також.

У контексті забезпечення принципу підзвітності, законодавчі норми зобов'язують органи місцевого самоврядування розглядати і затверджувати звіти щодо діяльності постійних депутатських комісій, керівників виконавчих органів ради та їх посадових осіб (п. 11 ч. 1 ст. 26); результатів виконання місцевих бюджетів (п. 23 ч. 1 ст. 26); програм соціально-економічного та культурного розвитку, цільових програм з інших питань самоврядування (п. 1 ч. 1 ст. 27), відчуження комунального майна (п. 4 ч. 1 ст. 29) тощо [352]. Проте доступ громадськості до цих звітів є обмеженим, а отримання інформації щодо їх змісту потребує проходження відповідної адміністративної процедури – подання запиту на її отримання. До того ж, в умовах воєнного стану у нашій державі, спричиненого початком повномасштабної війни РФ проти України, доступ до публічної інформації органів публічної влади обмежений. Ці обмеження мають негативний

вплив на формування довіри до органів публічної влади загалом, та місцевого самоврядування зокрема, а також перешкоджають розвитку інших інститутів локальної демократії.

Отже, принцип підзвітності органів місцевого самоврядування має на меті інформування членів територіальної громади щодо результатів своєї діяльності; активізувати участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні; гарантувати реалізацію принципів прозорості та верховенства права у роботі муніципальної влади; підвищити рівень довіри членів територіальної громади до органів місцевого самоврядування та попередити конфлікти, які можуть виникати у зв'язку з недовірою, або низьким її рівнем до діяльності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Щодо змісту і форми підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування, їх законодавче регулювання є недостатнім. У ч. 1 ст. 75 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» зазначено, що «...органи та посадові особи місцевого самоврядування є підзвітними, підконтрольними і відповідальними перед територіальними громадами...». Відповідно до ч. 5 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» «...при здійсненні наданих повноважень сільський, селищний, міський голова є підзвітним, підконтрольним і відповідальним перед територіальною громадою...». Окрім цього, він зобов'язаний не рідше одного разу на рік звітувати про свою роботу перед територіальною громадою на відкритій зустрічі з громадянами. На вимогу не менше половини депутатів відповідної місцевої ради сільський, селищний, міський голова повинен звітувати перед радою про роботу виконавчих органів ради у будь-який визначений ними термін [352]. У п. 4 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду у справі № 1- 25/99 від 6 липня 1999 р. (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови) судом підтверджено позицію законодавця щодо обов'язку головної посадової особи міської громади у проведенні звітів про свою діяльність та визначено форму такого звітування міського голови перед територіальною громадою – це має бути відкрита зустріч з громадянами [382]. Окрім цього, у ст. 13 згаданого закону встановлено можливість для заслуховування,

порушення питань і внесення пропозицій посадовим особам місцевого самоврядування шляхом проведення громадських слухань [352]. Однак, у цій статті не закріплено звітність органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Враховуючи комплексний характер такої безпосередньої форми участі членів територіальної громади у прийнятті рішень місцевого значення, як громадські слухання, тобто у статуті кожної громади вони мають різне змістовне наповнення, то звітування залишається на досить низькому рівні або практично відсутнім.

Підзвітність встановлено Законом України «Про статус депутатів місцевих рад»: «...депутат місцевої ради є відповідальним перед виборцями свого виборчого округу і їм підзвітним...» (ч. 3 ст. 11), «депутат місцевої ради періодично, але не рідше одного разу на рік, зобов'язаний звітувати про свою роботу перед виборцями відповідного виборчого округу, об'єднаннями громадян» (ч. 1 ст. 16) [366]. Зауважимо, що незважаючи на нормативну урегульованість принципу підзвітності органів місцевого самоврядування, практична його реалізація залишається на достатньо низькому рівні, про що свідчать результати рейтингування незалежними організаціями.

Підзвітність забезпечується за допомогою використання таких інструментів як: аудит, кодекс етики, нагляд [205, с. 31]. К. Донченко дійшов висновку, що «принцип підзвітності включає в себе контроль за органом чи посадовою особою через підзвітність та відповідальність за невиконання чи неналежне виконання повноважень» [130, с. 30]. Доповнимо, що звітування органів місцевого самоврядування має формалізований характер, тобто регламентовано законодавством та місцевими нормативно-правовими актами.

Принцип підзвітності органів місцевого самоврядування за сутністю відносин, суб'єктами та інструментами підзвітність можна поділити на три основні види: фінансова підзвітність, під якою розуміють моніторинг та оприлюднення інформації про розподіл, розміщення та використання фінансових ресурсів, регламентований Законом України «Про публічні закупівлі» [359]; підзвітність за результатами, яка полягає у звітуванні про досягнення на шляху до раніше встановлених цілей, зокрема, наданим послугам та іншим результатам роботи [218, с. 38]; політична

підзвітність, яка базується на необхідності виконання умов суспільного договору та очікуванні членів територіальної громади того, що органи та посадові особи місцевого самоврядування працюють для впровадження державної політики, надають суспільні блага та державні послуги в інтересах громади.

У практичній діяльності муніципальної влади законодавчі норми щодо підзвітності реалізовані частково, оскільки переважна кількість має формальний характер, тобто такі звіти публікуються на веб-сторінках органу місцевої влади або у ЗМІ, або вони не відбуваються [282, с. 69]. Для вирішення проблеми підзвітності, в Україні реалізовано Проєкт USAID «Підвищення ефективності роботи і підзвітності органів місцевого самоврядування» («ГОВЕРЛА») [326]. Проєкт сприяє Уряду України у впровадженні реформи децентралізації шляхом підтримки органів місцевого самоврядування, які повинні стати реально, а не формально підзвітними перед громадами, мати можливість ефективно надавати відповідні послуги та бути спроможними відповідати за результати своєї діяльності.

Важливо, щоб інститут підзвітності в його деталізації та практичній реалізації був дієвою можливістю участі громадян у проведенні оцінки діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Отже, підзвітність органів місцевого самоврядування перед членами територіальної громади є одним із найважливіших елементів забезпечення відкритості їх діяльності, покращення участі членів територіальної громади у місцевому самоврядуванні, доступу до публічної інформації та налагодження комунікаційної взаємодії між органами місцевого самоврядування як інститутом локальної демократії та територіальними громадами.

Залучення громадськості до прийняття рішень органами місцевого самоврядування підвищує довіру виборців до них. Головним чинником підвищення такої довіри є своєчасне та докладне звітування обранцями перед громадськістю (виборцями), що одночасно є дієвим, законним способом примножити електоральне поле своїх прихильників [336, с. 64]. Але, підзвітність вимагає застосування ширшого спектру форм її реалізації та не обмежується звичайним звітуванням з метою інформування.

Наголосимо також, що реалізація принципу підзвітності є обов'язковою для органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, і вимагає від них активних та вольових дій. До того ж, імперативна вимога підзвітності є засобом стримування автономії цих органів, яка зазнала значного розширення та поглиблення в результаті децентралізації влади.

Законодавство у сфері реалізації принципу відповідальності органів місцевого самоврядування. Досліджуючи принцип відповідальності, варто зауважити на наступному.

Фундаментальним елементом забезпечення ефективного розвитку територіальних громад у сучасних умовах є відкрита та відповідальна влада, яка охоплює запити громадян та найкращі управлінські практики. Сьогодні функціонування органів місцевого самоврядування ускладнене повномасштабною війною на території України та спричиненими нею наслідками. Відповідно, забезпечення та ефективна реалізація принципу відповідальності можуть бути об'єднуючою національною ідеєю, яка матиме результативність у подоланні системної кризи в діяльності муніципальної влади.

У Законі України «Про місцеве самоврядування» принцип відповідальності сформульований як «підзвітність та відповідальність перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб», що передбачає конституційно-правову відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування, яка поділяється на перспективну (підзвітність та підконтрольність органів та посадових осіб місцевого самоврядування) та ретроспективну (відповідальність об'єктів конституційно-правових відносин за неправомірні дії) [352]. І. Толкачова, досліджуючи співвідношення конституційно- та муніципально-правової відповідальності, дійшла висновку, що «остання не є складовою конституційно-правової відповідальності, оскільки муніципально-правова відповідальність є різновидом публічно-владного примусу, а не державного примусу в «чистому» вигляді як конституційно-правова відповідальність і використання норм різних галузей права при визначенні мір відповідальності, які застосовуються до органів і посадових осіб місцевого самоврядування, а також особливе коло суб'єктів

муніципально-правової відповідальності» [456, с. 77]. Реалізація конституційно-правової засади відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування має на меті забезпечення ефективності здійснюваних завдань, які віднесені до їх компетенції, врахування інтересів членів територіальних громад у прийнятті рішень місцевого рівня, а також налагодження комунікаційної взаємодії між населенням та посадовими особами місцевого самоврядування.

Загалом, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» містить окремий розділ, присвячений гарантіям місцевого самоврядування та відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування. Так, підставами відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування перед державою є порушення Конституції або законів України. Єдиною формою відповідальності органу місцевого самоврядування є припинення повноважень його діяльності [352]. Відповідальність посадових осіб місцевого самоврядування, залежно від характеру правопорушення, може бути адміністративною, кримінальною чи дисциплінарною.

О. Прієшкіна, досліджуючи проблемні питання відповідальності органів місцевого самоврядування дійшла висновку, що «питання відповідальності органів місцевого самоврядування за виконання делегованих повноважень органів виконавчої влади є недостатньо врегульованим. Відповідно до ч. 3 ст. 143 Конституції України, вони несуть відповідальність за такі дії, якщо ці повноваження забезпечені необхідними матеріальними та фінансовими засобами. Однак, під час практичної реалізації конституційних положень виникають проблеми, пов'язані з відсутністю належних матеріальних та фінансових ресурсів, які забезпечили б можливість забезпечення якісного виконання делегованих повноважень» [344, с. 71]. До того ж, проблемними залишаються питання відповідальності сільського, селищного, міського голови. Т. Рябченко зазначає, що «перелік підстав дострокового припинення повноважень міського голови потребує доповнень. До таких підстав запропоновано віднести багаторазове порушення положень чинного законодавства, невиконання міським головою своїх обов'язків, неналежне здійснення повноважень, грубе порушення норм моралі тощо» [385, с. 102]. На нашу

думку, в умовах воєнного стану у державі актуальним доповненням підстав припинення повноважень голови може бути фактичне припинення здійснення повноважень протягом тривалого часу.

Для забезпечення реалізації принципу відповідальності сільського, селищного, міського голови, варто також звернути увагу на ч. 3 ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», оскільки дострокове припинення їх повноважень за рішенням місцевого референдуму не може бути реалізоване у зв'язку з відсутністю нормативного закріплення цього виду референдуму в Україні. Для вирішення цього питання, надзвичайно важливо прийняти Закон України «Про місцеві референдуми», який повинен детально врегулювати порядок проведення місцевого референдуму з питання дострокового припинення повноважень сільських, селищних, міських, районних у містах рад з метою мінімізації можливого адміністративного впливу на суб'єктів цього процесу, а також створення організаційного механізму для втілення результатів місцевого референдуму.

Разом з тим нормативно-правове закріплення муніципально-правової відповідальності міститься і в інших законах і підзаконних нормативно-правових актах України. Зокрема Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» [366] регламентує форми муніципально-правової відповідальності органів місцевої ради (депутатських груп і фракцій) та її депутатів.

Законом України «Про статус депутатів місцевих рад» встановлені такі форми муніципально-правової відповідальності: 1) дострокове припинення повноважень депутата місцевої ради; 2) припинення діяльності органів місцевої ради: депутатських груп і депутатських фракцій. Законом також закріплені правові підстави притягнення до муніципально-правової відповідальності депутата місцевої ради у разі порушення: 1) вимог щодо несумісності статусу депутата місцевої ради з деякими посадами та видами діяльності; 2) правил депутатської етики; 3) вимог щодо звітування депутата місцевої ради перед виборцями та зустрічі з ними; 4) положень стосовно виконання доручень виборців; 5) обов'язків депутата місцевої ради у раді та її органах.

Нормативно-правова регламентація муніципально-правової відповідальності на національному рівні також передбачена Законом України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 7 червня 2001 р. [363]. Зокрема, цим Законом встановлено обмеження права на службу в органах місцевого самоврядування щодо окремих категорій громадян України, що являється, на нашу думку, однією з форм муніципально-правової відповідальності, закріплених муніципальним правом України.

Законодавче закріплення муніципально-правової відповідальності муніципальної влади на національному рівні передбачає і Закон України «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р. [356]. Зокрема, регламентовано: принципи притягнення до муніципально-правової відповідальності органів самоорганізації населення; концептуальні підходи до муніципально-правової відповідальності органів самоорганізації населення.

Принцип відповідальності органів самоорганізації населення може наступати у формі дострокового припинення повноважень [356]. Так, згідно зі ст.ст. 25, 28 цього Закону України, повноваження органу самоорганізації населення можуть бути достроково припинені у разі: 1) невиконання рішень сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, її виконавчого комітету – за рішенням відповідної сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради, яка дала дозвіл на його створення; 2) невиконання рішень зборів (конференції) жителів за місцем проживання або невиконання своїх повноважень, а також саморозпуску – за рішенням зборів (конференції) жителів за місцем проживання; 3) порушення Конституції і законів України, інших актів законодавства – за рішенням суду [356]. Водночас орган самоорганізації населення припиняє свої повноваження також у разі перебудови або реорганізації будинків, вулиць, кварталів, мікрорайонів, районів у містах, сіл, селищ, у межах яких вони діють, якщо така перебудова, реорганізація пов'язана з відселенням (переселенням) жителів, які брали участь у зборах (конференції), що заснували цей орган. Закон також встановлює таку форму муніципально-правової відповідальності, як відмова у реєстрації органу самоорганізації населення [356]. Ст. 13 цього Закону України

закріплює процедуру легалізації органу самоорганізації населення та вказує, що підставою для відмови у реєстрації є обрання органу самоорганізації населення з порушенням вимог Конституції України, законів України «Про органи самоорганізації населення», «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових актів.

Юридичне закріплення відповідальності органів місцевого самоврядування передбачено також Законом України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» від 16 квітня 2009 р. [345]. Зокрема цим нормативно-правовим актом встановлені такі форми муніципально-правової відповідальності, як відмова у державній реєстрації асоціації органів місцевого самоврядування та припинення діяльності асоціації органів місцевого самоврядування.

Нормативно-правова регламентація відповідальності органів місцевого самоврядування опосередковано здійснено у Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р. [347]. Так, у Законі визначені принципи добровільного об'єднання територіальних громад, де серед інших визначено й принцип відповідальності.

Правові основи принципу відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування закріплюються також Законом України «Про благоустрій населених пунктів» [346]. Адже відповідно до нього, управління у сфері благоустрою населених пунктів здійснюють, поряд з Кабінетом Міністрів України, центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері житлово-комунального господарства, місцевими державними адміністраціями, також органи місцевого самоврядування в межах їх повноважень.

Підводячи підсумки аналізу чинного законодавства, можна дійти висновку, що закріплення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування має розгалужений характер. Диференційований підхід під час дослідження принципу надав можливість визначити, що підзвітність має вужче нормативно-правове закріплення, ніж відповідальність. Для забезпечення ефективної діяльності муніципальної влади в Україні, національне законодавство потребує удосконалення.

До системи джерел також належать акти Конституційного Суду України. Для прикладу наведемо Рішення Конституційного Суду України від 16 квітня 2009 р. № 7-рп/2009 «У справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування)» [381]. Конституційний Суд України дійшов наступних висновків: органи місцевого самоврядування повноважні самостійно приймати рішення, вносити до них зміни та скасовувати у межах наданих їм повноважень та відповідно до Конституції та законів України, а також діючи на підставі та відповідно до актів Президента України, Кабінету Міністрів України тощо; дострокове припинення повноважень органу чи посадової особи місцевого самоврядування має правові наслідки тільки для того складу сільської, селищної, міської, районної, обласної ради чи сільського, селищного, міського голови, повноваження якого достроково припинені, і не є правовою підставою, яка має вплив на строк здійснення повноважень складу цього органу чи посадової особи, яку обрали на позачергових виборах.

Система підзаконних нормативно-правових актів деталізує і конкретизує положення чинного законодавства. Їх прийняття різними суб'єктами нормотворчої діяльності спрямоване на реалізацію принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування на практиці.

У підзаконних нормативно-правових актах основну увагу приділено муніципально-правовій відповідальності. Так, наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад» від 27 липня 1998 р. № 1150 [349] регламентує позитивний аспект відповідальності органів місцевого самоврядування.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про проведення атестації посадових осіб місцевого самоврядування» від 26 жовтня 2001 р. № 1440 [350] визначає механізм атестування посадових осіб місцевого самоврядування. Серед іншого, регламентовано, що у період між

атестаціями проводиться щорічна оцінка виконання посадовими особами місцевого самоврядування покладених на них завдань та обов'язків, до яких відноситься й звітування посадових осіб місцевого самоврядування.

Я. Качан дійшов висновку, що «підзаконне нормативно-правове регулювання відповідальності органів місцевого самоврядування потребує удосконалення, яке слід здійснити шляхом виокремлення в проєкті Типового статуту територіальної громади окремого розділу «Відповідальність органів місцевого самоврядування», у якому має бути визначено: поняття відповідальності органів місцевого самоврядування та принципи, на яких вона ґрунтується; форми інформування жителів територіальної громади про діяльність органів місцевого самоврядування; форми контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування; статусні можливості уповноваженого із захисту прав територіальної громади; організаційні заходи, спрямовані на підвищення ролі територіальної громади у вирішенні питань відповідальності утворених нею органів» [183, с. 13]. На нашу думку, розроблення та прийняття зазначеного розділу забезпечить можливість членам територіальної громади збільшити обсяг здійснюваних функцій технологічного характеру під час реалізації права на місцеве самоврядування, що, у свою чергу сприятиме підвищенню ефективності вирішення питань місцевого значення.

Деякі аспекти відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування опосередковано закріплено також у Наказі Голодержслужби «Загальні методичні рекомендації щодо проведення щорічної оцінки виконання посадовими особами місцевого самоврядування покладених на них обов'язків і завдань» від 30 червня 2004 р. № 102 [152], яким визначено, що результати щорічної оцінки повинні враховуватися при атестації посадових осіб місцевого самоврядування, розгляді питань просування по службі, присвоєння чергового рангу, встановлення передбачених законодавством грошової винагороди, надбавок, премій або змін їх розміру, при вирішенні питання щодо продовження терміну перебування на службі в органах місцевого самоврядування, формуванні кадрового резерву та інших питань проходження служби в органах місцевого самоврядування, у тому числі відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування;

Наказі Національного агентства України з питань державної служби від 5 серпня 2016 р. № 158 «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 31 серпня 2016 р. за №1203/29333 [348], яким передбачено, що керівники державних органів, органів місцевого самоврядування чи їх структурних підрозділів у разі виявлення чи отримання повідомлення про порушення цих Загальних правил в межах своєї компетенції відповідно до законодавства зобов'язані вжити заходів щодо припинення виявленого порушення, усунення його наслідків та притягнення винних осіб до дисциплінарної відповідальності, а у випадках виявлення ознак кримінального або адміністративного правопорушення також поінформувати спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції.

Особливе місце в системі джерел інституту муніципально-правової відповідальності посідають рішення Європейського суду з прав людини. Адже відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV національні суди при розгляді справ мають застосовувати практику Європейського суду з прав людини, як джерело права. У зв'язку з цим привертає увагу Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Рисовський проти України» (заява № 29979/04) від 20 жовтня 2011 р., за яким держава-відповідач має виплатити заявнику 8 000 євро відшкодування моральної шкоди [380]. Підставою для винесення такого рішення є, у тому числі, незаконні дії Зубрянської сільської ради, яка відмовилася відвести господарству заявника в натурі земельну ділянку, на яку він мав право згідно з Державним актом на право користування землею.

Перелік досліджуваних національних на міжнародних нормативно-правових актів не є вичерпними, оскільки окрім зазначених законів та інших документів нормативного характеру, які безпосередньо визначають якість звітування органів та посадових осіб місцевого самоврядування, а також обсяг їх відповідальності, до системи джерел належать також акти, що встановлюють права та обов'язки цих органів. Це пов'язано з тим, що невиконання чи неналежне виконання органами та

посадовими особами місцевого самоврядування покладених на них обов'язків, має наслідком порушення Конституції України і законів України, прав та свобод людини і громадянина, завдає школи інтересам територіальної громади, негативно впливає на їх загальний розвиток і, відповідно, передбачає настання муніципально-правової відповідальності.

Впровадження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є завданням системи органів виконавчої влади. Тому, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади створюють власні програмні документи та плани виконання президентських та урядових програм у сфері ефективної практичної реалізації досліджуваного принципу.

Удосконалення системи вітчизняного законодавства внаслідок реформи децентралізації влади в контексті зміцнення авторитету органів місцевого самоврядування має базуватися на розробці єдиної узгодженої системи взаємодії інституційних та нормативних елементів механізму забезпечення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

На основі проведеного комплексного дослідження нормативно-правового регулювання реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади, можемо зробити наступні висновки:

1. Основною умовою ефективності децентралізації влади є чітка підзвітність та відповідальність органів місцевого самоврядування перед територіальними громадами. Децентралізація передбачає перерозподіл певних функцій в рамках адміністративних, політичних, або економічних атрибутів, від центрального уряду до органів місцевого самоврядування. Однак реалізація місцевого самоврядування потребує не тільки перерозподілу фінансових ресурсів і повноважень між центральною і місцевими владами, а здійснення цього з урахуванням рівня компетентності. Однак, сьогодні функціонування органів місцевого самоврядування ускладнене повномасштабною війною на території України та спричиненими нею наслідками. Відповідно, забезпечення та ефективна реалізація принципу підзвітності

та відповідальності можуть бути об'єднуючою національною ідеєю, яка матиме результативність у подоланні системної кризи в діяльності муніципальної влади.

2. Із положень Конституції України можна також зробити висновок, що досліджувані принципи є суттєвими засадами організації та діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Оскільки у системі органів державної виконавчої влади принцип підзвітності та відповідальності не може бути застосований, оскільки система побудована за принципом субординації. Та ж обставина, що згідно з положеннями Конституції України, місцеві державні адміністрації підзвітні й підконтрольні радам у частині повноважень, делегованих їм відповідними районними, обласними радами так само, як і інститут делегування повноважень органам державної влади, є винятком з цього правила.

3. До міжнародних нормативно-правових актів, які закріплюють принцип підзвітності та відповідальності належать французька Декларація прав людини і громадянина; Європейська Хартія місцевого самоврядування; Європейська Стратегія інновацій та належного врядування на місцевому рівні; Всесвітня декларація місцевого самоврядування; Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями; Європейська декларація прав міст; Європейська хартія міст II тощо. Фундаментальні положення зазначених документів знайшли відображення у національних нормативно-правових актах, особливо під час реформування системи місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади. Принцип підзвітності та відповідальності розглядається як засада, покликана бути засобом стримування дій органів і посадових осіб місцевого самоврядування в межах правових і моральних норм, а також виступає як стимул ефективного функціонування зазначених органів в інтересах територіальної громади.

4. Найбільш повно принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування закріплено у законах України, які прямо чи опосередковано врегульовують особливості реалізації підзвітності органів та посадових осіб місцевого самоврядування та муніципально-правової відповідальності. До основних законодавчих актів у цій сфері належать наступні: Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»; Закон України «Про статус

депутатів місцевих рад»; Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування»; Закон України «Про органи самоорганізації населення»; Закон України «Про асоціації органів місцевого самоврядування»; Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»; Закон України «Про благоустрій населених пунктів» тощо.

Дослідивши зазначені вище законодавчі акти, ми дійшли висновку, що незважаючи на нормативну урегульованість принципу підзвітності органів місцевого самоврядування, практична його реалізація залишається на достатньо низькому рівні, оскільки вони не мають чіткої регламентації у статутах територіальних громад і, як наслідок, мають формальний характер, публікуються на веб-сайтах відповідних рад, у ЗМІ, або звітування не відбувається. Для вирішення проблеми підзвітності, в Україні реалізовано Проєкт USAID «Підвищення ефективності роботи і підзвітності органів місцевого самоврядування», який сприяє Уряду України у впровадженні реформи децентралізації шляхом підтримки органів місцевого самоврядування, які повинні стати реально, а не формально підзвітними перед громадами, мати можливість ефективно надавати відповідні послуги та бути спроможними відповідати за результати своєї діяльності.

Проаналізувавши положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» в частині відповідальності, пропонуємо доповнити ст. 79 наступними підставами дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови: *неналежне здійснення повноважень, багаторазове порушення положень чинного законодавства, грубе порушення норм моралі, фактичне припинення здійснення повноважень протягом тривалого часу*. До того ж, внаслідок проведеного дослідження, запропоновано прийняти Закон України «Про місцевий референдум», який повинен детально врегулювати порядок проведення місцевого референдуму з питання дострокового припинення повноважень сільських, селищних, міських, районних у містах рад з метою мінімізації можливого адміністративного впливу на суб'єктів цього процесу, а також створення організаційного механізму для втілення результатів місцевого референдуму.

5. Підзаконне нормативно-правове регулювання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування здійснено у наступних актах:

Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад»; Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Типового положення про проведення атестації посадових осіб місцевого самоврядування»; Наказі Голодержслужби «Загальні методичні рекомендації щодо проведення щорічної оцінки виконання посадовими особами місцевого самоврядування покладених на них обов'язків і завдань»; Наказі Національного агентства України з питань державної служби «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» тощо.

Для ефективної реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, деякі підзаконні нормативно-правові акти потребують удосконалення, яке слід здійснити шляхом виокремлення в проєкті Типового статуту територіальної громади окремого розділу «Відповідальність органів місцевого самоврядування», розроблення та прийняття якого забезпечить можливість членам територіальної громади збільшити обсяг здійснюваних функцій технологічного характеру під час реалізації права на місцеве самоврядування, що, у свою чергу сприятиме вирішенню питань місцевого значення.

Висновки до розділу 1

1. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні під впливом децентралізації влади знаходиться у стані постійної еволюції, що в результаті дозволить вважати його повноцінним стандартом місцевого самоврядування. Децентралізація влади передбачає розширення обсягу повноважень і ресурсів органів місцевого самоврядування і, відповідно, відповідальності. Підвищено пріоритетність підзвітності як засобу стримування органів місцевого самоврядування в їхній автономії, що була суттєво розширена та поглиблена в результаті децентралізації влади. Підзвітність практично уможливорює прозорість, відкритість та гласність місцевого самоврядування, а також робить можливим контроль за його діяльністю. Під відповідальністю органів місцевого самоврядування слід розуміти передбачений Конституцією та законами України

обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність). Підзвітність зумовлює і уможливорює відповідальність органів місцевого самоврядування. Це пояснює поєднання двох самостійних засад «підзвітності» та «відповідальності» в єдиний принцип, визначає їх тісний взаємозв'язок та взаємозалежність. Він є похідним від принципу демократії та є елементом принципу верховенства права.

Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є спеціальним принципом місцевого самоврядування, що визначає обов'язок органів місцевого самоврядування постійно, систематично інформувати громаду про свою діяльність та її результативність і ефективність; передбачає свідому і активну соціально відповідальну діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування щодо реалізації мети і завдань місцевого самоврядування; обумовлює обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність). До його загальних ознак відносяться: фундаментальний, імперативний та універсальний характер, нормативна закріпленість, постійність дії, історизм, наукова обґрунтованість, обумовленість природою публічної влади, сталість і динамізм його змісту, категоричність. Спеціальними ознаками принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є: 1) має національний характер; 2) функціонує у формі поєднання двох самостійних принципів «підзвітності» та «відповідальності»; 3) знаходиться у стані постійного розвитку;

4) є гарантією принципу верховенства права, демократизму та транспарентності органів місцевого самоврядування; 5) спирається на систему засобів і методів забезпечення і гарантування; 6) має пряму дію; 7) визначає загальну спрямованість діяльності органів місцевого самоврядування, впливає на їх ефективність; 8) є самостійним принципом місцевого самоврядування; 9) його реалізація здійснюється через правомірну, активну і цілеспрямовану діяльність органів та

посадових осіб місцевого самоврядування; 10) послуговується особливим захистом Конституції України.

2. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування як предмет наукового дослідження справедливо відноситься до однієї із найменш опрацьованих проблем. Аналіз наукових досліджень соціологічного, економічного, політологічного, історичного, управлінського, правничого характеру уможливило виокремити такі групи праць, в яких вивчалися ті чи інші аспекти принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: 1) теоретико-правові, галузеві та міжнародні аспекти пізнання підзвітності та відповідальності (як окремих явищ) органів місцевого самоврядування; 2) проблематика діяльності органів місцевого самоврядування в умовах незалежності Української держави; 3) проблеми розвитку спроможних територіальних громад; 4) розвиток місцевого самоврядування та територіальних громад в умовах децентралізації.. Проведено міждисциплінарний та міжгалузевий аналіз національної і зарубіжної дослідницької літератури у сфері принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, що сприяло виокремленню концептуальних напрямів для забезпечення належного функціонування органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: уніфікація та систематизація принципів діяльності органів місцевого самоврядування в умовах впровадження європейських стандартів у національне законодавство, вироблення єдиного розуміння принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування на доктринальному та нормативному рівнях; розробка та впровадження гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування; забезпечення демократичного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування у реалізації підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування; принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та повоєнного періоду. Саме останній дослідницький напрям потребує активної роботи науковців з різних юридичних напрямів та наукових шкіл з метою формування концептуального фундаменту для повоєнного періоду розвитку Української держави.

3. Первинним завданням методології дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є виявлення засобів та форм її використання з метою встановлення та розкриття стандартів, а також визначення та їх співвідношення з соціальними та нормативними обмеженнями, що взаємопосилують теоретичні та практичні аспекти реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, впливає на розробку шляхів його впровадження у життя. Під методологією дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування пропонується розуміти логічну та аргументовану систему світоглядних концепцій, принципів, наукових підходів, методів та інших дослідницьких інструментів, спрямованих на комплексне узагальнення знань, виявлення сучасного стану та визначення тенденцій і формування стратегій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Ключовими інструментами методології пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є принципи дослідження, наукові підходи, методи, система світогляду, фундаментальні та загальнотеоретичні концепції. Враховуючи цивілізаційний вибір Української держави, трансформації системи національного права України, а також модифікації методології правничої науки, нині орієнтиром у пізнанні принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є цивілізаційний підхід як один із новітніх інструментів дослідження й такий, що кореспондується із сучасною правовою дійсністю в Україні. Пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування спирається на систему методологічних принципів: принцип обґрунтованості; принцип єдності теорії і практики; принцип всебічності та повноти дослідження; принцип системності; принцип історизму; принцип розвитку; принцип комплексності; принцип детермінізму; принцип несуперечливості; принцип об'єктивності; принцип абстрагування; принцип критичності; принцип правового поліцентризму. Вказана комбінація принципів пізнання характеризується динамічністю та може бути доповнена.

4. Згідно Конституції України підзвітність та відповідальність є важливими засадами організації та діяльності органів та посадових осіб місцевого

самоврядування. Конституційні основи функціонування органів місцевого самоврядування сформовані, враховуючи міжнародні стандарти, які закріплюють принцип підзвітності та відповідальності (Європейська Хартія місцевого самоврядування; Європейська Стратегія інновацій та належного врядування на місцевому рівні; Всесвітня декларація місцевого самоврядування тощо). Фундаментальні положення міжнародних стандартів знайшли відображення у національному законодавстві, особливо під час реформування системи місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади. Найбільш повно принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування закріплено у законах України, які прямо чи опосередковано врегульовують особливості реалізації підзвітності органів та посадових осіб місцевого самоврядування та муніципально-правової відповідальності. З метою підвищення ефективності реалізації принципу підзвітності органів місцевого самоврядування це питання потребує регламентації у статутах територіальних громад; в проєкті Типового статуту територіальної громади потребує внесення окремого розділу «Відповідальність органів місцевого самоврядування». Запропоновано доповнити ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» наступними підставами дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови: *неналежне здійснення повноважень, багаторазове порушення положень чинного законодавства, грубе порушення норм моралі, фактичне припинення здійснення повноважень протягом тривалого часу.*

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ПІДЗВІТНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ: ЗАГАЛЬНОПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

2.1. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: поняття та ознаки, суб'єкти, об'єкти, форми

Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є магістральним питанням у механізмі його комплексного забезпечення. Якість реалізації цього принципу свідчить про реальність цінностей та ідей, які вкладені в його зміст для сучасної системи місцевого самоврядування в Україні.

Різні теоретичні проблеми реалізації права досліджували: Л. Авраменко, І. Болокан, М. Борисенко, Д. Бочаров, В. Буткевич, В. Василенко, С. Дмитрієв, В. Дума, О. Зайчук, М. Кельман, А. Колодій, Ю. Краснов, О. Легка, В. Муравйов, Л. Наливайко, Н. Оніщенко, Ю. Пацурківський, О. Петришин, П. Рабінович, В. Тацій, Т. Фалькіна, М. Цвік, І. Яковюк та ін. Проблематика правозастосування розкрита у працях Н. Атаманової, Д. Бочарова, С. Гусарєв, Є. Додіна, М. Козюбра, В. Копейчикова, Б. Малишев, О. Москалюк, Н. Оніщенко, Л. Наливайко, П. Рабінович, О. Харитонової, В. Цветкова та ін. Різні аспекти реалізації принципів місцевого самоврядування стала предметом наукової уваги М. Баймуратова, О. Батанова, А. Колодія, В. Погорілка, М. Пухтинського, В. Серьогіна, О. Фрицького, В. Шаповала, Ю. Шемшученка та інших. Але відсутні комплексні наукові розвідки присвячені реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні.

Потребують дослідження та визначення поняття, ознаки, структура, форми, суб'єкти, об'єкти реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування для їх глибинного розуміння і подальшого удосконалення в умовах децентралізації влади.

Загальновідомо, що норма права стає «живою», реальною тільки коли відбувається її якісна і систематична реалізація. Норми і принципи права переходять із категорії абстрактного правового ідеалу в реальне життя в процесі реалізації. Вона є очікуваним результатом процесу правотворчості та основною, найважливішою складовою механізму правового регулювання.

Для осмислення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування на сучасному етапі та в умовах децентралізації влади необхідне комплексне обґрунтування теоретико-прикладних аспектів його реалізації. І почати цей процес слід із досягнення термінологічної визначеності. Першочергово доцільно визначити поняття та ознаки реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Поняття «реалізація» широко вживається в правничій науці і практиці. Складно віднайти таку категорію, яка б більш вдало і глибоко передавала зміст процесу втілення у життя правових ідеалів, норм і принципів права.

У науковій і навчальній юридичній літературі вживаються такі терміни, як словесні символи поняття, що розглядається нами: 1) правореалізація; 2) реалізація права; 3) реалізація норм права. Слово «правореалізація» є складним і утворилося в результаті об'єднання двох коренів (право та реалізація). Сміслові навантаження аналогічне терміну «реалізація права». [398, с. 74]. Етимологічно поняття «реалізувати» (від лат. – *realis* – речовий, дійсний) означає здійснювати щось, робити реальним, втілювати що-небудь у життя [419, с. 466]. Таке його розуміння в повній мірі відтворює сучасний контекст використання «реалізації» вченими-юристами.

В широкому сенсі термін реалізація може розглядатися як практичне здійснення, втілення, впровадження права в суспільну практику. В такому значенні він в основному використовується в межах природно-правової концепції праворозуміння, яка бере свій початок у традиціях гуманістичної філософії 17-18 ст. Відповідно до уявлень її прибічників про сутність та функціонування права, реалізацією вважатимуться будь-які шляхи набуття правом властивостей позитивного утворення, переведення його з модусу лише потенційно можливих у

даному соціумі юридичних форм, з рівня природного права на рівень реального чинника суспільного життя [148, с. 406; 333, с. 110]. Широка вживаність поняття «реалізація» пов'язана з його ключовим, винятковим значенням для правничої науки і для досліджень проблематики реалізації права. Ця магістральна тема пронизує всі галузі юриспруденції, притягує увагу дослідників різних історичних періодів в усіх державах світу.

Водночас, незважаючи на те, що українські дослідники обґрунтовують механізм реалізації права вже понад сімдесят років, сучасною наукою досі не досягнуто єдиного розуміння поняття «реалізація норм права».

Переважає більшість провідних вчених-теоретиків під реалізацією норм права розуміють втілення їх приписів у життя, у поведінку суб'єктів права [51, с. 21-22; 146, с. 259; 149; 188, с. 436; 200, с. 210; 327, с. 129; 91, с. 88; 58, 338]. Передумовою реалізації права є правотворчість та її якісний результат – створення правила поведінки. Нормотворчість передбачає прогнозування, проектування потенційного, бажаного стану суспільних відносин і поведінки суб'єктів права. Тобто в процесі нормопроекування та правотворчості відбувається планування практичного втілення правових норм, а процес реалізації норм права є наступним етапом та розрахований на втілення запланованого в реальність.

Норма права, об'єктивована у приписі нормативно-правового акту, тільки тоді вважається реалізованою, коли вона втілюється у поведінці суб'єктів права. Правомірна поведінка є метою правового регулювання.

Поняття реалізації права охоплює певний процес, систему засобів і заходів, спрямованих на досягнення цілей, які закріплені в нормі права. Досягнення ж цілі, яка обумовлена нормою права і є результатом вчинення визначених дій суб'єктами права відповідно до волі (вимог) законодавця. Тобто, моментом завершення реалізації права є досягнення її результату, що пов'язується з правомірною поведінкою суб'єктів [90, с. 17]. Отож, у юридичній літературі пов'язують реалізацію норм права: 1) із зумовленою правовими приписами правомірною поведінкою учасників суспільних відносин [148, с. 405; 446]; 2) із втіленням у вчинках людей тих вимог, які в загальній формі відображені в нормі права

[187, с. 428]; 3) із соціальною і юридично значимою поведінкою суб'єктів, їх позитивною діяльністю для досягнення певних соціальних результатів [137, с. 50]; 4) із інтелектуально-вольовою діяльністю суб'єктів права, що спрямована на використання, виконання, дотримання та застосування правових норм, яка здійснюється для задоволення потреб та досягнення бажаного особистого чи соціального результату [242, с. 30-33]. Слід визнати, що вказані наукові позиції не суперечать одна одній, а навпаки всебічно розкривають багатоаспектне поняття «реалізація норм права».

Ознаками реалізації норм права є її істотні характеристика, які можуть впливати не тільки із вироблених сучасною юридичною наукою визначень цього поняття, а й із динамічного змісту правореалізації як виду людської діяльності.

Зокрема, на думку Т. Дідича, «реалізація права як цілеспрямована результативна діяльність характеризується наступними аспектами: надає змогу втілити вимоги правових норм у життєдіяльність суспільства, держави і окремих громадян; забезпечує втілення вимог правових норм виключно у правомірній поведінці суб'єктів права; відображає досконалість правових норм, що реалізуються, та визначає недоліки правового регулювання в цілому; здійснюється у чітко визначених формах і у чітко визначеному порядку, що характеризує її як офіційну діяльність; надає змогу суб'єктам права реалізувати свої потреби й інтереси у законних формах та забезпечити їх непорушність і захист; відображає стан сприйняття правових норм суб'єктами права, характеризує рівень правової культури суб'єктів права» [128, с. 93]. Вказаний перелік ознак відображає традиційне бачення сутності реалізації норм права як виду юридичної діяльності, але його не слід вважати вичерпним, враховуючи місце правореалізації в механізмі регулювання суспільних відносин.

В науковій та навчальній літературі ознаками реалізації норм права пропонується вважати наступні:

1) проявляється у формі цілеспрямованої поведінки учасників суспільних відносин, зумовлена правовими приписами [148, с. 405; 146, с. 259; 372, с. 129; 209, с. 53; 51, с. 21-22; 148, с. 405];

2) передбачає здійснення приписів норм права через дії або бездіяльності суб'єктів [371, с. 138];

3) реалізація права є як процесом, так і кінцевим результатом [245, с. 188; 315, с. 63; 406, с. 411].

4) здійснюється у різноманітних, визначених процесуальних порядках [406, с. 411; 444, с. 210];

5) забезпечується, регулюється і гарантується державою [148, с. 405; 200, с. 210; 406, с. 411];

6) є етапом правового регулювання суспільних відносин [200, с. 210].

7) мета реалізації норми права, що полягає у досягненні соціально корисного результату [398, с. 76; 333, с. 109].

8) реалізація здійснюється у конкретних формах (виконання, використання, дотримання). Впровадження юридичних норм передбачає правозастосування, без якого не може здійснюватися реалізація норм права [59, с. 275; 412, с. 30].

Вказані ознаки у повній мірі характеризують реалізацію принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Але його реалізація має і власні ознаки, зокрема: 1) відбувається переважно в активній формі шляхом використання (повноважною стороною) та виконання (зобов'язаною стороною), а також правозастосування; 2) носіями зобов'язань виступають органи місцевого самоврядування, а носіями прав та повноважень є фізичні та юридичні особи, територіальна громада, держава у особі її уповноважених органів; 3) послуговується власними специфічними формами, способами і процедурами; 4) забезпечується і регулюється не тільки державою, а й за допомогою саморегулювання органами місцевого самоврядування; 5) реалізація цього принципу спирається на специфічну систему гарантій.

Для остаточного урозуміння змісту реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування важливо визначитись чи є відмінність між реалізацією норм права і реалізацією принципів права, а також чи впливає така різниця на сутність реалізації досліджуваного принципу.

Слово «право» в межах нормативістського підходу вживається в суб'єктивному (як певні можливості суб'єкта, що є засобом задоволення його інтересів) й об'єктивному (як система юридичних норм, які створені або санкціоновані державою з метою регулювання найважливіших суспільних відносин) значеннях [398, с. 74-78]. Але незважаючи на відхід від нормативізму у сучасній Україні, в теорії та практиці правореалізації він зберігає своє домінуюче значення. Це проявляється і у співвідношенні механізмів реалізації принципів та норм права.

Принципи права постійно притягують до себе увагу вчених-правознавців, проте через їх мінливість, філософську сутність, абстрактність абсолютна більшість аспектів розуміння принципів права вимагає дослідження і доопрацювання [199, с. 44]. У зв'язку з цим, механізми реалізації норм та принципів права відрізняються. У вітчизняній правовій системі необхідність прямого застосування принципів права виникає тоді, коли має місце прогалина у законодавстві, в окремих випадках при юридичній кваліфікації справи [222, с. 148]. В державах романо-германської правової системи, де відчутний вплив концепції нормативізму, реалізація права можлива переважно після нормативної фіксації абстрактного принципу права у нормативно-правовому акті.

Виникнення принципів права як загальносоціальних є необхідною умовою наступного їх закріплення у вигляді юридичних принципів і норм, тому що свідчить про актуальність їх для суспільства і необхідність їх юридичного оформлення. Саме так у межах правоутворення, за допомогою юридичної практики зароджуються нові юридичні принципи. Нормативно-регулятивний характер принципів права вбачається у тому, що принципи, зафіксовані у праві, набувають значення загальних правил поведінки, які мають загальнообов'язковий, владний характер. Важливою ознакою принципів права є спосіб їх матеріалізації у праві. Розрізняють два способи вираження принципів права: безпосереднє формулювання їх у нормах права (текстуальне закріплення) і виведення принципів права зі змісту нормативно-правових актів (змістовне закріплення) [199, с. 44]. Однією з ознак принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, яку ми обґрунтували в попередніх підрозділах є його нормативність та пряме текстуальне закріплення у

законі. Вказаний принцип закріплений юридичною нормою і має імперативний характер та виконує регулятивну функцію. Це дає нам підстави стверджувати, що принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування послуговується механізмом реалізації, що є характерним для норм права.

Підводячи підсумки, пропонуємо розуміти реалізацію принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування як процес втілення його вимог і цілей у в правомірній поведінці суб'єктів права та досягнення його соціальної мети.

Юридичну основу реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування представляє нормативна правова база, що регулює поведінку всіх суб'єктів, які беруть участь у цьому процесі. Це система законів та підзаконних нормативно-правових актів, які всебічно регламентують різні аспекти втілення в життя принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, зокрема: Конституція України від 28 червня 1996 р.; Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р.; Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11 липня 2002 р.; Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07 червня 2001 р.; Закон України «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р.; Закон України «Про звернення громадян» від 02 жовтня 1996 р.; Закон України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 р.; Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 р.; Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від

23 вересня 1997 р.; Закон України «Про захист персональних даних» від 01 червня 2010 р.; Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р.; Закон України «Про місцеві державні адміністрації» від 28 травня 1999 р.; Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 р.; Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 р.; Постанова КМУ від 09 березня 1994 р. № 339 «Про затвердження Порядку контролю за здійсненням органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади»; Указ Президента України від 07 лютого

2008 р. «Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування»; Постанову КМУ від 03 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»; Постанову КМУ від 05 листопада 2008 р. № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» та багато інших.

Нормативна основа є гнучкою і динамічною, вона визначає не тільки підстави та процедуру реалізації досліджуваного принципу, права і обов'язки суб'єктів його реалізації, а й правові наслідки реалізації – очікувані результати. Проте, правові наслідки породжують не тільки правові норми, а й юридичні факти.

Ці життєві ситуації (дії і події) викликають юридичні наслідки тільки тоді, коли вони окреслені законодавством, тобто правовими нормами їм надана юридична значимість. Юридичні факти мають соціальну природу, тому цілком логічно, що вони можуть породжувати і провокувати реалізацію принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Юридичний факт це: по-перше – конкретні життєві обставини, явища, елементи соціальної дійсності, по-друге – обставини, визнані нормами права, прямо чи опосередковано відображені в законодавстві, оскільки вони переважно точно або в загальному вигляді передбачаються гіпотезою правової норми [343, с. 59]. Це та зона дії права, де правові норми стикаються з життям, з конкретною дійсністю. Юридичні факти дозволяють вивести правовідношення в площину проблематики фактичних відносин, показати зв'язок вивчення правових відносин з соціологією, теорією управління та іншими суспільними науками [30, с. 150]. Як тільки у суспільних відносинах з'являються юридичні факти, зазначені в гіпотезах норм, остання починає діяти, внаслідок чого її адресати в одних випадках мають можливість реалізувати свої права та обов'язки, в інших – набувають суб'єктивних прав та обов'язків, передбачених диспозицією норми. Диспозиція зобов'язуючої або уповноважуючої правової норми приписує, якою може і має бути поведінка активної сторони. Фіксує права та обов'язки, диспозиція опосередковано вказує

на юридичні факти [109, с. 735]. Правовідносин щодо реалізації досліджуваного принципу можуть виникати, змінюватись і припинятись під впливом юридичних фактів. Юридичні факти можуть провокувати виникнення, зміну або припинення суб'єктивних прав або юридичних обов'язків суб'єктів реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Юридичні факти є однією з причин правозастосування у сфері підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Реалізація правових норм завжди передбачає наявність причинного зв'язку між юридичною регламентацією певних соціальних стосунків та набуттям ними впорядкованого стану. З огляду на це реалізацію правових норм слід відрізнити від тих проявів людської поведінки, які хоча і узгоджуються з правовими приписами, але стимулюються різноманітними неюридичними чинниками [148, с. 405]. Досліджуючи правову основу реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування слід визнати її провідне значення, але специфіка цього принципу обумовлює існування і неправових підстав і причин втілення його в життя. Оскільки цей принцип є за своєю сутністю компонентом демократичного способу управління, його реалізація базується на інтересах і мотивації підзвітних посадових осіб органів місцевого самоврядування з одного боку та зацікавленої в інформації територіальної громади – з іншого.

Людська діяльність має свідомий, осмислений, цілеспрямований характер. Форми її різноманітні, вони залежать не тільки від властивостей самої людини, але й головне – від властивостей тих предметів, на які вона діє. Форми і способи діяльності закріплюються в колективному досвіді. За своєю сутністю діяльність соціальна. Люди виконують її або спільно, або так, що діяльність окремої людини є певною частиною, ланкою діяльності суспільства. Аналізуючи діяльність, виділяють такі її складові: потреби, інтереси, мотиви, цілі, засоби, процес діяльності, її результат [465, с. 78]. Досліджуючи реалізацію норм права загалом та реалізацію принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування зокрема, не слід ігнорувати загальні причинні складові реалізації – цілі, стимули, мотиви, потреби тощо.

Реалізація норм права спирається не тільки на юридичні засоби і гарантії, а й на інтелектуально-вольовий потенціал суб'єктів та їх правосвідомість. Органи місцевого самоврядування діють під власну відповідальність, вони наділені широкою дискрецією та автономією, отож їх мотивація та усвідомлення власної місії займають важливе значення у процесі ефективної і якісної реалізації ними норм і принципів права.

У правовій сфері, на відміну від будь-якої іншої сфери суспільного життя, коли йдеться про реалізацію, мається на увазі поєднання дії конкретних суб'єктів (рідше – бездіяльності цих суб'єктів) з об'єктом – «реалізація (діяння, дія, бездіяльність) норм права (об'єкта дії)» [52, с. 5]. Реалізація уявляється складним процесом, до якого включаються суб'єкт реалізації, об'єкт реалізації (певний план, припис, ідея), усвідомлювана суб'єктом можливість втілення об'єкта у реальність (безпосередньо залежить від того, що саме суб'єкт бачить кінцевою метою реалізації, чого він хоче досягти у підсумку), спосіб такого втілення (визначається специфікою об'єкта реалізації, наявними у суб'єкта ресурсами) та його результат. В контексті останнього ключовим стає співвідношення між досягнутим результатом реалізації та метою, яку було закладено в об'єкт як невід'ємний його елемент. [333, с. 109]. Суб'єкт та об'єкт є ключовими компонентами реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

В юридичній літературі поняття «суб'єкт права» визначається як особа чи організація, за якими держава визнає здатність бути носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків [171, с. 219]. Переважно всі суб'єкти права виступають суб'єктами реалізації норм права, отож їх перелік широкий.

Суб'єктів реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування доцільно поділяти на тих, які наділені зобов'язаннями (органи та посадові особи місцевого самоврядування) та тих, які наділені повноваженнями (фізичні та юридичні особи, територіальна громада, інституції громадянського суспільства, держава у особі її уповноважених органів).

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 р. система місцевого самоврядування включає: територіальну

громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення [352]. До неї фактично відноситься староста.

Вказані суб'єкти реалізують принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, в тому числі через таку форму як правозастосування. Так, відносини підзвітності побудовані відповідно до ст. 4, 11, 17, 47, 49, 51, 54, 54-1, 55, 72, 75 Закону України «Про місцеве самоврядування» від 21 травня 1997 р., а засади відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування перед територіальною громадою, державою, юридичними і фізичними особами передбачені ст. 74-80 Закону.

Суб'єкти, наділені повноваженнями, використовують свої права заслуховувати звіти про діяльність органів місцевого самоврядування; на доступ до різної публічної інформації про діяльність підзвітних органів місцевого самоврядування; ініціюють притягнення та/або притягують до відповідальності посадових осіб місцевого самоврядування (уповноважені державні органи); впливають на їх управлінську діяльність використовуючи партисипативні форми демократії (члени територіальної громади, інститути громадянського суспільства) тощо.

Реалізація права необхідна також у випадку виникнення спору між учасниками правовідносин. Тоді у правозастосовчий процес включаються спеціальні державні органи, що наділені повноваженнями вирішувати конфлікт між учасниками правовідносин. У випадку вчинення правопорушення реалізація норм права здійснюється компетентними органами від імені держави [137, с. 52]. У випадку виникнення конфліктів у процесі реалізацію принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування такими суб'єктами, перш за все, виступають адміністративні суди.

Діяльність суб'єктів спрямована на об'єкт реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

До об'єкту правореалізації науковці відносять: норма права (Болокан І. [53, с. 36]); певний план, припис, ідею (Подпіснєв Д. [333, с. 109]); права і обов'язки

(Перепелюк А. [318, с. 100-101]) тощо. Отже, серед дослідників відсутнє єдине розуміння об'єкту реалізації норм права.

На думку Касапоглу С. «норми кримінального права, попри їхню важливість для кримінального провадження, є об'єктом реалізації «лише» в плані застосування до конкретної життєвої ситуації за умови ймовірного їх порушення. Тому в одному кримінальному провадженні, як правило, застосовується одна норма кримінального права» [182, с. 253]. Норма права сама по собі не є об'єктом реалізації, оскільки правореалізація спрямована на втілення в життя саме тих ідей, ідеалів, приписів, які вона закріплює, тобто її змісту. Норма права є способом існування такого змісту, а припис законодавства – способом зовнішнього виразу правової норми.

Досліджуючи механізм правозастосування Перпелюк А. зазначає, що «його об'єктом є матеріальні відносини, які складаються між учасниками правозастосовного процесу, де його юридичну природу (зміст) характеризують правомочності та обов'язки компетентного органу по вирішенню справи і юридичні права та обов'язки іншої сторони, а фактичну, юридично значиму сторону об'єкта становить діяльність компетентних органів з приводу прийняття та винесення рішення по справі, а також поведінка та дії іншої сторони даних відносин націлені на прийняття рішення та його реалізацію». Автор визнає права та обов'язки, що закріплені в правових нормах об'єктами механізму правозастосування [318, С. 100-101]. Але процес правореалізації (в тому числі і правозастосування) спрямований не тільки на втілення в життя прав і обов'язків суб'єктів, це значно ширша система підстав і цілей що обумовлені завданнями правового регулювання.

Зважаючи на діалектичний взаємозв'язок способів правового регулювання (дозвіл, зобов'язання та заборона), різновидів класичних норм права за таким критерієм для їхньої видової диференціації, як характер правових приписів (уповноважуючі, зобов'язуючі та забороняючі), а також форм їх реалізації (відповідно, використання, виконання та дотримання), на думку Сердюка І. «більш коректним є погляд на об'єкт реалізації не як абстрактну норму права, а як приписи уповноважуючих, зобов'язуючих і забороняючих правових норм. Запропонований підхід до визначення об'єкта реалізації не ігнорує і приписи нетипового,

нестандартного характеру (спеціалізовані норми права), реалізація яких здійснюється опосередковано, через вищезгадані класичні норми права» [398, с. 77]. Дійсно, під реалізацією норм права розуміють досягнення тієї мети, яка переслідувалася при їх виданні [423, с. 236]. Реалізація її мети і змісту є метою правового регулювання.

Водночас, як справедливо зазначає І. Болокан, «вказівка на об'єкт реалізації (норма права) є істотною ознакою цієї правової категорії, адже саме ця ознака відмежовує реалізацію норм права від інших пов'язаних зі словом «реалізація» понять та категорій, що використовується в інших (крім правової) сферах суспільного життя. Натомість конкретизація того, що саме норма права встановлює (припис, розпорядження, можливості, положення, вимоги, права, обов'язки тощо) є зайвою під час характеристики загального поняття «реалізація норм права». Це набуває значення під час характеристики кожної окремої форми реалізації (виконання, додержання, використання, застосування), адже саме ці форми пов'язані з різновидами норм права: зобов'язуючими (приписними), заборонними, дозвільними (управомочними, повноважними, диспозитивними), стимулюючими (заохочувальними), рекомендаційними тощо» [53, с. 35].

Отже, об'єктом реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є той зміст, який вкладено в цей принцип – обов'язок органів місцевого самоврядування постійно, систематично інформувати громаду про свою діяльність та її результативність і ефективність; відповідальність у діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування щодо реалізації мети і завдань місцевого самоврядування; обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність).

Магістральним питанням у дослідженні реалізації норм права є форми реалізації. Розуміння принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування можливо досягти завдяки їх детальному дослідженню.

Форми реалізації норм права поділяють, зокрема: за суб'єктами реалізації; за предметом реалізації; за змістом норм, які реалізуються; за характером поведінки

щодо втілення у життя норм; за характером стимулу до реалізації; за фактичним результатом втілення у життя правових норм [51, с. 21-22]. Але найбільш поширеним і визнаним критерієм розмежування форм реалізації норм права є їх поділ на виконання, використання та дотримання відповідно до характеру норми на яку спрямована реалізація (забороняючі, зобов'язуючі та уповноважуючі).

Використання, виконання, дотримання та застосування норм права як форми реалізації норм права визначає переважна більшість дослідників [468, с. 15; 200, с. 11; 149, с. 235; 186; 90, с. 17; 136, с. 20; 504, с. 33; 51, с. 22; 146, с. 259; 188, с. 436; 200, с. 210; 172, с. 129; 148, с. 233]. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування здійснюється через всі перераховані форми в комплексі.

Використання норм права є формою реалізації суб'єктивного права, відповідно до якої здійснюється втілення уповноважуючих норм. Фактично ці норми надають суб'єктам право здійснювати передбачені ними позитивні дії. Суб'єкт сам вирішує, чи використати належне право або утриматися від цього, але норма реалізується [59, с. 275]. Так, уповноважуючі норми наділяють правовими можливостями таких суб'єктів, як: місцеві ради, членів територіальних громад, державні органи, неурядові організації та ін.

Прикладом реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування у формі використання є:

- відповідно до ч. 2. ст. 75 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальна громада у будь-який час може достроково припинити повноваження органів та посадових осіб місцевого самоврядування за визначених законом підстав [352];

- відповідно до ч. 7 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» депутатів відповідної ради (не менше половини) уповноважені вимагати від сільського, селищного, міського голови прозвітувати перед радою про роботу виконавчих органів ради у будь-який визначений термін [352];

- згідно ч. 6 ст. 54 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» заслуховування звіту старости перед жителями старостинського округу відбувається

на відкритій зустрічі, у спосіб, що дає можливість жителям старостинського округу поставити запитання, висловити зауваження та внести пропозиції [352].

Виконання норм права – це форма їх реалізації, за якої суб'єкт виконує дії, до вчинення яких його зобов'язують приписи норми права. Через виконання реалізуються зобов'язуючі норми права, що знаходить свій вираз у діях суб'єктів щодо здійснення зобов'язуючого припису права. Виконання норм права здійснюється активною поведінкою суб'єктів: вони чинять дії, до яких їх зобов'язують приписи правової норми, тобто виконують покладені на них правові обов'язки [504, с. 33]. Зобов'язуючі норми закріплюють вимогу активної поведінки щодо здійснення визначених у таких нормах позитивних дій фізичною або юридичною особою. Здійснення позитивних дій спрямоване на досягнення бажаного для держави, суспільства та особи соціального результату. Відмова виконувати зобов'язуючі норми або їх неналежне виконання тягне за собою застосування примусу з боку держави. Натомість, якщо людина якісно і активно виконує свої обов'язки, її заохочують [409, с. 60]. Зобов'язуючі норми адресовані перш за все до підзвітних органів та посадових осіб місцевого самоврядування – до всієї їх системи.

Прикладами реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування у формі виконання є наступні положення:

- відповідно до ч. 1 ст. 75 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи та посадові особи місцевого самоврядування зобов'язані періодично, але не менш як два рази на рік, інформувати населення про виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку, місцевого бюджету, з інших питань місцевого значення, а також звітувати перед територіальними громадами про свою діяльність [352];

- відповідно до п. 2 ст. 11 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади – також підконтрольними

відповідним органам виконавчої влади. Це означає їх зобов'язання звітувати та інформувати про свою діяльність та її результати.

- згідно з ч. 6 ст. 42 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» сільський, селищний, міський голова щорічно звітує відповідно сільській, селищній, міській раді про здійснення державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності виконавчими органами відповідної ради. Відповідно до ч. 7 цієї ж статті сільський, селищний, міський голова зобов'язаний не рідше одного разу на рік звітувати про свою роботу перед територіальною громадою на відкритій зустрічі з громадянами [352];

- згідно ч. 6 ст. 54 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» староста не рідше одного разу на рік та на вимогу не менш як третини депутатів звітує про свою роботу перед такою радою, жителями старостинського округу [352]. У ч. 1 ст. 16 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» зазначено обов'язок депутата місцевої ради періодично, але не рідше одного разу на рік, звітувати про свою роботу перед виборцями відповідного виборчого округу, об'єднаннями громадян. Відповідно до п. 5 ст. 16 цієї ж статті місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, керівники підприємств, установ і організацій державної і комунальної форм власності зобов'язані сприяти депутатам місцевих рад в організації їх звітів (зустрічей) перед виборцями [366].

Отже, регулювання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування за допомогою уповноважуючих та зобов'язуючих норм переважає.

Дотримання передбачає реалізацію заборонних правових норм шляхом утримання від здійснення тих дій, які ними передбачені. Така реалізація передбачає пасивну поведінку як один із різновидів правомірної поведінки. [54, с. 35]. Так, суб'єкт не вчиняє дій, заборонених приписами права. Якщо особа реалізує норму права свідомо, знаючи, що його зобов'язує норма з таким змістом, то йдеться якраз про дотримання такої норми [504, с. 34]. Регулювання реалізації принципу

підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування за допомогою забороняючих норм здійснюється обмежено.

При цьому, зі змісту системи правових норм, що регулюють доступ до публічної інформації, реалізацію підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, з'ясовуються заборони, зокрема: перешкоджати процесу звітування уповноважених осіб органів місцевого самоврядування; перешкоджати доступу членів територіальної громади до публічної та іншої звітної інформації про діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування; фальсифікувати та підроблювати інформацію, що оприлюднюється; оприлюднювати персональні дані із порушенням чинного законодавства в процесі публічного звітування та ін.

Реалізацію норм права поділяють на два типи: безпосередню реалізацію, коли суб'єкти права самостійно, без зовнішнього втручання чи допомоги втілюють юридичні правила у своїй поведінці, здійснюють права та виконують обов'язки, дотримуються заборон; правозастосовну реалізацію, яка має місце тоді, коли права та обов'язки не можуть бути реалізовані або не реалізуються особою без залучення спеціальних суб'єктів (суб'єктів правозастосування) [149, с. 235]. Правозастосування зумовлене природною потребою в усуненні перешкод для нормальної реалізації права. Його особливостями є те, що зазвичай така діяльність пов'язана з діяльністю спеціально уповноважених органів – суб'єктів, які наділені владними повноваженнями в окремих випадках, і недержавних суб'єктів, завершується прийняттям акта застосування права, у якому підтверджуються, встановлюються, змінюються або припиняються юридичні права й обов'язки персоніфікованих суб'єктів у конкретній життєвій ситуації [185, с. 39]. Правозастосування є самостійним видом юридичної діяльності і це важливий елемент у механізмі правового регулювання.

Проте, правозастосування переважно розглядається і як форма реалізації права. Так, під застосуванням правових норм розуміють спрямовану на реалізацію норм права і здійснювану у спеціально встановлених формах державно-владну діяльність органів держави або місцевого самоврядування щодо прийняття індивідуально-конкретних правових приписів з метою вирішення конкретної справи [446, с. 179;

255, с. 60]. Механізм правозастосування починає діяти за наявності юридичного факту, правомочності та об'єкта правового впливу. Тільки за таких умов цей механізм починає взаємодіяти з фізичними та юридичними особами, виникає система взаємозв'язків, відносин, реалізація правових норм та методів, які опосередковують правозастосування. Можна виокремити три основні блоки механізму застосування норм права: нормативно-правовий, інституційний та процесуально-правовий

[255; 318, с. 88]. Правозастосування є домінуючою формою реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Надскладна динамічно розвинута структура великої кількості правозастосовних процесів зумовлюється цілим колом причин, в тому числі необхідністю участі у їх здійсненні органів, які забезпечують найбільш повне й об'єктивне з'ясування самих обставин справи та винесення правомірного рішення в даній справі [259, с. 224]. Зокрема з метою реалізації підзвітності органи місцевого самоврядування індивідуальні правозастосовні рішення приймають місцеві голови, місцеві ради та їх виконавчі органи.

Так, відповідно до п. 5 ст. 16 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» рішення з питань організації звітів (зустрічей) депутата з виборцями приймається на засіданні місцевої ради. А депутат місцевої ради інформує раду та її виконавчі органи про результати обговорення його звіту, зауважень і пропозицій, висловлених виборцями на адресу ради та її органів, а також про доручення, дані депутатові у зв'язку з його депутатською діяльністю [366]. Таке звітування часто є підставою винесення нових правозастосовних актів.

Наприклад, відповідно до ст. 17 Закону України «Про статус депутатів місцевих рад» під час звітування депутата місцевої ради виборці можуть давати йому доручення на зборах, що впливають з потреб відповідного виборчого округу чи територіальної громади в цілому. Рада та її органи аналізують доручення виборців, дані депутатам місцевої ради, та з урахуванням матеріальних, в тому числі і фінансових, можливостей приймають відповідні рішення щодо їх реалізації. Рішення з цих питань доводяться до відома депутатів місцевої ради та

територіальної громади [366]. Такі доручення обумовлюють не тільки правозастосування, а й нормотворчий процес – під час розробки планів і програм економічного та соціального розвитку відповідної території, місцевих економічних програм, складанні бюджету, а також при підготовці рішень з інших питань.

Забезпечення відкритості інформації, оприлюднення звітів та звітування є обов'язком органів та посадових осіб місцевого самоврядування, якість виконання якого залежить від ініціативності, вмотивованості та відповідальності останніх. Так, у деяких випадках компетентні органи самостійно приймають рішення щодо порушення процедури застосування норм права з метою захисту порушеної норми права [73, с. 72]. Переважно саме таким чином здійснюється правозастосування щодо притягнення органів та посадових осіб до відповідальності.

Для безпосередньої реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування наявність передбачених законом підстав частіше є факультативною умовою (зокрема у випадку дотримання чи використання норм права). Дотримання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, тобто обов'язку не вчиняти дій, що заборонені відповідними правовими приписами не потребує бажання суб'єктів, а лише утримання. Підставою дотримання є імперативна заборона, гарантована юридичною відповідальністю та іншими засобами примусу. Використання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування реалізується суб'єктами добровільно, на основі їх потреб та інтересів. Для безпосереднього використання цього принципу не потрібна зовнішня підстава, достатньо внутрішньої мотивації. Використання цього принципу може здійснюватися активно або пасивно, коли суб'єкт утримується від його реалізації взагалі.

Але для виконання зобов'язань, обумовлених принципом підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування підстави є важливими (зокрема настання обов'язкового терміну звітування, пред'явлення вимоги щодо заслуховування звітів тощо). При цьому, для здійснення правозастосування у цій сфері наявність підстав є обов'язковою умовою правомірності його проведення.

Для реалізації норм права характерний різноманітний процес практичного здійснення правових вимог у діяльності тих чи інших суб'єктів [200, с. 210]. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування має процедурно-процесуальний характер, тобто передбачає низку стадій.

Здебільшого правові норми реалізуються в рамках правовідносин, у яких учасники цих відносин виступають носіями конкретних суб'єктивних прав і юридичних обов'язків стосовно один одного, проте не завжди. Реалізація норм права залежно від співвідношення між матеріальними та процесуальними нормами може існувати у трьох варіаціях: реалізація норм права поза правовими відносинами за відсутності процедурно-процесуальної складової частини, реалізація норм права за наявності правових відносин і процесуальної складової частини, а також існування тільки «прямих» учасників правових відносин, а також реалізація у процесі правових відносин за наявності процесуальної складової частини та третьої, спеціально передбаченої й уповноваженої сторони, що бере участь у процесі реалізації

[393, с. 19]. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування відбувається у всіх вказаних способах.

При цьому, для реалізації певних вимог принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування характерна проста (спрощена процедура), для інших – ускладнена у формі правозастосування (наприклад, притягнення до юридичної відповідальності).

Застосування норм права як вид юридичної діяльності складається із стадій, що є сукупністю певних процедурних дій, які здійснюються в процесі правозастосування та об'єднані проміжною метою [409, с. 60]. Правозастосування як творчо-організаційний процес відповідного суб'єкта пов'язаний із певною продовжуваною в часі, зазвичай складною за змістом діяльністю останнього. Така діяльність не є стихійною, а реалізується у логічно обумовленій послідовності дій суб'єкта правозастосування, кількість та зміст яких визначається правовою природою юридичної справи, яка стала підставою для правозастосування [106, с. 88;

119, с. 112; 131, с. 41; 268, с. 40]. До стадій правозастосування у сфері принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування можна віднести 1) стадію встановлення та аналізу фактичних обставин справи; 2) стадія встановлення нормативно-правової основи справи – юридичну кваліфікацію; 3) прийняття рішення у справі; 4) розроблення правозастосовного акту.

Отримання об'єктивованих результатів реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування пов'язане із досягненням мети цього принципу і його соціального призначення, яке визначене суб'єктом правотворчості.

Так, створення необхідних умов для реалізації прав та інтересів окремих осіб, врегулювання та впорядкування суспільних відносин – це соціальна сутність права. Ефективність його залежить не лише від змісту норм, але й від того, як та наскільки такі приписи правильно реалізуються. Тобто наслідком створення нормативно-правових актів, ключова діяльність органів держави має бути перенесена на впровадження в суспільне життя прийнятих приписів. [409, с. 60]. Результатом реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є такий стан суспільних відносин, який би відображав втілення ідей гласності, відкритості, публічності, підконтрольності та відповідальності органів місцевого самоврядування перед людиною, громадою і суспільством.

Реформа місцевого самоврядування заснована на реалізації нових форм і умов, що сприяють максимальному прояву основних конституційних принципів місцевого самоврядування, які визначають діяльність територіальної громади як соціальної системи – самостійності, виборності, публічного характеру, врахування історичних та національних особливостей у місцевому самоврядуванні [177, с. 49]. Посилене значення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, його реальної, а не формальної реалізації.

Окремої наукової уваги заслуговують гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Враховуючи їх провідне значення для реалізації досліджуваного принципу, гарантії будуть комплексно досліджені у наступному підрозділі.

На основі проведеного дослідження пропонуються наступні висновки та узагальнення:

1. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування – це процес втілення його вимог і цілей у правомірній поведінці суб'єктів права та досягнення його соціальної мети. Він закріплений юридичною нормою і має імперативний характер та виконує регулятивну функцію. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування послуговується механізмом реалізації, що є характерним для норм права. Ознаками реалізації цього принципу є: 1) відбувається переважно в активній формі шляхом використання (повноважною стороною) та виконання (зобов'язаною стороною), а також правозастосування; 2) носіями зобов'язань виступають органи місцевого самоврядування, а та носіями прав та повноважень є фізичні та юридичні особи, територіальна громада, держава у особі її уповноважених органів; 3) реалізація підзвітності та реалізація відповідальності органів місцевого самоврядування послуговується власними специфічними формами, способами і процедурами; 4) забезпечується і регулюється не тільки державою, а й за допомогою саморегулювання органами місцевого самоврядування; 5) реалізація цього принципу спирається на специфічну систему гарантій.

2. Нормативна основа реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є гнучкою і динамічною, вона визначає не тільки підстави та процедуру реалізації досліджуваного принципу, права і обов'язки суб'єктів його реалізації, а й правові наслідки реалізації – очікувані результати. Проте, правові наслідки породжують не тільки правові норми, а й юридичні факти. Юридичні факти можуть провокувати виникнення, зміну або припинення суб'єктивних прав або юридичних обов'язків суб'єктів реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Юридичні факти є однією з причин правозастосування у сфері підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Оскільки цей принцип є за своєю сутністю компонентом демократичного способу управління, його реалізація базується на інтересах і мотивації підзвітних посадових осіб органів місцевого самоврядування з одного боку та зацікавленої в інформації територіальної громади – з іншого.

4. Суб'єктів реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування доцільно поділяти на тих, які наділені зобов'язаннями (органи та посадові особи місцевого самоврядування) та тих, які наділені повноваженнями (фізичні та юридичні особи, територіальна громада, інституції громадянського суспільства, держава у особі її уповноважених органів). Об'єктом реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є той зміст, який вкладено в цей принцип – обов'язок органів місцевого самоврядування постійно, систематично інформувати громаду про свою діяльність та її результативність і ефективність; відповідальність у діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування щодо реалізації мети і завдань місцевого самоврядування; обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність). Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування здійснюється через такі форми як використання, виконання, дотримання та правозастосування у комплексі.

2.2. Гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування

Внаслідок прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» одним із ключових принципів місцевого самоврядування було закріплено принцип народовладдя. Конкретизація цього принципу відбулася на міжнародному рівні шляхом ратифікації Україною Європейської хартії місцевого самоврядування від 15 липня 1997 р. Хартія підтримує демократичну орієнтацію держав і окреслює принципи та риси, якими має регулюватися організація та діяльність органів місцевого самоврядування.

Реалізація принципу народовладдя передбачає правову, організаційну та фінансову самостійність. Однак ця автономія є недостатньою, якщо не забезпечити реалізацію інших принципів місцевого самоврядування комплексно [399, с. 162]. Зокрема, особливої уваги потребують засади, які слугують стримуванням і противагами для забезпечення захисту прав і свобод громадян, зокрема, принципу

підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування перед територіальною громадою. Реалізація принципів місцевого самоврядування, в тому числі підзвітності та відповідальності, потребує встановлення відповідних гарантій з боку держави.

Зважаючи на відносно нетривалу історію інституту місцевого самоврядування в Україні у його сучасному розумінні та, беручи до уваги тривале радянське минуле, яке не передбачало реальної участі громадян в управлінні державними справами, питання підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування залишаються дотепер мало вивченими і розробленими в юридичній літературі. До того ж, самостійність органів місцевого самоврядування, їх незалежність у межах своїх повноважень, а також знаходження його інституції поза системою органів державної влади, вимагає нового погляду на розгляд усього апарату взаємодії між муніципальною владою, урядом, і громадськістю. Відсутність вирішення цих питань призвела до значних конфліктів і труднощів, які мають негативні наслідки як для розвитку місцевого самоврядування, так і громадянського суспільства.

Крім того, нормативно-правові акти не можуть гарантувати їх точного та належного виконання. Запобігти зловживанню правами під час здійснення місцевого самоврядування можна лише шляхом належного моніторингу та відповідальності за прийняті рішення. Це необхідно для забезпечення раціональності дій і рішень органів місцевого самоврядування та посадових осіб [292, с. 45]. Без цього неможливо забезпечити дотримання та захист прав і свобод громадян.

Ознайомившись із чинним законодавством про місцеве самоврядування, стає очевидним, що воно неузгоджене, а в окремих питаннях навіть містить певні суперечності [13, с. 225]. Крім того, більшість нормативних актів чітко не створюють оптимальний правовий механізм для ефективної реалізації гарантій принципів місцевого самоврядування, що негативно позначається на його здійсненні [500].

Питаннями гарантування принципу підзвітності та відповідальності займалися М. Баймуратов, О. Батанов, В. Борденюк, О. Бобровська, І. Бутко, В. Головченко, Ю. Горемикіна, Р. Давидова, М. Дубнік, О. Калгін, В. Кампо, О. Карлова,

А. Коваленко, М. Корнієнко, О. Корпань, В. Куйбіда, Н. Латигін, П. Любченко, Л. Наливайко, М. Орзіх, В. Опришко, В. Погорілко, М. Пухтинський, М. Савчин, С. Серьогіна, П. Стецюк, О. Фрицький, В. Шаповалта ін. Результати наукових пошуків зазначених вчених сформували теоретичну базу для подальшого наукового дослідження гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Метою роботи є комплексний теоретико-правовий аналіз гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування для систематизації і подальшого удосконалення та приведення до міжнародних стандартів.

Перш ніж перейти до вирішення цих питань, необхідно визначити поняття гарантій, яке в теорії права не є однозначним та вживається з різним змістовним наповненням.

Варто пам'ятати, що основна мета гарантій полягає в тому, щоб забезпечити унормованість теоретично закріплених положень та їх доступність. Це зумовлює необхідність наявності відповідного механізму реалізації цих положень, який складається з кількох складових. Серед цих елементів гарантії є одними з найбільш важливих, оскільки дозволяють перенести нормативно закріплені положення до практичної реалізації. Теорія гарантій охоплює кілька факторів, таких як поняття, ознаки та класифікаційна характеристика. Для ефективного аналізу застосування принципів підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування необхідно розглянути загальні та спеціальні (правові) гарантії, які є фундаментальними.

Більшість дослідників проблем місцевого самоврядування застосовують загальнотеоретичні визначення гарантій на гарантії місцевого самоврядування взагалі та їх принципів, зокрема [14, с. 28]. На думку В. Кампо, «призначення гарантій – слугувати правовим механізмом захисту прав і законних інтересів місцевого самоврядування» [339, с. 45]. М. Корнієнко розглядає гарантії місцевого самоврядування як «низку дій, що забезпечують реальне здійснення місцевого самоврядування територіальними громадами та органами місцевого

самоврядування. Ці заходи також захищають право на місцеве самоврядування» [272, с. 42-44]. П. Біленчук визначає гарантії місцевого самоврядування як «економічні, політичні та правові умови та засоби, що дозволяють територіальним громадам та органам місцевого самоврядування повноцінно та ефективно виконувати свої обов'язки та функції місцевого самоврядування» [46, с. 44]. Хоча такий підхід слушний, слід зазначити, що окреме поняття може бути повноцінно досягнене лише шляхом його інтеграції в існуючу систему уявлень про місцеве самоврядування. Таким чином, необхідно враховувати обидва фактори.

Невирішеним залишається питання визначення поняття гарантій у загальній теорії права, оскільки ця категорія постійно розвивається внаслідок впливу соціальних факторів. Крім того, теоретичні дослідження складових, що сприяють гарантіям місцевого самоврядування, а також тих, що забезпечують підзвітність і відповідальність, необхідно проводити з урахуванням унікальних характеристик місцевого самоврядування [99, с. 50]. Якщо ці особливості не взяти до уваги, це може спотворити сприйняття явища, тому чіткого розуміння гарантій неможливо досягти без аналізу різних способів, якими вони взаємодіють із відповідними сферами життя, такими як ті, що стосуються фінанси та власність.

Гарантії можна визначити як внутрішньо узгоджену систему засобів, способів та умов, а також принципів і норм, необхідних для ефективної реалізації правових відносин, чи здійснення іншої діяльності в межах, встановлених законодавством.

У науковій літературі є також розбіжності щодо поняття гарантій місцевого самоврядування. Якщо більшість авторів використовують термін, закріплений у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» – гарантії місцевого самоврядування, його посадових осіб та органів управління [154, с. 70; 180, с. 29], то є й інші, які підходять до цього поняття.

Звісно ж, термін «гарантії місцевого самоврядування» набагато ширше, ніж поняття гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування і співвідносяться як ціле та частка. Одні гарантії забезпечують функціонування місцевого самоврядування, а інші – дотримання принципів діяльності органів місцевого самоврядування. Хоча існує різниця між

цими гарантіями, її можна спостерігати через вивчення їх значень і правил семантики.

В лінгвістичному розумінні «гарантія» – це умови, що забезпечують успіх чогонебудь [416, с. 328]. Термін «гарантія» походить від французького слова «garantie» і відноситься до форми поруки. Воно є загальноживаним в юриспруденції та позначає сукупність умов і механізмів, які підвищують вірогідність досягнення та реалізації суспільно важливих і корисних явищ [470, с. 27]. Хоча очевидно, що такі визначення терміну не можуть повністю відобразити його суть, ми можемо зробити висновок, що гарантії в основному визначаються конкретними умовами, які пропонують різний ступінь безпеки.

Таким чином, для реалізації повноважень необхідні гарантії та спеціальні механізми середовища місцевого самоврядування, які дають змогу органам місцевого самоврядування ефективно брати участь у вирішенні питань місцевого значення, безперешкодно виражати бажання та інтереси відповідної територіальної громади.

Метою забезпечення дотримання органами місцевого самоврядування принципу підзвітності та відповідальності є забезпечення безперешкодної реалізації прав та обов'язків як посадових осіб місцевого самоврядування, так і територіальної громади. Природа цих гарантій не містить в собі властивих якостей, які можуть одноосібно виконувати повноваження місцевого самоврядування або забезпечують можливість такого виконання.

Право та обов'язок реалізуються поведінкою відповідних суб'єктів. Гарантії ж визначають спосіб реалізації укладеної у праві можливості поведінки, умови та порядок реалізації повноважень місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування, іншими словами, «буде ефективним, якщо й тільки якщо зустрічаються певні умови. Тільки тоді будуть певні результати» [494, с. 9]. Ось чому гарантії потрібні для безперешкодної та ефективної діяльності місцевого самоврядування, бо від них залежить кінцевий результат – успішна участь громадян в управлінні місцевими справами.

Реалізація закладеної у гарантіях мети передбачає наявність дій, без яких

неможливе досягнення позитивного результату. При цьому, гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування визначаються поведінкою, діяльністю відповідних суб'єктів. А тому, їх предметом і є така діяльність суб'єктів, які забезпечують реалізацію повноважень місцевого самоврядування, а саме перелічені у Конституції та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» органи, підприємства, установи, організації, їх посадові особи, громадяни, а також територіальні громади. Їхня діяльність і є процесуальною ознакою поняття гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування [99, с. 50]. Також, обов'язковою причиною існування гарантій служать правові акти, визначальні умови, у яких місцеве самоврядування набуває конкретного права і несе обов'язки.

Таким чином, наявність подій або дій, з якими норми права пов'язують настання юридичних наслідків, – обов'язки певної поведінки відповідних суб'єктів – вказує на період дії гарантій. Функціонування механізму гарантій починається після настання юридичних фактів, що визначають умови надання повноважень органам та посадовим особам місцевого самоврядування та закінчується припиненням їх повноважень, закінченням тих чи інших подій та дій або досягненням мети, закладеної в нормі права.

Безперечно, що невід'ємною частиною цих умов мають бути норми права. В той же час загальновідомо, що самі по собі норми права (в статичній формі) не можуть виступати гарантією успіху чого-небудь. Згідно позиції М. Краснової, «правові гарантії в динаміці стосуються реалізації правових норм, прав та обов'язків, що чітко описує гарантії підзвітності та відповідальності суб'єктів місцевого самоврядування»

[158, с. 453]. На думку автора, гарантії по суті є встановленням умов і здійсненням державою правових заходів, які дозволяють особам вільно і безперешкодно здійснювати свої забезпечені права.

У теорії права механізм правового регулювання – це єдина система правових засобів, методів і форм, що забезпечує створення і застосування правових норм, втілення їх у впорядковані суспільні відносини, задоволення інтересів суб'єктів

права, підтримання правопорядку. на більш високому рівні узагальнення [407, с. 499]. На нашу думку, більш повним є визначення А. Андрєєва, який визначає механізм правового регулювання як «сукупність правових засобів, спрямованих на врегулювання суспільних відносин». Причому кожен зі складових елементів такого механізму виконує основні чи факультативні функції, об'єднуючою метою яких є регулювання суспільних відносин [28, с. 125]. Скориставшись законами формальної логіки, можна зробити висновок, що гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування – це підпорядковане, невід'ємне явище механізму правового регулювання.

При цьому, виходячи з характеристики методу правового регулювання, що є способом реалізації відповідного механізму, для висвітлення гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування слід застосовувати диспозитивний метод правового регулювання. Зокрема, вказаний метод реалізується через сукупність двох елементів – суб'єктивне право та правові гарантії, оскільки диспозитивний метод – це спосіб регулювання відносин між учасниками, які є рівноправними сторонами. Цей метод передбачає учасникам самостійно вирішувати питання про форму взаємовідносин, врегульованих нормами права [74, с. 15]. Регулювання суспільних відносин за допомогою цього методу передбачає три основні складові: по-перше, надання дозволу на дії правового характеру; по-друге, надання конкретних прав учасникам суспільних відносин, регульованих правовими нормами; і по-третє, надання можливості особам, залученим у ці відносини, вибирати бажану лінію поведінки.

Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування додатково визначається наявністю гарантій. Однак важливо зазначити, що деякі автори неправильно зближують гарантії та відповідальність. Це непорозуміння намагається заперечити існування гарантій як самостійної правової категорії [99, с. 50]. Натомість вони зводяться до суб'єктивних прав або навіть змішуються з правовими нормами.

Механізм підтримки повноважень місцевого самоврядування чітко не визначений, що призводить до помилкового припущення, що надання певних прав

суб'єкту неминуче призведе до їх досягнення, враховуючи, що гарантія вже вбудована в суб'єктивне право чи принцип. Тим не менш, реалізація цього принципу та можливість відповідної поведінки залежать від наявності гарантій. Перетворення цієї можливості в реальність не відбувається автоматично, а вимагає наявності певних умов і факторів, які сприяють її реалізації. Гарантії, як самостійна правова категорія, є значно складнішими, ніж окреме правове регулювання. Якщо спростити концепцію гарантій для забезпечення дотримання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, тлумачачи їх як правові норми чи статті закону, можна схвалити ідею, що гарантії ілюструються як стандарти – ліцензії чи будь-які інші домовленості та прирівнюються до суб'єктивних прав.

Розуміння фундаментального характеру гарантій, що забезпечують виконання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, дозволяє відмежувати його від самого поняття відповідальності. Метою гарантій є гарантування досягнення вигідного результату або інтересу [500, с. 25-28]. До гарантій прав можна віднести наявність відповідальності, усвідомлення свого обов'язку, страх перед можливими наслідками. Однак ці фактори виступають лише як передумова для забезпечення успішної реалізації прав. Важливо зазначити, що вказані вище чинники є внутрішніми психічними явищами, пов'язаними зі свідомістю, зокрема правосвідомістю, і не є зовнішніми гарантіями прав.

У правовій сфері вчинення будь-якої діяльності є наслідком психологічного регулювання [15, с. 414], внаслідок якого забезпечується правове виховання як посадових осіб, так і громадян до інституту відповідальності, що, у свою чергу, гарантує безперешкодну та ефективну діяльність [17, с. 10], а також має вплив на формування необхідних умов розвитку місцевого самоврядування

Органи місцевого самоврядування виступають невід'ємною частиною системи народної влади, дають змогу громадянам брати активну участь в управлінні суспільними і державними справами. Ці органи покликані представляти інтереси відповідних територіальних громад та забезпечувати врахування їхнього голосу під час розробки та реалізації управлінських рішень. Внаслідок цього ці органи несуть

відповідальність за свої рішення, дії та бездіяльність перед особами, територіальними громадами та державою [505, с. 3]. Таким чином, гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування не ототожнюються з інститутом відповідальності.

Метою гарантій є забезпечення досягнення загального блага чи інтересу, а відповідальності – відновлення порушених прав і можливості поведінки, яка була незаконно обмежена.

Дослідивши підходи вчених, належить акцентувати увагу на тому, що кожен із авторів здійснив свій вклад у розробку вказаної теорії. Гарантії п виступають системою умов, способів та засобів (засобів), що створюють підстави для забезпечення прав і свобод. Із наведених інтерпретацій стає можливим визначити поняття гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Так, вони становлять комплекс об'єктивних та суб'єктивних чинників, а також сукупність умов, способів і засобів, які забезпечують ефективне виконання обов'язків та повну реалізацію прав членів територіальної громади органами місцевого самоврядування [105, с. 75]. В свою чергу, реалізація гарантій прав і свобод людини і громадянина є умовою ефективної розбудови правової держави в будь-якій країні та безперервного розвитку усіх сфер життя.

У межах дослідження особливої уваги потребує характеристика ознак гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Ці категорії відображають зміст місцевого самоврядування і потребують ретельного розгляду. На основі аналізу різних теоретичних підходів запропоновано визначення поняття гарантії, внаслідок цього визначення можна аргументувати загальні риси цього інституту:

1. Правова регламентованість. Держава встановлює гарантії дотримання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, а також несе відповідальність за створення необхідних умов для того, щоб цей принцип реалізовувався якісно, всебічно та ефективно. Таким чином, для реалізації теоретичних положень цього принципу було створено набір конкретних гарантій.

До того ж, діяльність органів державної влади також посилює ці гарантії, що забезпечує їх обов'язкове виконання. Ці гарантії наділені юридичним захистом.

2. *Системність.* Внутрішня єдність, структура і взаємозалежність є універсальними характеристиками. Забезпечення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в цьому аспекті не є унікальним, оскільки кожне фундаментальне правове явище має свою систему [308, с. 5]. Систематизація – це свідчення ефективної реалізації підзвітності та відповідальності як багатогранної, логічно впорядкованої та взаємопов'язаної системи. Підзвітність і відповідальність органів місцевого самоврядування є істотним елементом засад діяльності органів місцевого самоврядування, які можуть бути розширені або обмежені. Тим не менш, основною метою такого органу є забезпечення ефективного функціонування органів місцевого самоврядування у відповідних сферах діяльності.

3. *Цілеспрямованість.* Для забезпечення функціональності органів місцевого самоврядування принцип підзвітності та відповідальності гарантується використанням терміна «гарантія». Ця особливість виділяє його серед інших концепцій, оскільки він цілеспрямовано розроблений для реалізації конкретних теоретичних положень, які нормативно врегульовані..

4. *Доцільність.* Для досягнення ефективності необхідно створити положення, які гарантуватимуть баланс між запитам громадянськості та можливостями владних інституцій, особливо органів місцевого самоврядування, задовольнити ці запити. Ці гарантії складаються з об'єктивних факторів і умов, які сприяють реалізації принципу, забезпечуючи чіткий і безперешкодний процес [85, с. 78]. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування може бути реалізований тільки у випадку його реальності для суспільних відносин та доцільності застосування.

5. *Ефективність.* Ефективність правового явища зазвичай вимірюється шляхом порівняння бажаних соціальних цілей, для досягнення яких були створені правові норми, з фактичними результатами, які ці норми дають. Важливо звернути увагу на цю відмінність [443, с. 74]. У конкретній ситуації, ефективність реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування

пропорційно відображає кінцевий результат їх функціонування. Кінцевим результатом в даному випадку є належне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування, отже від якості діяльності органів місцевого самоврядування в цілому залежить ефективність реалізації принципу підзвітності та відповідальності.

б. Постійність дії. Процес закріплення будь-яких гарантій є складним юридичним процесом, те саме можна сказати про їх заміну або скасування. Довговічність цих гарантій зумовлена вимогою чітко визначених рамок гарантій, які підтримують принципи місцевого самоврядування протягом тривалого періоду часу. Якщо певна гарантія виявиться неефективною, її слід замінити лише в крайньому випадку. Така ознака, в свою чергу і є підставою розглядати гарантії реалізації принципів органів місцевого самоврядування як комплексну та сталу систему, існування якої за відсутності гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності є неможливим.

Наведені ознаки, підтверджують позицію вчених про те, що гарантії слугують для забезпечення найсприятливіших умов, реалізації конституційно закріплених положень щодо функціонування тих чи інших інститутів. Вони можуть бути умовами, способами чи засобами, що забезпечують перехід від передбачених Конституцією можливостей до реальної дійсності [424]. На якість застосування принципів підзвітності та відповідальності впливає кілька факторів, таких як рівень розвитку демократичних інститутів, правових принципів, функціонування громадянського суспільства та динамічний розвиток політичної, економічної та соціальної систем держави. Крім того, ефективність конституційного контролю має важливе значення для забезпечення реалізації принципів діяльності органів місцевого самоврядування.

Після розгляду всіх відповідних факторів стає очевидним, що гарантії не можна розглядати як єдину сутність. Як стверджує Л. Наливайко, процес гарантування неможливо уявляти як однорідну масу гарантій, кожна з яких за своїм змістом і формою відповідає будь-якій іншій. Точна наукова класифікація гарантій є важливою для розуміння відмінних особливостей правових процесів, пов'язаних із гарантуванням [287, с. 170-171]. Дійсно, для забезпечення реалізації принципу

підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, необхідно систематизувати та дослідити їх за науково-обґрунтованими критеріями [96, с. 46]. Такий підхід сприятиме всебічному розгляду досліджуваного питання.

Класифікація наукових знань – це ієрархічна система понять, яка використовується для встановлення зв'язків між ними та створення основи для розуміння їх взаємозв'язку [417]. Хоча класифікація є теоретичним процесом, вона служить практичним інструментом для розбиття складних явищ на окремі, взаємопов'язані компоненти. Це дозволяє більш комплексно та методично аналізувати предмет.

Система гарантій місцевого самоврядування, запропонована М. Корнієнком і М. Пухтинським, охоплює різноманітні загальні гарантії, на які впливають такі фактори, як соціально-політичний устрій, економічний розвиток і духовні аспекти. Крім того, існують конституційні гарантії, присвячені засадам організації місцевого самоврядування, а також організаційно-правові гарантії, які забезпечують самостійність територіальних громад та органів місцевого самоврядування. Також включено фінансово-економічні гарантії забезпечення незалежності місцевого самоврядування, а також міжнародно-правові гарантії, які проголошені в міжнародних правових актах [284, с. 110-111; 16, с. 36]. В. Кравченко у системі гарантій місцевого самоврядування виділяє «гарантії організаційної самостійності; гарантії фінансово-економічної самостійності та гарантії захисту прав місцевого самоврядування» [224, с. 196]. Причиною такої розбіжності є відсутність чітких критеріїв їх класифікації. Крім того, наведені науково обґрунтовані класифікації не повністю втілюють різноманіття і складність гарантій, оскільки класифікація явища за одним критерієм не може охопити всіх нюансів його сутності. Крім того, гарантії місцевого самоврядування автори класифікують комплексно, що не повністю окреслює фокус нашого дослідження – гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

Класифікація гарантій на загальні та спеціальні (правові) є поширеною практикою серед конституціоналістів і теоретиків. Такий поділ підтримує кілька вчених, зокрема Ю. Барабаш, В. Ковальчук, М. Козюбра, А. Колодій, Н. Мішина,

Л. Наливайко, О. Петришин, П. Рабінович, М. Савчин, В. Федоренко та ін. Запропонована категорія загальних гарантій включає політичні, економічні, соціальні, ідеологічні та культурні гарантії. Під спеціальними гарантіями вчені розуміють систему спеціальних, закріплених в юридичних нормах, правових засобів, за допомогою яких забезпечується можливість реалізації того чи іншого явища

[149; 208; 337; 211; 223, с. 15; 338; 432, с. 92; 287, с. 171; 150, с. 468; 17], зокрема принципу реалізації підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Дослідники в системі гарантій місцевого самоврядування також виділяють об'єктні гарантії, критерієм виділення яких є сфери суспільного життя, у яких визнаються та здійснюються муніципальні права і свободи та функціонує місцеве самоврядування [96, с. 46].

Т. Заворотченко та інші науковці запропонували розширення класифікації гарантій шляхом введення організаційних норм [145, с. 95], що визначають обсяг і зміст управлінської діяльності, що здійснюється органами державної влади, органами місцевого самоврядування, організаціями та їх представниками, спрямованої на здійснення ними прав.

Вчені неодноразово висловлювали позицію щодо розподілу загальних гарантій за сферами соціального життя (економічні, політичні, ідеологічні і суспільні (соціальні та культурні) гарантії [210; 438], оскільки виключно у такий спосіб можливо забезпечити їх взаємодію для комплексного, багатовекторного підходу до ефективної реалізації принципів реалізації діяльності органів місцевого самоврядування, зокрема, підзвітності та відповідальності.

Отже, принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування може бути забезпечений різними загальними гарантіями, включаючи політичні, економічні, соціальні та культурні умови, а також ідеологічні основи та цінності суспільства, які сприяють розвитку місцевого самоврядування, забезпечують стабільність у своїй діяльності та забезпечують повне впровадження норм та встановлення компетенції.

Так, політичними гарантіями реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є сукупність політичних чинників суспільного і державного життя [70, с. 99]. П. Рабінович до політичних гарантій відносить демократичний устрій суспільства; плюралістичну, відкриту політичну систему; наявність розгалуженої мережі громадських об'єднань, у тому числі різних осередків суспільства; демократичну виборчу систему тощо [373, с. 12]. Залежно від цілей держави та її політичної системи чи державного ладу, різноманітність політичних гарантій може бути досить широка [294, с. 26]. Політичні гарантії, перш за все, створюються для громадян – членів суспільства, які застосовують їх у процесі громадянської активності.

Отже, політичні гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування – це політична система, спрямована на забезпечення ефективного зв'язку між органами місцевого самоврядування та членами громади, а також рівень довіри між ними.

Економічні гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування визначаються як сукупність економічних факторів життя суспільства (рівень досконалості економічних відносин, раціональна система держави, матеріальні і фінансові ресурси тощо) [70, с. 124]. Разом із тим, В. Бесчастний, В. Субботін, С. Пашков, Г. Самійло та О. Філонов запропонували включити спосіб виробництва, ринкову економіку, орієнтовану на соціальні інтереси, свободу громадян та їх об'єднань вибирати та виконувати підприємницьку діяльність як економічну гарантію [207; 389, с. 325]. В. Кириченко та О. Куракін влучно підкреслюють, що включення економічної системи суспільства є вирішальним для забезпечення ефективності економічних гарантій, оскільки визнає та захищає різні форми власності на засоби виробництва, забезпечуючи тим самим матеріальні потреби всіх суспільних класів [190, с. 204]. Підкреслимо, що усі гарантії органічно поєднані для забезпечення ефективної реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування [96, с. 46]. Економічні гарантії мають значення лише в поєднанні з політичними гарантіями,

такими як поділ влади, багатопартійна система, політичний плюралізм і дотримання верховенства права тощо.

Отже, економічні гарантії можна розглядати як економічну систему, яка на забезпечення ефективності децентралізації влади, зокрема у сфері підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування перед територіальними громадами.

Соціальні гарантії передбачають наявність розвиненого громадянського суспільства, соціальної держави, громадського контролю тощо [487, с. 9; 202, с. 37]. До того ж, концепція соціальних гарантій зосереджується навколо того, як індивіди в суспільстві взаємодіють із державою. Соціальні гарантії охоплюють систему способів та методів, які забезпечують захист прав людей щодо користування, володіння та розпорядження соціальними благами. Для забезпечення підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування важливо визнати, що органи публічної влади повинні брати участь в організації, координації та інших формах діяльності.

Разом із тим, у системі загальних гарантій виділяють й ідеологічні, які відіграють значну роль під час реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, виступають відображенням індивідуальної правосвідомості кожного члена суспільства, слугують орієнтиром суспільної зрілості.

Ігнорування органами місцевого самоврядування та державою історичних, культурних, національних, а також місцевих традицій та звичаїв ускладнює реалізацію завдань та цілей місцевого самоврядування. І, навпаки, комплексний облік та використання місцевих звичаїв та традицій при визначенні основних завдань, спрямованих на реалізацію прав та потреб громадян, пов'язаних з їхньою національною приналежністю, вказує на те, що органи місцевого самоврядування безпосередньо виражають інтереси мешканців та сприяють більш гнучкому обліку їх етнокультурних запитів [201, с. 14]. Отже, ідеологічні гарантії становлять собою систему визнаних державою цінностей, культурних, національних, місцевих традицій та звичаїв, спрямованих на формування демократичної, правової держави,

в якій повною мірою будуть створені та забезпечені необхідні умови у розвиток місцевого самоврядування.

Гарантії культурних прав і свобод, на думку Л. Наливайко, залежать від «культурної ролі держави, а також наявних у ній систем освіти, науки, виховання, культури, мистецтва, інформації. Важливу роль у визначенні цих гарантій відіграють і стійкі історичні традиції держави в культурному розвитку» [287, с. 170-171]. Культурні гарантії представлені розвиненою національною культурою та культурою національних меншин, а також повагою до традиційних та нетрадиційних духовних цінностей членів територіальної громади з боку органів місцевого самоврядування.

У сфері реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, окрім загальних гарантій, особливу роль відіграють спеціальні (юридичні) гарантії. Вони охоплюють різноманітні правові засоби, які використовуються для реалізації принципу підзвітності та відповідальності. П. Глущенко стверджує, що «правові гарантії охоплюють усі правові способи, які гарантують захист і реалізацію прав і свобод. Ці гарантії він класифікує на три типи: а) здатність державних установ здійснювати конституційні права і свободи особи, б) встановлення відповідальності посадових осіб і громадян за належне здійснення або порушення прав і свобод і в) процесуальні способи відновлення та захисту порушених прав і свобод» [89, с. 78]. Особливу роль у системі юридичних гарантій місцевого самоврядування грає відповідальність як посадових осіб, так і громадян. Високе почуття відповідальності – необхідна умова забезпечення безперешкодного та ефективного здійснення місцевого самоврядування.

На основі вищезазначеного, пропонуємо розглядати юридичні гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування як внутрішньо узгоджену комплексну систему засобів, способів, умов, а також принципів і норм, спрямованих на провадження діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування в інтересах територіальної громади.

У системі спеціальних (юридичних) гарантій, В. Погорілко та К. Волинка виділяють нормативно-правові та організаційно-правові гарантії [79, с. 29; 208, с. 157]. Під поняттям нормативно-правових гарантій В. Федоренко розуміє сукупність

правових способів, спрямованих на забезпечення та захист прав і свобод особи, передбачених законом [208, с. 157]. Ю. Фролов використовує термін «норми-принципи» для позначення нормативно-правових гарантій, у тому числі юридичної відповідальності та системи правових обов'язків, визначених Конституцією України, законами та підзаконними актами. Автор також наголошує на важливості правових обов'язків, необхідних для підтримки злагодженої правової та економічної системи, ефективного правового регулювання, чіткого правового порядку, дієвого режиму законності та інших елементів суспільно-державного життя [472, с. 83]. Для реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування актуальним є застосування науково обґрунтованої класифікації, запропонованої науковцями. Слід зазначити, що національні та міжнародні нормативно-правові акти органічно поєднують матеріальні та процесуальні норми, передбачаючи нормативно-правові гарантії.

Для забезпечення організаційно-правових гарантій, які складають другу підгрупу правових гарантій створено нормативно-правові акти. На ці інституції покладено функції та повноваження щодо організації правового забезпечення реалізації, охорони та захисту членів територіальної громади [208, с. 157]. Спеціальні (юридичні) гарантії, спрямовані на забезпечення організаційної, матеріальної та фінансової самостійності місцевого самоврядування, зокрема у вирішенні питань місцевого значення, а також захист прав місцевого самоврядування та створення сприятливих умов для їх оптимальної реалізації.

Спеціальні гарантії відіграють значну роль у визначенні найбільш ефективних рішень конкретних проблем і розподілі ресурсів для участі місцевого самоврядування в управлінні місцевими справами. Незважаючи на встановлення та зміцнення гарантій принципів місцевого самоврядування, значна частина громадян вважає, що органи місцевого самоврядування є найменш прозорими для суспільства. Вони також вважають, що їхні дії не узгоджуються з інтересами громади, а розподіл ресурсів є неефективним і спричиняє різні форми зловживань.

Гаранти реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування повинні вжити певних кроків, які гарантуватимуть, що

муніципальна влада в особі її посадових осіб діє в інтересах територіальної громади та у повному обсязі виконує свої обов'язки і вирішує питання місцевого значення на належному рівні.

Деякі науковці, зокрема, П. Рабінович та М. Хавронюк, серед інших класифікаційних характеристик, виділяють національні та міжнародні гарантії за первинним предметом їх надання [374, с. 246-250]. Виділення міжнародно-правових гарантій зумовлено тим, що є певні міжнародні стандарти у реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, що регламентують спільно розроблені державами важливі підходи та міжнародно-легальні принципи становлення, формування та функціонування інституту місцевого самоврядування конкретних держав. Особливо актуальним використання міжнародно-правових норм, що містять гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є саме сьогодні, коли України довела свою європейськість та готовність її захищати будь-якими засобами.

Хартія про місцеве самоврядування містить основні принципи місцевого самоврядування, які, власне, можна розглядати і як його гарантії. Так, положення Хартії проголошують, що принцип місцевого самоврядування має бути закріплений у законодавстві чи конституції країни, необхідно розглядати як визнання та гарантованість місцевого самоврядування [360]. Гарантії місцевого самоврядування закріплені, крім зазначених вище, у низці інших міжнародно-правових документів: Європейської конвенції щодо основних принципів транскордонного співробітництва між територіальними громадами чи органами влади; Європейській хартії регіонального самоврядування; Конвенції про участь іноземців у громадському житті на місцевому рівні тощо.

Іншу підгрупу становлять національні гарантії, зазначені у Конституції та законах України та безпосередньо реалізують принципи організації місцевого самоврядування. До Законів України відносяться наступні: Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 5 лютого 2015 р., Закон України «Про благоустрій населених пунктів» тощо.

На основі проведеного комплексного дослідження гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, можемо зробити наступні висновки:

1. Поняття «гарантії місцевого самоврядування» охоплює не лише концепцію забезпечення підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Це комплексне та взаємопов'язане поняття. Гарантії місцевого самоврядування передбачають правові основи діяльності, систему прав і обов'язків посадових осіб і органів місцевого самоврядування. Крім того, воно також має охоплювати дії державних службовців та органів, які сприяють створенню сприятливого середовища для ефективного функціонування цих органів, яке не обов'язково регулюється правовими нормами.

Гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування становлять комплекс об'єктивних та суб'єктивних чинників, а також сукупність умов, способів і засобів, які забезпечують ефективне виконання обов'язків та всебічну реалізацію прав членів територіальної громади.

2. До ознак гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування можна віднести наступні: правова регламентованість, системність, цілеспрямованість, доцільність, ефективність та постійність дії. Запропоновані ознаки визначають найбільш сутнісні характеристики гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування.

3. Класифікація гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування не знайшла єдиного підходу серед вчених, але варто зазначити на сформованій та загальноприйнятій позиції про те, що гарантії існує декілька видів, а саме загальні (економічні, політичні, ідеологічні, соціальні гарантії) і спеціальні (юридичні). Класифікація може бути доповнена організаційними гарантіями як правовими нормами, які встановлюють сфери та зміст управлінської діяльності, що здійснюється органами публічної влади, організаціями й посадовими особами, які їх представляють.

Політичні гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування – це політична система, спрямована на забезпечення ефективного зв'язку між органами місцевого самоврядування та членами громади, а також рівень довіри між ними. *Економічні гарантії* можна розглядати як економічну систему, яка на забезпечення ефективності децентралізації влади, зокрема у сфері підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування перед територіальними громадами. *Соціальні гарантії* реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування охоплюють систему способів та методів, які забезпечують захист прав людей щодо користування, володіння та розпорядження соціальними благами. *Ідеологічні гарантії* свідчить про правову освіченість кожного члена територіальної громади, а також органу та посадової особи місцевого самоврядування та є показником соціального прогресу та розвитку. *Культурними гарантіями*, натомість, є національна культура суспільства, а також повага та визнання органами місцевого самоврядування традиційних і нетрадиційних духовних цінностей членів конкретної територіальної громади.

4. Спеціальні (юридичні) гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування становлять собою внутрішньоузгоджену комплексну систему засобів, способів, умов, а також принципів і норм, спрямованих на провадження діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування в інтересах територіальної громади. У системі спеціальних гарантій виділяють нормативно-правові та організаційно-правові гарантії.

Під нормативно-правовими гарантіями пропонуємо розуміти внутрішньоузгоджену комплексну систему правових норм, принципів, юридичних обов'язків, які утворюють механізм реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Водночас, організаційно-правові гарантії пропонуємо розглядати як внутрішньо узгоджену комплексну систему інституцій, до якої входять органи публічної влади та інститути громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на забезпечення організаційної, матеріальної та фінансової самостійності місцевого самоврядування,

зокрема у вирішенні питань місцевого значення, а також захист прав місцевого самоврядування та створення сприятливих умов для їх оптимальної реалізації.

Спеціальні (юридичні) гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування можуть бути класифіковані за такими критеріями: залежно від їхнього змісту: матеріальні; процесуальні; організаційні; залежно від їхнього юридичного статусу: конституційні та галузеві; інші правові гарантії. Класифікація не є вичерпною та може бути доповнена, залежно від мети систематизації.

2.3. Демократичний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування і принцип їх підзвітності та відповідальності

У попередніх розділах нами було зазначено, що підзвітність органів місцевого самоврядування уможливорює їх підконтрольність громаді. Поняття підконтрольності органів місцевого самоврядування є ширшим ніж підзвітність, але обидва ці поняття пов'язані із забезпеченням відповідальності місцевого самоврядування.

Демократичний і належно організований контроль у місцевому самоврядуванні, особливо в умовах децентралізації влади, є гарантією верховенства права і законності, відповідальності і відкритості муніципальних органів, а також якості та ефективності муніципальної політики загалом.

Питанням контролю у публічному управлінні присвятили свої наукові праці такі вчені, як: Б. Винницький, С. Денисюк, Т. Коломоєць, С. Косінов, В. Кравченко, П. Матвієнко, В. Паращук, О. Савченко, І. Санжаровський, О. Скопич, О. Смоляр, О. Соколенко, Д. Сухінін, В. Шестак та ін. Зокрема, різні аспекти державного контролю обґрунтували у своїх наукових дослідженнях О. Андрійко, А. Бондар, О. Сушинський, В. Хмельников та ін. Інститут громадського контролю вивчали Л. Акопов, В. Авер'янов, В. Аніщев, Р. Арутюнян, А. Буханевич, С. Денисюк, М. Козюбра, С. Кушнір, Т. Наливайко, Л. Рогатіна, О. Селіванов, І. Сквірський, О. Сушинський та ін. Контроль у місцевому самоврядуванні обґрунтували

С. Братель, В. Гаращук, О. Джафарова, С. Денисюк, С. Кушнір, М. Лациба Г. Пришляк, О. Федоровська, С. Шестак та ін. Форми і методи контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування є більш розвиненими і врегульованими ніж форми підзвітності, яку часто розуміють окремим методом контролю. Контроль і підконтрольність у місцевому самоврядуванні отримав більш системну увагу у вітчизняній правовій науці. При цьому, повноцінне і комплексне дослідження забезпечення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування не можливе без осмислення ролі контролю у цьому процесі. На особливу увагу заслуговує вплив контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування на їх відповідальність перед громадою та державою.

Метою цієї наукової розвідки є характеристика контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування у забезпеченні принципу їх підзвітності та відповідальності.

Децентралізація із передачею значного обсягу повноважень і ресурсів місцевому самоврядуванню диктує підвищення рівня відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування за їх реалізацію та використання, а також налагодження системи ефективного контролю за законністю актів органів місцевого самоврядування. Це найбільш гостра проблема, яка пов'язана із кризою непослідовності реалізації стратегії реформування суспільства [369, с. 15; 292, с. 45]. Публічна влада завжди має знаходитись під контролем суспільства. Це умова не тільки її належної роботи і відповідальності перед громадянами, а й прогресу і удосконалення.

Контроль у системі місцевого самоврядування є засобом стримування незаконного свавілля і широкої дискреції. Підзвітність та прозорість, що також засновані на принципі стримувань і противаг є головними складовими, які в найближчі роки залишаться однією з найважливіших задач для країн, де формується демократія [274, с. 31]. Підконтрольність та підзвітність не тільки обумовлюють відповідальність органів місцевого самоврядування, а й забезпечують дотримання прав, свобод та інтересів членів територіальної громади.

Гарантованість прав людини у сфері місцевого самоврядування – це своєрідний зовнішній механізм обмеження свавілля місцевих чиновників, а також централістських «випадів» державної влади, яка завжди прагне до розширення та посилення своєї присутності у всіх сферах життя. Необхідно постійно створювати нові та вдосконалювати існуючі механізми організаційного та правового характеру проти зловживання владою. Вдосконалення таких контрольних-наглядних процедур і механізмів захисту прав місцевого самоврядування – важливе завдання демократичної держави [38, с. 65]. Це підкреслює актуальність інституціоналізації дійсно демократичного контролю, який би не порушував принципів місцевого самоврядування, і в свою чергу був дієвим механізмом впливу на законність та ефективність діяльності муніципальних органів та їх посадових осіб.

Правові засади контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування потребують першочергової наукової уваги, оскільки завдяки їх аналізу можливо досягти розуміння цілісної системи такого контролю.

Міжнародні правові акти, що визначають рамкові стандарти контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування були ратифіковані Україною після здобуття незалежності. До основних міжнародних документів у цій сфері слід віднести Всесвітню декларацію місцевого самоврядування від 1985 р. Європейську хартію про місцеве самоврядування від 1985 р., Утрехтську декларацію про добре місцеве та регіональне врядування в неспокійний час від 2009 р. та ін. Міжнародні стандарти контролю за демократично створеними органами місцевого самоврядування закріплені міжнародним законодавством обмежено та лаконічно. Це пов'язано з тим, що контроль у цій сфері має бути зведеним до мінімуму. Але такий підхід якісно діятиме у державах з високим рівнем демократії, в Україні ж (як у державі перехідного типу) контроль громадян за органами публічної влади має спиратись на чіткі, прості у використанні та дієві форми.

Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування передбачений у Конституції України. Відповідно до ст. 140 місцеве самоврядування є правом територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Для цього вони формують власні органи місцевого самоврядування та контролюють їх

роботу. Відповідно до ч. 4 ст. 143 Основного Закону органи місцевого самоврядування з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади [215]. Деталізовані норми Конституції України у чинному законодавстві.

Так, у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. встановлені наступні підстави та види контролю у системі місцевого самоврядування: контроль місцевими радами діяльності органів самоорганізації населення (ст. 16); контроль місцевими ради діяльності власних виконавчих органів та виконавчих комітетів (ст. 11, 51, 54); контроль місцевими радами діяльності місцевих голів (п. 6 ст. 42); контроль органів місцевого самоврядування за діяльністю комунальних підприємств, установ та організацій (ст. 17); контроль органами виконавчої влади виконання їх окремих повноважень органами місцевого самоврядування (ст. 16, 20); контроль обласними/районними радами виконання місцевими державними адміністраціями програм соціально-економічного і культурного розвитку, бюджетів та делегованих їм повноважень (ст. 72); контроль територіальними громадами органів та посадових особи місцевого самоврядування (ст. 75) [352]. До того ж, чи не у кожній із зазначених статей підконтрольність поєднується із підзвітністю, що підтверджує нерозривний зв'язок зазначених принципів.

Окремі норми, що уможливають проведення громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування містяться в Законах України «Про звернення громадян» від 02 жовтня 1996 р., «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 р., «Про доступ до публічної інформації» від 13 жовтня 2011 р., «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23 жовтня 1997 р., «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р., «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16 листопада 1992 р. та ін. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р., формами безпосередньої участі громадян у вирішенні питань місцевого значення визначено місцеві референдуми (ст. 7), загальні збори громадян (ст. 8), місцеві ініціативи

(ст. 9) та громадські слухання (ст. 13). Але це не вичерпний перелік форм громадського контролю за місцевим самоврядуванням, які у процесі демократичного розвитку якісно та кількісно примножені.

Що стосується підзаконного нормативно-правового регулювання у цій сфері, то до основних підзаконних актів слід віднести: Постанову КМУ від 09 березня 1994 р. № 339 «Про затвердження Порядку контролю за здійсненням органами місцевого самоврядування делегованих повноважень органів виконавчої влади», Постанову КМУ від 03 листопада 2010 р. № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», Постанову КМУ від 05 листопада 2008 р. № 976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади».

Узагальнюючи законодавче закріплення контролю у сфері місцевого самоврядування констатуємо, що внутрішній (внутрішньо-системний) та державний контроль отримав детальніше та більш змістовне закріплення, ніж громадський контроль.

Правова основа організації контролю у місцевому самоврядуванні містить багато прогалин і невизначеностей. Важливим є вдосконалення правової та організаційної основи контролю у сфері місцевого самоврядування, спрямованої на створення його суб'єктам реальних можливостей для ефективного здійснення своєї діяльності в інтересах населення. Має бути створена чітко структурована система контролю, яка ґрунтується на цілісній концепції, в основі якої єдність цілей, принципів, форм і методів. Це сприятиме демократизації місцевого самоврядування, підвищенню його ефективності, посиленню засад громадського та державного контролю за здійсненням управління на місцевому рівні [422, с. 247; 55, с. 45]. Ми підтримуємо ідею прийняття окремого закону України «Про громадський контроль в Україні», а також удосконалення меж і підстав державного контролю за місцевим самоврядуванням у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Отже, технології контролю у місцевому самоврядуванні широко застосовуються як власне органами і посадовими особами місцевого самоврядування, так державними органами та громадянським суспільством. Але

правові основи такого контролю потребують перегляду, конкретизації та систематизації, оскільки залишаються малоефективними.

Наступне питання, на якому важливо зупинитися в контексті цього дослідження – це з'ясування сутності контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, його видів, форм та мети.

Загалом, поняття «контроль» та «підконтрольність» активно використовується у юридичній науці. Це пов'язано не тільки з активним використанням цього методу у правовому регулюванні, правозастосуванні та управлінні, а й з широким функціональним потенціалом контролю у публічно-правовій сфері.

Етимологічно контроль походить від французького «contrôle» – список, що має дублювання) та від латинського «contra» («протиція», «протилежність»). Означає це поняття перевірку, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимсь, чимсь; одну з функцій державного управління [495, с. 323; 263, с. 558]. Етимологічна сутність цього поняття зберігається та відтворюється у численних варіаціях визначень, якими користується управлінська, економічна, теоретико-правова, конституційно-правова, адміністративно-правова науки тощо.

У правовій науці затвердилися погляди на контроль: як самостійну функцію соціального і передовсім державного управління; як невід'ємну частину (стадію) інших функцій державного управління; як форму зворотного зв'язку між суб'єктами й об'єктами державного управління; засіб забезпечення законності в державі; як різновид юридичного процесу. Таке різноманіття методологічних підходів до дослідження природи контролю дозволяє більш повно розкрити його сутність, охарактеризувати сьогоdnішній стан і окреслити шляхи удосконалення [310, с. 9]. Розуміння сутності контролю у публічно-правовій сфері відрізняється залежно від галузі права, що його регулює.

Контроль визначають як сукупність дій зі спостереження за функціонуванням відповідного об'єкта контролю з метою: а) отримання об'єктивної та достовірної інформації про стан справ на ньому; б) збереження і розвитку соціальної системи, упорядкованого функціонування її елементів; в) застосування заходів попередження правопорушень (з правом прямого втручання в оперативну діяльність об'єкта

контролю); г) надання допомоги підконтрольному об'єкту у поновленні законності і дисципліни; д) встановлення причин і умов, які ведуть до порушення правових норм; е) вжиття заходів щодо притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. Теоретична модель контролю у системі місцевого самоврядування має враховувати природу місцевої демократії, автономність органів місцевого самоврядування у вирішенні власних справ, багатоаспектність феномену контролю, різноманітність його видів і необхідність диференційованого підходу до контролю залежно від сфери суспільних відносин та соціальної ролі суб'єктів контролю [421, с. 17]. Цей підхід, вироблений у ході конституційно-правового дослідження, вказує на суттєвий вплив правової та соціальної природи місцевого самоврядування на зміст і сутність контролю у цій сфері.

Під контролем за діяльністю органів місцевого самоврядування розуміють об'єктивно обумовлену, постійну, економну, регламентовану нормами права, активну діяльність, яка здійснюється в певному організаційному порядку уповноваженими суб'єктами публічної адміністрації та громадськістю по відношенню до діяльності органів місцевого самоврядування при реалізації останніми власних і делегованих повноважень з вирішення місцевих (переважно) і загальнодержавних питань з метою встановлення об'єктивної та достовірної інформації про діяльність цих органів, стан дотримання ними законності та дисципліни, ефективність такої діяльності (дій, рішень тощо) з можливістю оперативного втручання в таку діяльність, виявлення і усунення причин і умов наявних порушень, притягнення винних до відповідальності, виявлення шляхів підвищення ефективності зазначеної діяльності [262, с. 155]. Таке широке та деталізоване визначення поняття контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування з точки зору адміністративно-правової науки підкреслює глибоке змістовне наповнення цього публічно-правового явища.

Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування визначають як вид соціального контролю, урегульовану, системну діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на попередження, виявлення й усунення недоліків і порушень у діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування в інтересах

територіальної громади [267, с. 194]. Високий рівень узгальненості та універсальність притаманні поняттям, виробленим теоретико-правовою наукою.

Контроль у системі місцевого самоврядування управлінці визначають як діяльність органів державної влади щодо перевірки законності функціонування органів місцевого самоврядування в різних сферах суспільного життя, дотримання ними чинного законодавства України; як діяльність місцевих рад і їх виконавчих органів щодо цільового та ефективного формування, розподілу й використання місцевих грошових фондів та об'єктів комунальної форми власності, а також законності діяльності підконтрольних їм бюджетних установ [334, с. 126]. Наведене визначення через перерахування суб'єктів та об'єктів контролю є раціональним, але потребує включення в якості суб'єктів – інститутів громадянського суспільства.

Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування є видом соціального контролю. Соціальний контроль включає в себе контрольну діяльність як державних органів, так і безпосередньо громадянського суспільства. Мета соціального контролю полягає у тому, щоб мінімізувати порушення встановлених соціальних норм і закріплених у них соціальних цінностей [296, с. 327]. Аналіз соціального контролю свідчить про те, що контроль має багатофункціональний характер, а різноманітні технології, засоби, форми та методи його реалізації залежать від характеру соціальної організації суспільства. Соціальний контроль представляє систему суспільних і державних механізмів, завдяки яким підтримуються рівновага, стабільність і суспільний порядок [310, с. 10]. Механізм соціального контролю використовує підзвітність та звітування публічної влади у якості інструментів. Метою ж соціального контролю, зокрема, є досягнення соціальної відповідальності підконтрольних суб'єктів.

Т. Наливайко розрізняє два види контролю у системі державно-суспільних відносин – державний і громадський контроль [295, с. 15]. В. Шестак стверджує, що «у державі існують такі види контролю як наднаціональний (наддержавний), національний (внутрішньодержавний), громадський, суб'єктів місцевого самоврядування, державний» [469, с. 78]. Вважаємо, що контроль у сфері місцевого

самоврядування є багатогранним, тому перелік його видів та критерії класифікації є значно ширшим.

Найбільш повною вважаємо класифікацію видів контролю за діяльністю місцевого самоврядування за наступними критеріями: *за рівнями контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування*: міжнародний (наднаціональний), національний, регіональний, місцевий; *за призначенням контролю*: загальний та цільовий; *за сферами діяльності органів місцевого самоврядування, які складають предмет контролю*: фінансовий, бюджетний, антикорупційний, антидискримінаційний, за виконанням рішень, за роботою зі зверненнями громадян, за реалізацією програм і планів та ін.; *за типом повноважень, що становлять предмет контролю*: контроль за реалізацією власних повноважень та за реалізацією делегованих повноважень; *залежно від часу проведення контролю*: попередній (перспективний), поточний, підсумковий; *за організаційно-правовими формами проведення контролю*: моніторинг, аудит, ревізія, інспектування, перевірка, експертиза, слухання, звернення, опитування, ініціювання тощо; *за справжністю контролю*: реальний, формальний; *за ступенем правового закріплення підстав проведення контролю*: прямо закріплений у законодавстві, впливає зі змісту законодавства, не передбачений законодавством; *за способом впливу на органи місцевого самоврядування*: прямий (безпосередній), непрямий (опосередкований); *за підставами проведення контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування*: обов'язковий (плановий, позаплановий), ініційований (зовнішньо ініційований, внутрішньо ініційований); *за суб'єктом, на діяльність якого спрямовано контроль*: контроль за діяльністю місцевих рад, місцевих голів, старост, місцевих ради, органів самоорганізації населення; *за суб'єктом, який здійснює контроль*: контроль державних органів, контроль громадянського суспільства, контроль органів місцевого самоврядування, контроль міжнародних інституцій; *за кваліфікацією суб'єкта, який проводить контроль*: професійний, непрофесійний; *залежно від спрямування контролю та характеру взаємовідносин суб'єктів контролю і органів місцевого самоврядування*: зовнішній та внутрішній [267, с. 40-43].

Загалом, контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування можна класифікувати і за іншими критеріями, зважаючи на його багатоаспектність.

Система контролю у місцевому самоврядуванні у загальному вигляді представлена контролем органів місцевого самоврядування щодо себе (самоконтроль або внутрішній контроль) та контролем їх діяльності зовнішніми суб'єктами – державними та недержавними.

Так, при внутрішньому контролі суб'єкт та об'єкт контролю функціонують у межах однієї системи, а при зовнішньому – відокремлений суб'єкт діє автономно, незалежно від об'єкта [421, с. 22]. Контроль в межах єдиної горизонтальної системи місцевого саморядування об'єднаної територіальної громади здійснюють місцеві ради та їх виконавчі органи, місцеві голови, місцеві депутати, старости інші посадові особи місцевого самоврядування. Що стосується зовнішнього контролю, то перлік його суб'єктів є значно ширшим, але всіх їх можна поділяти на тих, хто здійснює громадський контроль та тих, хто здійснює державний контроль.

Внутрішній контроль в муніципальних органах передбачає право забезпечувати законність та конституційність інших органів у системі місцевого самоврядування [24, с. 76]. Контрольна функція реалізується шляхом взаємного контролю радами, посадовими особами і виконавчими органами місцевого самоврядування [179, с. 121]. Впровадження системи внутрішнього контролю у органі місцевого самоврядуванні передбачене чинним законодавством, але його якісна організація залежить від ініціативності посадових осіб, які досить вільно трактують цей обов'язок.

Відсутність внутрішнього контролю у органах місцевого самоврядування впливає не тільки на якість, прозорість і законність їх діяльності, а й на доцільність використання бюджетних коштів.

Залишається відкритим питання – контроль територіальної громади за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування є внутрішнім чи зовнішнім.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. система місцевого самоврядування включає територіальну

громаду. Територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень (ст. 6). Громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад (ст. 3) [352]. Отож, контроль територіальної громади та її членів за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування слід вважати таким, що проводиться в середині системи.

Але слід розмежовувати внутрішній контроль у менеджменті органу місцевого самоврядування і демократичний контроль громади за власними представницькими органами. Контроль менеджменту – це різновид контролю, який охоплює всі етапи управлінської діяльності – плани, процедури й практичні дії, необхідні управлінцям для досягнення завдань організації. Контроль менеджменту містить методи й засоби контролю, які допомагають формуванню планів, складанню бюджетів, реалізації всіх функцій управління [196, с. 338]. Контроль менеджменту органу місцевого самоврядування стосується якості та ефективності його діяльності та здійснюється ним самостійно.

У місцевому самоврядуванні система контролю реалізується через органічне поєднання внутрішнього та зовнішнього контролю. Залежно від суб'єкта, який проводить зовнішній контроль пропонується поділяти його на державний та громадський.

Державний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування повсякчас привертає увагу вітчизняних дослідників. Зокрема, вагомий внесок у формування наукової концепції такого контролю внесли як Г. Абасов, В. Бакуменко, О. Грищенко, В. Кампо, М. Кащшин, І. Нецов, О. Петришин, М. Пухтинський, С. Серьогіна, О. Смоляр, О. Скопич, Д. Сухінін, І. Санжаровський, О. Сушинський, Ю. Шаров та ін.

Правова природа державного контролю проявляється у тому, що він здійснюється органами держави та їх посадовими особами у межах, визначених правовими нормами, на підставі норм права і згідно з ними [75 с. 72]. Державний контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування розуміють як комплекс заходів, здійснюваних органами державної влади, що регламентують і консоліднують

діяльність органів місцевого самоврядування, стабілізують функціонування й розвиток всієї системи місцевого самоврядування; здійснюють оцінювання ефективності реальної діяльності та подальшого приведення цієї діяльності відповідно до нормативно визначених стандартів [294, с. 25-26]. Також, його визначають як вид соціального контролю, що передбачає цілеспрямовану, офіційну, систематичну діяльність уповноважених органів державної влади в інтересах суспільства і громади, що передбачає спостереження, аналіз, перевірку діяльності органів місцевого самоврядування з метою забезпечення верховенства права і законності та здійснюється у визначених законом межах і передбачає застосування мінімальних необхідних заходів впливу [267]. Державний контроль у сфері місцевого самоврядування може бути як загальним, так і спеціальним. Загальний державний контроль може бути парламентським, президентським, урядовим. Спеціальний – внутрівідомчий і внутрігосподарський [411, с. 31-32]. Не піддаючи сумнівам запропоновані наукові думки, зауважимо, що в умовах децентралізації влади в Україні, державний контроль за демократичним місцевим самоврядуванням має бути обмеженим. Водночас, він має бути на скільки ефективним щоб представляти собою реальну і дієву гарантію верховенства права у місцевому самоврядуванні.

Мета державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування включає: 1) забезпечення верховенства права і законності; 2) попередження та припинення правопорушень у роботі органів місцевого самоврядування в інтересах суспільства і територіальної громади; 3) поновлення порушених прав і свобод фізичних та юридичних осіб, територіальної громади, а також застосування заходів щодо притягнення винних осіб до відповідальності [267, с. 189]. Державний контроль базується на підзвітності органів місцевого самоврядування органам державної виконавчої влади в рамках виконання делегованих повноважень. Відповідальність органів місцевого самоврядування перед суспільством – це мета і завдання державного контролю за їх діяльністю. Досліджуючи державний контроль, не слід цілком протиставляти правову, демократичну державу громадянському суспільству від імені та в інтересах якого, такий контроль проводиться.

В результаті децентралізації влади, звужено вплив місцевих державних адміністрацій на муніципальні органи, що безумовно є важливим кроком до утвердження дійсно автономного та незалежного місцевого самоврядування [94, с. 14]. Прокуратура, яка втратила функцію загального нагляду, також не контролює місцеве самоврядування. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування не здійснюється професійним, спеціальним суб'єктом – представником держави. Таку функцію мав би виконувати префект, інституціоналізація якого фактично призупинена через широкомасштабну воєнну агресію Російської Федерації проти України.

Але, євроінтеграція України потребує завершення реформи децентралізації влади. Інститут префектів є важливим для післявоєнної реконструкції системи управління, але напряму залежить від внесення змін до Конституції України. Інститут префектів має з'явитися після набрання чинності змінами до Конституції щодо децентралізації та, відповідно, після ліквідації місцевих державних адміністрацій. Основна мета його запровадження – створення ефективного нагляду за конституційністю та законністю рішень органів місцевого самоврядування [181; 268, с. 29; 20, с. 111; 21, с. 197]. Як внесення змін до Конституції України, так і ліквідація місцевих державних адміністрацій можливі лише із завершенням воєнного стану та відновленням національної безпеки. Саме безпекові питання наразі мають пріоритетне значення на місцевому рівні, що потребує консолідації зусиль органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної влади.

На сьогодні саме судовий контроль за законністю актів і рішень органів та посадових осіб місцевого самоврядування є чи не єдиною ефективною формою демократичного державного контролю.

Судовий контроль у сфері місцевого самоврядування – це заснована на законі діяльність судів по перевірці правомірності актів і дій органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, відновленню порушених прав фізичних та юридичних осіб, а в необхідних випадках – застосуванню до цих суб'єктів правових санкцій. Його основні ознаки: а) організаційне і функціональне відмежування суб'єкта контролю від підконтрольного суб'єкта; б) здійснюється у межах судового

процесу й чітко регламентованими процесуальними нормами права; в) однією зі сторін є орган чи посадова особа місцевого самоврядування; г) наявність публічно-правового спору; д) здійснюється за заявою зацікавленої сторони; е) об'єктом судового контролю є дотримання вимог законності, а не доцільності; є) відсутність можливості самостійного примусового виконання прийнятих рішень [421, с. 18]. Вважаємо, що у правовій державі саме судовий контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування є пріоритетним. Але судовий контроль є опосередкованим та не може замінити систематичний та цілеспрямований контроль.

В основі ідеї мінімізації та обмеження державного контролю за місцевим самоврядуванням лежить пріоритетність розвитку стабільного та дієвого демократичного громадського контролю, що відповідає принципам місцевого самоврядування.

Проблематика розвитку громадського знаходиться в полі уваги вітчизняних науковців з початку 2000-х рр. Наукову увагу дослідників привертало переважно питання громадського контролю за діяльністю державних органів. Серед них: Л. Акопов, О. Андрійко, Р. Арутюнян, В. Бакуменко, А. Буханевич, В. Гарашук, С. Денисюк, М. Іжа, А. Крупник, С. Кушнір, М. Лациба, Г. Пришляк, Л. Рогатіна, С. Савчук, О. Савченко та ін.

Але, згодом було доведено, що громадський контроль повинен мати місце скрізь, де органи публічної влади приймають значущі рішення. Проблеми громадського контролю за муніципальними органами досліджували: В. Боклаг, М. Бублій, А. Крупник, В. Латишева, М. Менджул, А. Павленко, Т. Панченко, П. Покатаєв, О. Скороход, О. Смоляр, О. Сушинський, О. Радченко, В. Шевчук та ін. В їх працях закладено основу наукового розвитку інституту громадського контролю.

Громадський контроль – це невід'ємна складова частина найбільш ефективного демократичного механізму впливу суспільства на публічну владу [125, с. 45]. Громадський контроль як вид соціального контролю є функцією громадянського суспільства і способом залучення населення до управління суспільством та державою. Він є важливою формою реалізації демократії, оскільки дає можливість

населенню брати участь у державному управлінні, вирішенні державних і громадських справ, активно впливати на діяльність органів державної влади і місцевого самоврядування [167, с. 75; 270, с. 67]. Громадський контроль у сфері місцевою самоврядування – це комплекс заходів, що здійснюється відповідно до законодавства України, правового, організаційного, інформаційного характеру з метою забезпечення неухильного дотримання законності й відкритості в діяльності органів і посадових осіб місцевого самоврядування, сприяння їхній ефективній діяльності та виконанню покладених на них функцій [493, с. 23]. Громадський контроль здійснюється громадянами й інституційними структурами громадянського суспільства з метою виявлення і припинення різних видів зловживань останньою [303, с. 25]. Зміст і соціальне призначення громадського контролю обумовлюється правовим статусом його суб'єктів.

Інститути громадянського суспільства, організована громадськість, фізичні особи є активними суб'єктами контролю, його ініціаторами. Автономна особа є головним суб'єктом громадського контролю. Доступ особи до права на здійснення контролю за діяльністю муніципальної влади не залежить від її членства в певній організації. Органи місцевого самоврядування у контексті такої діяльності виступають пасивним суб'єктом, їх діяльність та її результати є предметом контролю. На відміну від державного контролю, громадський контроль може проникати у реалізацію і делегованих, і власних повноважень муніципальних органів. [267, с. 128]. Неурядові організації забезпечують громадський контроль за діяльністю органів публічної влади та їх посадових осіб, сприяють підвищенню відповідальності суб'єктів владних повноважень перед суспільством, роблять об'єктом спільної уваги й аналізу порушення прав людини та відновлюють справедливість або зводять ці порушення до мінімуму. Водночас такі організації змушують владу орієнтуватися на громадські інтереси, громадську думку [302, с. 11]. Громадський контроль є більш ефективним механізмом забезпечення соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування.

Контроль – явище соціальне, неоднозначне, котре з позицій більш філософських, аніж правових є сукупністю різних за формою дій, що здійснюються

суб'єктами контролю [84, с. 213]. Як державний, так і громадський контроль здійснюється у визначених законодавством формах та за допомогою передбачених методів.

Поняття форми контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування вказує на спосіб його зовнішнього виразу та організації. Л. Наливайко зазначає, що «форма визначається змістом, вона формує зміст. Зміст завжди має певну форму. Сутність предмета проявляє себе як в змісті, так і в формі й визначає характер зв'язку між ними» [287, с. 57]. Зміст контролю може проявлятися в різноманітних формах. Форма контролю або сприяє трансформації його змісту, або уповільнює його. Сутність контролю менш схильна до змін, ніж зміст і форма. Сутність контролю характеризується статичністю, форма і зміст – динамічністю. Якщо форма відповідає руху змісту, вона створює умови для його прискореного розвитку. Все це детермінує оновлення сутності, змісту, форм контролю, що обумовлюється сучасними глобальними проблемами [291, с. 78]. Форми контролю активно розвиваються за допомогою інформаційних технологій та завдяки демократичному прогресу держави і суспільства. При цьому, форми державного контролю відрізняються від форм громадського контролю, що обумовлено правовим статусом суб'єктів контролю та обсягом їх повноважень.

Формами державного контролю є експертиза, моніторинг, нагляд, перевірка, ревізія, аудит, затребування звітів [84, с. 55; 328, с. 12; 291; 285, с. 111]. О. Андрійко до основних форм контролю додає аналіз інформаційних матеріалів, ознайомлення зі звітами, повідомленнями [29, с. 223]. Перелік форм державного контролю не є сталим. Вказані форми прогресують та набувають ознак консолідованості, системності, лаконічності та оперативності.

Чисельність форм громадського контролю є більшою, а їх зміст і мета ширшим. До громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування відносять: громадські слухання, громадську експертизу, громадський моніторинг, діяльність громадських рад, місцеві ініціативи, громадський медіа контроль. [267, с. 92]; звернення громадян; сходи й збори громадян за місцем їх проживання; громадські обговорення проектів нормативно-правових актів; акти громадянської непокори; публічна

звітність органів влади; медіаконтроль [291, с. 78]; обов'язок суб'єктів публічного управління інформувати громадськість про свою діяльність як опосередкована форма громадського контролю [408, с. 225]. Такий перелік форм громадського контролю, актуальний і у відношенні до органів місцевого самоврядування, не є вичерпним з урахуванням стрімкого розвитку відповідних відносин. В умовах воєнного стану з'являються нові способи демократичного контролю за місцевою владою, що здійснюються оперативно і ефективно завдяки соціальним мережам, електронним петиціям та зверненням, стрімкому розвитку технологій дистанційної комунікації тощо.

Підзвітність (у вузькому значенні – заслуховування звітів про результати роботи) на думку В. Кравчук «потребує детальнішого врегулювання та розвитку як процедура громадського контролю» [255, с. 24]. В контексті цього дослідження виникає питання про співвідношення змісту контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та принципу їх підзвітності, як обов'язку постійно, систематично звітувати та інформувати громаду про свою діяльність, її результативність.

Звітування та інформування як засоби підзвітності відносяться як до державного, так і до громадського контролю. Заслуховування, перевірка і аналіз звітів виступає окремим етапом та/чи методом більш комплексних форм контролю – громадських слухань, громадських і державних експертиз, моніторингу тощо. Заслуховування звітів та отримання інформації суб'єктами контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування можна одночасно розглядати і як форму, і як метод контролю. Це залежить від мети та стадії контролю, на якій відбувається реалізація підзвітності.

Взаємодія влади і громадян має стосуватися всього циклу прийняття та реалізації рішення й визначає ефективні методи залучення громадян до участі у прийнятті владного рішення, до яких відноситься: інформування, консультації, громадський контроль (у різних формах) тощо [132]. На думку О. Дніпрова, «підконтрольність – це засіб обмеження влади шляхом встановлення конституційних, суспільних, державних рамок та обов'язків. Підзвітність – це

відносини між наділеними владою і тими, хто таку владу їм надав, у яких останні мають право утримувати перших у межах певного набору стандартів, оцінювати, наскільки повно вони виконують свої обов'язки згідно з цими стандартами, накладати санкції, якщо буде встановлено їх невиконання» [129, с. 2]. Підзвітність та підконтрольність органів місцевого самоврядування – це самостійні, але тісно взаємопов'язані принципи. Обидва вони спрямовані на забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування.

Підзвітність та підконтрольність органів місцевого самоврядування слід розуміти як їх якісний стан (якісну ознака), а контрольні заходи, звітування та інформування – це засоби забезпечення такого стану. При цьому, відповідальність органів місцевого самоврядування – це результат реалізації підзвітності та підконтрольності.

Звітування та інформування можуть спровокувати контрольну діяльність, але контроль – це не формально обов'язковий наслідок підзвітності. Підзвітність може виступати самостійною формою забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування.

Представляє науковий інтерес вплив контролю за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування на їх відповідальність, як в соціальному так і в правовому аспектах.

Відповідальність і контроль є основними елементами демократично-конституційного устрою та діяльністю публічної влади [151, с. 245]. Термін «відповідальність» позначає особливі відносини суб'єктів, специфічну форму підзвітності, підконтрольності. Існує тісний зв'язок підконтрольності та відповідальності. [324, с. 18]. Контроль спрямований на профілактику порушень з боку органів влади, зокрема, і проти безвідповідального ставлення до виконання своїх обов'язків посадовими особами [291, с. 147]. Забезпечення високого рівня позитивної відповідальності та виявлення підстав притягнення до негативної юридичної відповідальності є одними з цілей контролю у місцевому самоврядуванні. Мета контролю – забезпечити усвідомлення посадовими особами місцевого самоврядування важливості їх високоякісної роботи.

Вплив контролю на відповідальність органів публічної влади доводять вітчизняні дослідники [123, с. 208-209; 124, с. 14; 302, с. 143; 291, с. 144]. Вплив громадської контрольної діяльності на позитивну відповідальність органів місцевого самоврядування інтенсивніша, ніж вплив державного контролю. В свою чергу, завдяки державному контролю частіше виявляються підстави притягнення посадових осіб органів місцевого самоврядування до юридичної відповідальності в її негативному аспекті.

Лише територіальна громада як головний суб'єкт муніципальної влади може здійснювати у повному обсязі контроль за діяльністю органів та посадових осіб, яких вона уповноважила вирішувати питання місцевого значення. Передусім органи місцевого самоврядування несуть відповідальність перед первинним суб'єктом місцевого самоврядування, яким вони формуються та від імені та в інтересах якого вони діють [162, с. 189]. Ця теза демонструє глибокий взаємообумовлюючий зв'язок контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування та їх відповідальності.

Всі процеси у громаді мають бути гласними, доводиться до відома жителів територіальної громади, що дозволить їм контролювати й об'єктивно оцінювати роботу представницького органу або глави муніципального утворення [49, с. 209]. Доступність інформації про діяльність органів місцевого самоврядування та її результати уможлиблює проведення контролю. На основі критичної оцінки результатів виконання органами місцевого самоврядування їх повноважень суб'єкти контролю можуть ініціювати притягнення посадових осіб до політичної та юридичної відповідальності, в тому числі до конституційно-правової.

Сутність контрольної діяльності полягає, зокрема, у тому, щоб за допомогою різних методів установити чи є в фактичних діях суб'єктів відхилення від правових норм, вжити відповідних заходів щодо належного і своєчасного відновлення порушених прав, відшкодування завданої шкоди і притягти винних осіб до юридичної відповідальності [480, с. 192]. Вищою формою конституційно-правової відповідальності органів і посадових осіб місцевого самоврядування є дострокове припинення їх повноважень у встановленому законом порядку. Це найбільш

радикальний захід із конституційно-правових санкцій [162, с. 191]. При цьому, контроль спрямований перш за все на посилення позитивної відповідальності

Поведінка суб'єкта соціальної відповідальності завжди оцінюється, контролюється, регулюється певними суб'єктами соціальної діяльності [172, с. 13]. Соціальна відповідальність є не тільки методом регулювання суспільних відносин, а й методом контролю поведінки суб'єкта. Як один із видів соціальної відповідальності, юридична відповідальність забезпечується, перш за все, за допомогою самоконтролю та саморегуляції поведінки. Позитивна юридична відповідальність, котра є чітко формалізованою і гарантованою державою, визначає поведінку особи, зв'язує вимоги юридичних норм та їх об'єктивацію у правомірній поведінці. Поряд з цим, відповідальність є соціальною властивістю, яка ґрунтується на певній системі цінностей. Саме ціннісні орієнтації є важливим елементом соціального і правового регулювання поведінки, оскільки складають змістовну спрямованість особи, виражають внутрішню основу ставлення до системи соціальних норм і проявляються в соціальних (правових) установках особи [499, с. 83]. Відповідальність як моральний мотив соціальної дії свідчить про високий рівень моральної свідомості та соціалізованості людини [41, с. 132]. Контроль є хоч і дієвим, але лише одним із зовнішніх стимулів відповідальності органів місцевого самоврядування. У основі ж відповідальності посадових осіб органів місцевого самоврядування – внутрішня мотивація, професійна свідомість, самоконтроль, усвідомлення своєї місії і завдань, що реалізуються в інтересах громади.

За результатами проведеного дослідження демократичного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування у його зв'язку з принципом підзвітності та відповідальності таких органів, пропонуються наступні висновки:

1. Підконтрольність та підзвітність обумовлюють відповідальність органів місцевого самоврядування, забезпечують дотримання прав, свобод та інтересів територіальної громади. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування є видом соціального контролю. Система контролю у місцевому самоврядуванні у загальному вигляді представлена контролем органів місцевого самоврядування щодо себе (самоконтроль або внутрішній контроль) та контролем їх діяльності

зовнішніми суб'єктами – державними та недержавними. Технології контролю у місцевому самоврядуванні широко застосовується як власне органами і посадовими особами місцевого самоврядування, так державними органами та громадянським суспільством. Але правові основи такого контролю потребують перегляду, конкретизації та систематизації, оскільки залишаються малоефективними.

2. Впровадження системи внутрішнього контролю у органі місцевого самоврядуванні передбачене чинним законодавством, але його якісна організація залежить ініціативності посадових осіб, які досить вільно трактують цей обов'язок. Контроль територіальної громади та її членів за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування слід вважати таким, що проводиться в середині системи. Державний контроль базується на підзвітності органів місцевого самоврядування перед органами державної виконавчої влади в рамках виконання делегованих повноважень. Громадський контроль є більш ефективним механізмом забезпечення соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування. В умовах децентралізації влади в Україні, державний контроль за демократичним місцевим самоврядуванням має бути зведеним до мінімуму. Водночас він має бути на скільки ефективним, щоб представляти собою реальну і дієву гарантію верховенства права у місцевому самоврядуванні.

3. Підзвітність та підконтрольність органів місцевого самоврядування – це самостійні, але тісно взаємопов'язані принципи. Обидва вони спрямовані на забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування. Заслуховування звітів та отримування інформації суб'єктами контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування можна одночасно розглядати і як форму, і як метод контролю. Звітування та інформування можуть спровокувати контрольну діяльність, але контроль – це не формально обов'язковий наслідок підзвітності. Підзвітність може виступати самостійною формою забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування. Вплив громадської контрольної діяльності на позитивну відповідальність органів місцевого самоврядування інтенсивніша, ніж вплив державного контролю. В свою чергу, завдяки державному контролю частіше

виявляються підстави притягнення посадових осіб органів місцевого самоврядування до юридичної відповідальності в її негативному аспекті.

2.4. Зарубіжний досвід реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування

Після підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом та отримання статусу кандидата на членство у співдружності, інтеграція України до ЄС і НАТО як загальнонаціональний консенсус вийшла на більш якісний рівень. Зарубіжний досвід реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, на відміну від моделей місцевого врядування та діяльності органів, що його представляють, у вітчизняній і зарубіжній науці досліджено на недостатньому рівні.

Так, у теорії права до окремих аспектів цього питання зверталися такі вітчизняні вчені-правознавці, як Г. Атаманчук, О. Батанов, М. Баймуратов, П. Ворона, М. Кащишин, О. Кузьменко, А. Лазор, С. Лисенков, М. Орзіх, О. Фрицький, О. Чернеженко, О. Чернецька та ін. Різні форми підзвітності та відповідальності місцевої влади в зарубіжній науці досліджували К. Альба, А. Веттер, Г. Вулман, Н. Гілард, Дж. Стокер, Дж. Хессе, Ф. Фукуяма, Л. Шарп та ін. Значна кількість публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів присвячена загальним питанням застосування принципів місцевого самоврядування, проте зарубіжний досвід правового закріплення та упровадження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування потребує більш ґрунтовного дослідження, оскільки є актуальним для реформи децентралізації в Україні. Відомий політолог Ф. Фукуяма у праці «Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії» (2019 р.) простежує логіку встановлення демократичних урядів, яким властива відповідальність і підзвітність. Автор стверджує, що інститути виступають засадничою умовою будь-якого політичного життя. Інститути – це «стійкі, важливі, повторювані моделі поведінки, які зберігаються навіть після зміни осіб, які займають ключові позиції. По суті їх можна назвати стійкими правилами, які задають, обмежують і спрямовують

поведінку людей» [473, с. 15]. Серед таких ключових інститутів Ф. Фукуяма виділяє і демократичну підзвітність.

За слушним висловом О. Петришина, «одним із ключових факторів успішного місцевого самоврядування у всьому світі є його постійне реформування та адаптація до нових проблем і напрямів розвитку державної та світової політики загалом. Місцеве самоврядування поряд із центральним управлінням формують успішну схему роботи будь-якої демократичної держави» [321, с. 79]. Тому «успішну формулу» місцевого самоврядування в Україні слід шукати у реалізації принципів становлення цього інституту із врахуванням найкращих зарубіжних практик, зокрема у питаннях підзвітності та відповідальності місцевої влади.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, розроблений на її виконання план заходів, одним із основних завдань реформування місцевого самоврядування визначають досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади й створення дієздатних територіальних громад як базової ланки адміністративно-територіального устрою [216]. В рамках цієї реформи розпочалися принципово нові для України процеси активізації і вдосконалення форм підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Однак, незважаючи на вдалі приклади упровадження правових і організаційних інструментів для підвищення якості діяльності місцевої влади, не всі питання реалізації визначеного Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування залишаються вирішеними.

Підзвітність є поняттям, що лежить в основі ефективної місцевої влади, оскільки стосується надання якісних послуг в найбільш важливих для населення сферах життєдіяльності. У широкому розумінні підзвітність являє собою дотримання процесів, структур і правил, які гарантують, що особи, які займають державні посади, діють в інтересах суспільства, а не у власних інтересах. В країнах зі сталою демократією підзвітність є важливою ознакою ефективного місцевого врядування, що визначає поведінку державних посадових осіб з метою своєчасного

інформування про свою діяльність і забезпечення справедливого ставлення до громадськості. Підзвітність допомагає чиновникам не забувати кого вони представляють, приймати корисні рішення в інтересах громади, залучати людей до оцінювання цих рішень. Більш того, з аналізу деяких зарубіжних досліджень можна зробити висновок, що підзвітність розглядається як додатковий запобіжник можливих корупційних проявів з боку представників місцевої влади. Періодична реалізація визначених законом форм підзвітності може допомогти стримати найгірші випадки перевищення повноважень і приймати більш відповідальні та справедливі рішення. Навіть там, де корупція не є поширеною, відсутність підзвітності може підірвати довіру суспільства до місцевої влади [10, с. 2].

Досвід у проведенні реформи децентралізації багатьох країн Європи, зокрема тих, які перебували у «соціалістичному таборі», переконує, що підзвітність може призводити до створення позитивного середовища, де визнається, що громадяни та інші зацікавлені сторони сприяють якості процесу прийняття рішень. У поєднанні з інструментами участі громадян підзвітність може допомогти переконатися, що особистий досвід громади, знання та ретельний аналіз ситуації додають цінності та зміцнюють рішення, прийняті посадовими особами органів місцевого самоврядування. Самі посадові особи мають бути обізнаними про той бік підзвітності, що передбачає моніторинг декларацій про активи обраних чи призначених представників місцевої влади. Знання та розуміння законодавчої та інституційної бази з питань підзвітності є важливими, якщо обрані представники хочуть стати зразком для наслідування політичної чесності.

Зміст поняття «підзвітність» в теоретичних розробках зарубіжних і вітчизняних авторів має різні смислові відтінки. Підзвітність передбачає, що органи і посадові особи, які організують застосування механізмів, повинні, по-перше, звітувати про використання інструментів і врахування пропозицій громадськості та причин їх неврахування; по-друге, створювати та висвітлювати інформацію так, щоб була можливість для внутрішнього та зовнішнього моніторингу [481, с. 315]. В деяких вітчизняних джерелах підзвітність органів місцевого самоврядування допускає використання таких інструментів як аудит, кодекс етики, нагляд [205, с. 32].

О. Петришин, описуючи досвід впровадження реформи місцевого самоврядування в Латвії [322, с. 160; 323, с. 15; 22, с. 122], аналізує питання підзвітності місцевої влади через адміністративний нагляд, поєднуючи, таким чином, питання підзвітності і відповідальності. Схожу позицію демонструє С. Сприндис: «підзвітність базується на праві громадян на інформацію, що має на увазі в тому числі і відповідальність (як політичну, так і адміністративну) політиків» [430, с. 42]. При застосуванні інституту відповідальності органів місцевого самоврядування мають бути визначені конкретні механізми: 1) скасування рішень органів місцевого самоврядування у випадку порушення процедури чи незастосування інструменту там, де це обов'язково; 2) притягнення до юридичної відповідальності службовців, посадових осіб та депутатів [239, с. 7; 243, с. 322]. Очевидно, що не маючи детального нормативного вираження, принцип підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб, визначений в ст. 4 Закону України «Про органи місцевого самоврядування в Україні», в законодавстві і практиці зарубіжних країн може тлумачитися у різний спосіб. Тому одним із наукових завдань постає визначення типових для провідних країн світу особливостей його інтерпретації і реалізації, зважаючи на застосування цього досвіду у національній правотворчості.

В країнах Європи, де досвід місцевого врядування по праву вважається універсальним, діяльність місцевої влади спирається на правову систему, що включає норми міжнародного та національного права. Отже, доводиться говорити про те, що правове регулювання місцевого врядування в частині реалізації принципу підзвітності та відповідальності його органів обумовлене дією міжнародних угод універсального та регіонального значення. Це питання набуває все більшої актуальності, адже при реалізації елементів певної моделі врядування місцева влада має орієнтуватися на універсальні норми, особливо це характерно для європейських країн, де право утворює окрему щільну правову систему, воліючи розповсюдити стандарти місцевого самоврядування на усі країни-члени тих чи інших європейських об'єднань. Така уніфікованість обумовлена намаганням створити і забезпечити впровадження стандартів надання якісних та ефективних послуг

населенню на місцях, необхідністю визначити чіткі критерії підзвітності та, як наслідок, підвищити ефективність в діяльності суб'єктів місцевого самоврядування відповідно до стандартів демократичного управління процесами на місцевому рівні.

На думку О. Чернеженко, «розробка міжнародними організаціями нових глобальних норм та регіональних завдань щодо важливості місцевого демократичного розвитку – це ще одна тенденція, яка формує місцеве самоврядування» [481, с. 315]. Норми, спрямовані на забезпечення права вільно обирати представницькі органи, викладені в багатьох універсальних та регіональних міжнародних конвенціях. Для України в питаннях належної реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування важливо орієнтуватися на правотворчість регіональних європейських організацій. Функціонування інституту місцевого самоврядування в державах Європи підкріплене низкою міжнародних актів, серед яких провідне місце посідає Європейська Хартія місцевого самоврядування. Задля досягнення задекларованих під час Будапештської конференції міністрів цілей, які слали основу Будапештської резолюції з питань місцевого та регіонального врядування від 2005 р., було розроблено стандарти місцевого та регіонального врядування для держав-членів Ради Європи. Протягом 2005-2009 років Комітетом CDLR було підготовлено рекомендації, які стосуються, у тому числі, підзвітності і відповідальності місцевої влади, серед яких: Рекомендація (2007) 4 Комітету Міністрів Ради Європи стосовно публічних послуг, які надаються місцевим та регіональним владам від 31 січня 2007 р.; Рекомендація (2007) 12 Комітету Міністрів Ради Європи стосовно інституційного забезпечення діяльності місцевого та регіонального рівнів публічної адміністрації від 10 жовтня 2007 р.; Рекомендація (2009) 2 Комітету Міністрів Ради Європи стосовно оцінки, аудиту та моніторингу участі громадян у суспільно-політичному житті на місцевому рівні від 11 березня 2009 р. [235, с. 19-20] та ін.

Підзвітність допомагає забезпечити справедливість, ефективність прийняття рішень і розподілу ресурсів, що, у свою чергу, сприяє процвітанню демократії, економіки та суспільства. З цією метою Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи прийняв Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, залучених до

місцевого та регіонального управління, заохочуючи місцеві та регіональні органи влади та асоціації місцевих і регіональних органів влади розробляти відповідні освітні програми в управління доброчесністю та надавати консультативні послуги, щоб допомогти своєму персоналу визначити та вирішити потенційні етичні зони ризику та ситуації конфлікту інтересів. В статті 4 Кодексу поняття підзвітності розкривається через відповідальність, або, як мінімум, у невід'ємному їх поєднанні: «усі учасники несуть відповідальність за свої рішення та дії та мають бути готові надати їх детальне обґрунтування» [5]. У Пояснювальній записці Кодексу до статті 4 зазначається, що ця стаття викладає фундаментальну ідею про те, що ті, хто мають право представляти інших і бути публічними можуть бути притягнуті до відповідальності за виконання та поведінку. Підзвітність відноситься до інституціонального процесу, який визначає, хто за що і перед ким відповідає. Підзвітність – це нормативна основа для ретроспективної оцінки індивідуальної чи інституційної поведінки [5].

Центром експертизи та реформування місцевого самоврядування РЄ на виконання рішень третього Варшавського саміту голів урядів та керівників держав-членів РЄ було розроблено Стратегію Ради Європи щодо інновацій і належного управління на місцевому рівні, яку прийнято на 15-й Європейській конференції міністрів держав-членів РЄ, відповідальних за місцеве та регіональне управління (м. Валенсія, 15-16 жовтня 2007 р.) та затверджено Комітетом міністрів РЄ у 2008 р. [231]. Стратегія містить й перелік з дванадцяти принципів належного демократичного управління, серед яких відкритість, прозорість, підзвітність та здатність до реагування. Ці принципи доброго демократичного управління або врядування створюють їх нову філософію, яка враховує виклики сучасності, кризові прояви, обмеженість у ресурсах, збільшення потреб та демократичних вимог людей і дозволяє реалізовувати місцеві політики за цих умов у найбільш прийнятний для людей та усіх заінтересованих сторін спосіб [231]. З метою імплементації Європейської стратегії інновацій та доброго врядування на місцевому рівні та спрощення розуміння цих принципів у межах реалізації проєкту «Прозора Україна»

було запропоновано виділити шість основних принципів, серед яких принципи прозорості, залучення громадян, підзвітності [368].

Міжнародні стандарти місцевого самоврядування висувають вимоги до вдосконалення підходів та визначення подальших кроків на шляху реформи місцевого самоврядування в Україні. Особливе місце в змінах, які мають відбутися, належить підвищенню рівня відповідальності органів місцевого самоврядування за свою діяльність. Для визначення підходів до вдосконалення процедур її забезпечення важливим є вивчення досвіду зарубіжних країн, зокрема країн Європи. Однак було б недостатньо аргументувати необхідність враховувати цей досвід євроінтеграційним курсом України, адже в Європейському Союзі багато країн, які пропонують і відтворюють свої особливості організації місцевого врядування. Головним чинником вивчення досвіду країн Європи на шляху реформи місцевого врядування є рецепція тих найкращих практик, які зможуть надати користь Україні, зважаючи на історичні, соціальні та політичні закономірності розвитку нашої держави.

Зарубіжний досвід місцевого самоврядування достатньо часто стає предметом наукових пошуків вітчизняних авторів, які представляють різні галузі знань, органічно втілюючись у структури наукових праць. У більшості випадків під зарубіжним досвідом мається на увазі модель чи система органів місцевої влади та правова (організаційна) практика їх діяльності у певній країні світу. Тобто якщо ми говоримо про зарубіжний досвід реалізації принципу підзвітності та відповідальності місцевої влади, то ми маємо на увазі не стільки теоретичні погляди на ці питання та наявні правові норми, скільки реальну практику функціонування суб'єктів місцевого самоврядування, правовий статус яких визначено законодавством певної країни світу [8, с. 42].

Питання відповідальності органів місцевого самоврядування у вітчизняній правовій науці докладно розкрито у працях В. Опришко, М. Постового, В. Кравченка, М. Пітцика, Н. Писаренка та інших авторів. Слід відзначити статтю Ю. Кириченка «Юридична відповідальність органів місцевого самоврядування: багатоаспектність визначення» (2020 р.), в якій розкривається сутність юридичної

відповідальності органів місцевого самоврядування. Як відзначає автор, правове регулювання відповідальності суб'єктів місцевого самоврядування залишається одним із проблематичних з точки зору його юридичного змісту, оскільки юридична відповідальність, будучи комплексним державно-правовим охоронним інститутом, поєднує за предметною ознакою неоднакові за своєю природою правові норми різних галузей права (конституційні, адміністративні, муніципальні, цивільні, трудові, кримінальні тощо) [191, с. 158]. Досвід зарубіжних країн у питаннях застосування відповідальності до органів місцевої влади докладно досліджує В. Яцук в роботі «Правові засади відповідальності органів місцевого самоврядування: досвід зарубіжних країн» (2011 р.) [506, с. 141].

В Україні діють правові норми, які забезпечують правове регулювання механізму притягнення посадових осіб органів місцевого самоврядування до юридичної відповідальності, що деталізовано в галузевому законодавстві (Законах України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про службу в органах місцевого самоврядування» та ін.). В Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначено відповідальність посадової особи органу місцевого самоврядування за невиконання функцій та завдань місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 56 Конституції України кожен має право на відшкодування за рахунок органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень [215]; ст. 144 Конституції України встановлює, що рішення органів місцевого самоврядування з мотивів їх невідповідності Конституції чи законам України зупиняються у встановленому законом порядку з одночасним зверненням до суду [215]. М. Кащишин пропонує відповідальність посадової особи органу місцевого самоврядування закріпити в Конституції України, оскільки Основний Закон не передбачає посадову особу органу місцевого самоврядування як відповідальну особу, а профільний нормативно-правовий акт ставить посадову особу як солідарну до органу місцевого самоврядування у контексті відповідальності

[184, с. 22]. Авторка питання відповідальності імплементує у визначення поняття «повноваження органів місцевого самоврядування» як закріплених чинними нормативно-правовими актами права та обов'язки представницьких та виконавчих органів реалізовувати власні, делеговані функції та завдання у відповідності до чинного законодавства, у межах визначеної території і визначеного строку, та нести відповідальність за невиконання функцій і завдань місцевого самоврядування, та виокремлено ознаки відповідних повноважень [184, с. 23]. Характерно, що така позиція співпадає із розумінням місцевого самоврядування за Європейською Хартією – це право і спроможність органів місцевого самоврядування в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ, під власну відповідальність, в інтересах місцевого населення [142], а також Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», де місцеве самоврядування визначається як «гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» (ст. 2) [352].

При вивченні досвіду зарубіжних країн щодо реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування звертає увагу певна залежність форм та засобів підзвітності і відповідальності органів, які представляють владу на місцях, від моделі місцевого самоврядування, що практикується в тій чи іншій країні. Цю залежність можна проілюструвати на прикладі двох розповсюджених у світі моделей місцевого врядування – англо-американської та континентальної. Так, англо-американська модель характеризується тим, відзначає Б. Калиновський, що на всіх субнаціональних рівнях управління функціонують органи місцевого самоврядування, а місцеві органи виконавчої влади загальної компетенції не створюються [174, с. 53]. Наприклад, у Великобританії особлива роль у місцевому самоврядуванні відводиться моніторингу, тобто комплексній інформації про динамічний стан системи (Система Показників надання високоякісних послуг – Best value performance indicators –

BVPIs) [452, с. 161-162]. Ключовими є роль рад у забезпеченні якості надання громадських послуг, саме з цією метою створені національні показники оцінювання роботи рад, які включають: визначення пріоритетів і стандартів, узгоджених із місцевим виконавчим органом влади; критерії оцінки виконання радами своїх функцій: високорезультативні, вищі за середній, нижчі за середній, низькорезультативні; чіткі і короткі публічні відомості, які надають можливість громадянам оцінювати їх діяльність; відлагодженість і обґрунтованість розцінок на послуги, що сприятиме їх поліпшенню; контроль з боку аудиторської комісії з метою запобігання погіршенню діяльності ради з надання послуг та ін. [155, с. 167].

Законодавчі акти Великобританії 1999-2000 рр. були спрямовані на розширення повноважень місцевих органів влади з економічних, соціальних та екологічних питань, подальшу розробку стратегії розвитку адміністративних одиниць. З метою задоволення потреб громадян органи місцевого самоврядування зобов'язали співпрацювати з представниками бізнесу, громадськості, некомерційних організацій. Визначено нову схему центральномісцевих взаємин: центр здійснює оцінку якості виконання місцевою владою своїх функцій, за підсумками якої регіони можуть отримати доступ до нових ресурсів і більшу незалежність за допомогою ослаблення центрального регулювання [155, с. 169]. Водночас законодавством передбачено різні форми контролю за діяльністю органів місцевих влад: по-перше, разом із законами парламенту міністри видають обов'язкові інструкції для підконтрольних місцевих служб; по-друге, існує інститут адаптивних законів – це типові інструкції міністерств (особливо у справах місцевого самоврядування), які можуть бути прийняті місцевими радами як зразки для власних регламентів; по-третє, контроль у формі міністерської інспекції, що може мати наслідок у вигляді передачі відповідних повноважень місцевих рад чиновникам, призначеним міністром, або іншим органам місцевого самоврядування; по-четверте, спеціальні розслідування міністрів, якщо в підконтрольних ним службах місцевих рад виявляться «нечесні дії»; по-п'яте, механізм затвердження багатьох чиновників муніципального управління (наприклад, з керівництва місцевою поліцією), що передбачає участь не тільки місцевих рад, а й департаментів відповідних міністерств; по-шосте,

фінансовий контроль щодо перевірки правильного використання дотацій, що виділяються центром [155, с. 169-170]. Важливим для фінансового контролю є діяльність аудитора, який є в кожному графстві. Аудитори можуть вести перевірку використання коштів, які виділяються на суспільні потреби, далі вони роблять повідомлення з цього приводу міністру, а при виявленні зловживань можуть звернутися до суду [155, с. 169-170].

Уряд Великобританії час від часу вживає заходи, спрямовані на покращення підзвітності місцевого самоврядування. Наприклад, наприкінці 2000-х рр. Казначейство вимагало від усіх організацій державного сектору, включаючи муніципалітети, прийняти Міжнародні стандарти фінансової звітності. Оскільки ці стандарти були розроблені для компаній приватного сектору, які повинні були звітувати виключно акціонерам, така ініціатива підкреслює, що місцева влада за свою фінансову діяльність була підзвітна «зверху» центральному уряду, а не «знизу» громадянам [3, с. 353].

В США місцевим органам влади надано широкі повноваження з розробки стратегії розвитку своєї адміністративної одиниці. Починаючи з 1978 року в уряді США з'явилися федеральні генеральні інспектори, які відповідали, у тому числі, за підзвітність штатів. Н. Гіллард, авторка, що досліджувала це питання, стверджує, що, незважаючи на певні невдачі та обмеження, федеральні генеральні інспектори відіграють важливу роль у процесі демократичної відповідальності. Вони не завжди успішно сприяють «прямій» підзвітності у формі санкцій і негайних бюрократичних реформ, і справді, іноді підривають саму ефективність і добросовісність, яку вони мають просувати. Однак їхнє значення полягає насамперед у їхній сприятливій функції як творців нарративу та каналів інформації в ширшій «мережі підзвітності». Їхні нарративи використовуються судами, Конгресом, ЗМІ та громадянським суспільством; таким чином вони виконують незамінну функцію законних і «нейтральних» джерел інформації в процесах публічної підзвітності [9].

Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в Канаді обумовлена універсальністю і масштабністю місцевого законодавства. Міністерства з муніципальних справ, деякі інші відомства мають

право видавати циркуляри і різного роду інструкції, що дають тлумачення вмісту або окремих положень того або іншого закону, регулюючого діяльність муніципалітетів, роз'яснюють певні аспекти урядової політики, а також стандарти, які встановлені для відповідних місцевих служб, форми звітності і т.д. [155, с. 195]. Достатньо активно в Канаді застосовується судовий контроль, який слугує певною гарантією реалізації положень законів і урядових постанов. Крім того, канадські суди провінцій, володіючи правом конституційного нагляду, мають можливість тлумачити та одночасно впорядковувати законодавство, усуваючи протиріччя між положеннями різних законів, законів і відомчих актів, вирішувати спори про компетенцію органів місцевого самоврядування. Однак основним видом контролю за органами місцевого самоврядування залишається фінансовий контроль, який, у багатьох випадках, виявляється сильнішим за законодавчий і адміністративний контроль [155, с. 196].

Для континентальної, або європейської моделі місцевого врядування, як зазначає О. Чернеженко, «характерні підпорядкованість та підзвітність. Зокрема авторка наводить такі ознаки» [481, с. 118]: поєднання виборності та призначуваності місцевих органів; рада і мер можуть обиратися населенням, причому за членів ради та за мера голосують окремо. Мер і його заступники також можуть обиратися радою (Франція). Іноді раду обирає правління на чолі з обраним війтом (Польща); рада має свій виконавчий орган; призначені із центру чиновники є представниками Президента, уряду, міністерства внутрішніх справ на місцях. Ці чиновники контролюють законність дій органів місцевого самоврядування. У деяких країнах такі чиновники можуть навіть звернутися до Президента із пропозицією розпустити обрану раду та призначити нові вибори, якщо вона систематично порушує законодавство або є непрацездатною [469, с. 93].

Континентальна модель місцевого врядування відрізняється високою культурою адміністративних відносин та дотриманням принципу верховенства права. На відміну від англо-американської моделі, тут присутня подвійна підзвітність, коли суб'єкти місцевого самоврядування звітують і перед громадою, і перед призначеними центральною владою чиновниками. Так, у Польщі підзвітність

органів місцевого самоврядування стосується переважно фінансових питань та питань цільового використання бюджетних коштів [8, с. 42]. Відповідно до статті 61 Закону Республіки Польща «Про самоврядування гміни», 1. Фінансова діяльність гміни є відкритою. 2. Війт негайно оголошує рішення про бюджет і звіт про його виконання в порядку, передбаченому для гмінних положень. 3. Війт інформує жителів гміни про положення проєкту бюджету, напрями економічної та соціальної політики, а також про використання бюджетних коштів [362]. Фінансова звітність визначається в Республіці Польща на відомчому рівні, з цього приводу можна навести приклад Постанови Міністра фінансів щодо бюджетної звітності від 28 грудня 2011 р. та Постанови Міністра фінансів щодо детальної класифікації доходів, витрат, доходів і витрат та засобів з іноземних джерел від 2 березня 2010 р.

У зарубіжних країнах, зауважує В. Яцук: «встановлюються різні підстави для дострокового припинення діяльності органів місцевого самоврядування, разом з тим, узагальнюючим є те, що ці підстави створюють реальні перешкоди нормальному функціонуванню системи місцевого самоврядування – нездатність органів місцевого самоврядування забезпечити нормальне управління на території відповідного місцевого утворення» [506, с. 141]. Так, підставою застосування відповідальності гміни як низової ланки органів місцевого самоврядування є порушення радою гміни Конституції чи законів. Відповідно до статті 96 Закону «Про самоврядування гміни», 1) у випадку неодноразового порушення радою гміни Конституції чи законів, Сейм, за поданням Прем'єр-міністра, може прийняти рішення про розпуск ради гміни. В такому разі Прем'єр-міністр, за поданням Міністра внутрішніх справ та адміністрації призначає особу, яка на період до обрання нових органів гміни виконує її функції; 2) якщо війт гміни вчиняє неодноразове порушення Конституції чи законів, то воєвода закликає війта припинити порушення, а якщо таке звернення є безрезультатним, то він звертається з пропозицією до Прем'єр-міністра про відкликання війта. У разі відкликання війта Прем'єр-міністр за поданням Міністра внутрішніх справ і громадської адміністрації призначає особу, яка на період обрання війта виконує його функцію [362].

Схожі механізми відповідальності застосовуються і на рівні воєводства. Так, відповідно до ст. 84 Закону Республіки Польща «Про самоврядування воєводства», у випадку порушення сеймиком воєводства Конституції або значного чи багаторазового порушення законів, Сейм, за поданням Прем'єр-міністра, може, шляхом прийняття рішення, розпустити сеймик воєводства. Розпуск сеймику воєводства є рівнозначним розпуску всіх органів адміністрації воєводства. До моменту обрання нових органів адміністрації функції цих органів здійснює відповідний територіальний воєвода (п. 1) [361]. У випадку, коли не передбачається швидке виправлення і продовжується неефективне виконання громадських завдань адміністративними органами воєводства, Прем'єр-міністр може припинити діяльність адміністративних органів воєводства і встановити комісарське правління на строк до двох років, проте не довше, ніж до моменту обрання правління воєводства сеймиком воєводства наступного скликання (ст. 84 п. 1) [361].

За Конституцією Румунії, відносини між владою муніципалітету (радою і мером), радою округу та префектом не є відносинами підпорядкування [23, с. 353-365]. На думку О. Чернеженко, це, радше, відносини, засновані на принципах автономії, законності, підзвітності, співпраці та солідарності у вирішенні питань на рівні округу [483, с. 218]. Питання відповідальності представників місцевої влади у законодавстві Румунії визначені фрагментарно. Так, наприклад, відповідно до статті 27 рамкового Закону про децентралізацію на місцеві органи влади покладається відповідальність за виплату певних соціальних пільг і видів матеріальної допомоги [483, с. 219]. У своєму бажанні розширити інструменти підзвітності місцевої влади, Румунія на законодавчому рівні практикує впровадження характерних для багатьох європейських країн форм підзвітності – формування колективних органів із юридичним статусом при місцевому самоврядуванні. Так, відповідно до Закону Румунії «Про місцеве управління» від 2001 р., це колективні структури з юридичним статусом, що створюються різними адміністративно-територіальними одиницями задля спільного виконання певних проєктів розвитку зон чи регіонів або ж задля спільного надання певних державних послуг. Такі об'єднання мають статус

суспільно корисних і фінансуються за рахунок бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць та інших джерел [23, с. 360-384].

Як зауважує Н. Камінська: «створені в багатьох країнах Європи для сприяння процесу децентралізації, посилення місцевого самоврядування та участі громадян у плануванні, оцінці результатів розвитку інституційні структури регіонального розвитку є ключовими компонентами національної політики» [178, с. 38]. Наприклад, Закон «Про місцеве самоврядування» Норвегії прямо передбачає різні форми міжмуніципального співробітництва, зокрема утворення об'єднань муніципалітетів та міжмуніципальних підприємств, окремих комітетів для вирішення спільних завдань, делегування завдань іншим органам місцевого самоврядування. Муніципалітети також можуть утворювати об'єднання за спільними інтересами, прикладами чого є Асоціація віддалених муніципалітетів (100 членів) або Асоціація муніципалітетів у сфері інформаційної безпеки (300 членів – муніципалітети, округи, міжмуніципальні утворення, представники галузі) [271, с. 55-56].

В Швеції на законодавчому рівні дозволено органам місцевого самоврядування утворювати об'єднання, фонди, компанії для виконання спільних завдань. За даними офіційного огляду у 2016 році в країні налічувалося 175 об'єднань, 159 спільних комітетів та близько 350 муніципальних компаній спільної власності. Також функціонують регіональні асоціації муніципалітетів та галузеві, такі як асоціація «Муніципальний житловий фонд Швеції» або Шведська асоціація з управління відходами, більшість членів якої складають муніципалітети, муніципальні асоціації або компанії [271, с. 70]. Органами місцевого самоврядування практикується внутрішній взаємоконтроль, який здійснюється виборними ревізорами. Виборні ревізори мають право укладати договори про аудит з незалежними аудиторськими конторами. За результатами проведеного аудиту ревізорами готуються відповідні висновки і рекомендації, які можуть привести до звільнення посадових осіб з роботи за рішенням муніципальних зборів. Такий контроль є найбільш важливим, оскільки держава практично не здійснює власного фінансового контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, за винятком випадків, коли йдеться про

використання цільових державних фінансових дотацій цим органом [238, с. 192]. Судовий контроль за діяльністю місцевого самоврядування в Швеції є важливим елементом демократичного механізму захисту інтересів членів общин від можливих незаконних дій обраних органів, оскільки будь-який член общини, фізична чи юридична особа має право оскаржити рішення місцевих органів [378, с. 184].

Залучення до прийняття важливих рішень громадськості як форма підзвітності достатньо вдало і ефективно практикується в Чехії. Так, в законах «Про обці» і «Про краї» передбачено, що краї та асоціації обців є «обов'язковими суб'єктами консультування» щодо законопроектів, які стосуються місцевого самоврядування [354]. Усі законопроекти вносяться в Електронну бібліотеку офісу уряду і таким чином стають відкритими для широкого загалу. До того ж крайові ради наділені правом законодавчої ініціативи, яке дозволяє їм вносити законодавчі пропозиції [25]. Болгарські общини активно використовують своє конституційне право на об'єднання як на місцевому, так і на загальнодержавному рівні. Це можна проілюструвати на прикладі функціонування Національної співдружності общин у Республіці Болгарія, яка є активним посередником між общинами та державою [299], неурядової організації – фонд «Реформа у місцевому самоуправлінні», а також створеної у 2005 році Національної асоціації общинських службовців [298].

Застосування інституту юридичної відповідальності часто пов'язано із дією наглядових органів, які здійснюють нагляд за діяльністю місцевої влади. Наприклад, в Данії після реформи місцевого самоврядування у 2007 році за діяльністю представницьких органів місцевої влади здійснювали нагляд відокремлені державні адміністрації в кожному з п'яти регіонів. Однак у 2017 році такі повноваження були передані Національній колегії суспільних звернень (Ankestyrelsen), яка підпорядковується Міністерству соціальної політики та внутрішніх справ [271, с. 10]. Національна колегія суспільних звернень здійснює моніторинг загального дотримання органами місцевого самоврядування законодавства про діяльність органів влади, за винятком закону про працю та специфічних сфер, у яких інші державні органи наділені повноваженнями щодо нагляду. Особи, які постраждали внаслідок незаконних дій органів місцевого самоврядування, можуть поскаржитися

до Колегії, а також звернутися до суду чи Омбудсмена. Колегія має право скасовувати рішення посадових осіб, застосовувати штрафи до членів місцевих рад та надсилати вимоги щодо відшкодування шкоди. Найбільш типовим результатом у випадку виявленого порушення законності є рекомендаційний акт, і органи місцевого самоврядування, зазвичай, виконують його приписи [271, с. 10]. Відповідно до Закону Латвії «Про місцеве самоврядування» від 1994 р., здійснювати моніторинг діяльності місцевої влади уповноважується Міністерство навколишнього середовища та регіонального розвитку. Міністерство фінансів здійснює моніторинг місцевих фінансів, зокрема позик та кредитних гарантій, на основі щомісячних звітів [271, с. 34; 101, с. 92].

Досвід європейських країн говорить про те, що успіх реформи місцевого самоврядування напряму залежить від ступеню і глибини залучення до цього процесу інститутів громадянського суспільства та самих громадян, яким потрібна комунікація з представницькими органами. Так, в зарубіжних країнах (США, Швейцарія, Польща, Японія) вже давно практикуються форми залучення громадськості до застосування відповідальності відносно представників місцевої влади. Але при цьому представники громади приймають таку участь у крайніх випадках та за встановленою формою, зазвичай це референдум, на якому можуть бути винесенні питання, що стосуються життя самоврядної спільноти, в тому числі про відкликання органів територіального самоуправління, вибраних прямими виборами (Польща, Швейцарія) [377, с. 160; 283, с. 55]. В українському законодавстві сьогодні не існує процедури місцевого референдуму, незважаючи на закріплення права на такий референдум в Конституції України (ст. 38) та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ст. 7). Безумовно, цю прогалину вітчизняного законодавства слід виправити, адже місцеві жителі повинні мати реальні інструменти свого волевиявлення стосовно дій місцевої влади.

О. Петришин звертає увагу на те, що важливим та цікавим для України є досвід реформ країн Балтії в цілому, і зокрема Латвії з ряду причин, серед яких і євроінтеграційний курс, і наявність низки подібних державницьких характеристик (унітарна форма державного устрою, демократичний політичний режим,

республіканська, хоча і дещо відмінна, форма правління, схожі моделі адміністративно-територіального поділу тощо), і впровадження найбільш критичних та ключових реформ місцевого самоврядування, що були продовжені після вступу держави до Європейського Союзу [322, с. 158]. Багато вітчизняних авторів (В. Малиновський, В. Грובה, О. Бровко та ін.) висловлюють переконливу думку, що визначальним для України у сфері вдосконалення місцевого самоврядування виступає досвід Республіки Польща, де проведені реформи в цій сфері небезпідставно вважаються взірцем таких перетворень у Центрально-Східній Європі. Водночас практика впровадження децентралізації влади в багатьох країнах світу засвідчує неоднозначність результатів реформ. Навіть в країнах із сталою демократією і економікою (Великобританія, Франція, Італія, Польща та ін.) в процесі здійснення реформи децентралізації виникали великі проблеми, зумовлені різними чинниками. І якщо у таких європейських державах, як Румунія, Польща, Болгарія, Литва, Латвія та інших країнах з «молодою» демократією муніципальні реформи призвели до формування дієздатних територіальних громад та реального місцевого врядування, то в Україні ефект від діяльності органів місцевого самоврядування після впровадження елементів реформи децентралізації поки що є мінімальним [8, с. 42; 104, с. 210].

Суттєвою перешкодою на шляху ефективного впровадження в Україні реформи децентралізації, у тому числі в питаннях підзвітності та відповідальності місцевої влади, є агресія з боку Росії. Зважаючи на ці реалії, буде доцільним розглянути досвід країн, які мають схожі з Україною військово-політичні умови функціонування. Мова йде, насамперед, про Ізраїль, де специфіка і особливості місцевого врядування обумовлені традиційним потужним унітаризмом та історичною необхідністю централізації усіх ланок влади. Головним суб'єктом, що реалізує різні форми підзвітності та відповідальності відносно місцевої влади є Міністерство внутрішніх справ. Над округами і підокругами здійснюється нагляд окружними адміністраторами, які призначаються міністром внутрішніх справ і відповідають перед ним. Безпосередньо місцеві органи підпорядковуються міністру внутрішніх справ, який має право присвоювати статус міста будь-якому населеному

пункту, змінювати межі муніципальних утворень і навіть відмінити повноваження окремих місцевих рад. Міністерством здійснюється контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування, включаючи санкціонування розмірів муніципальних податків і муніципального бюджету, а також встановлюються розміри державних дотацій і навіть число делегатів від кожного поселення (два і більше) при формуванні місцевих та регіональних рад, у залежності від числа жителів [155, с. 131].

Міністр внутрішніх справ має право розпустити місцеву раду чи адміністрацію, це відбувається, коли місцевий орган влади не спроможний успішно функціонувати (недотримання бюджетної дисципліни, конфлікти в місцевій раді, що заважають її роботі, корупція та ін.). У цьому випадку міністр може тимчасово передати управління спеціально уповноваженій особі або комісії і призначити до наступних виборів виконуючого обов'язки голови ради, та раду – вона називається тоді «призначеною» [155, с. 131]. У випадку виникнення особливо складної ситуації, міністр внутрішніх справ призначає спеціальну комісію, яка складається із працівників профільного міністерства. Призначення ради або спеціальної комісії – це один із механізмів контролю і законодавчого унормування наглядової роботи за діяльністю органів місцевого самоврядування [155 с. 131-132].

Іншим способом контролю в Ізраїлі за виконанням органами місцевого самоврядування своїх функцій є діяльність Державного Контролера [155, с. 132]. Державний контролер є самостійним суб'єктом, він не залежить від уряду та відповідальний лише перед парламентом, яким і призначається. До компетенції контролера відноситься і перевірка органів місцевого самоврядування. У сферу його інтересів входять: фінанси (наприклад: чи заклад у межах затвердженого бюджету, чи не мав перевитрат або неефективного використання державних коштів); протизаконні дії, зловживання в управлінні закладами або підприємством (наприклад: призначення родича на державну посаду, укладання угоди з фірмою без попереднього оголошення про конкурс); протизаконні дії (наприклад: використання суспільних грошей або суспільного майна в особистих цілях) [155, с. 132]. Фактично державний контролер виконує стримуючу роль для органів місцевого

самоврядування. Результати своїх перевірок державний контролер публікує в щорічному звіті, головна мета якого полягає у його оприлюдненні: так суспільство дізнається про законність дій влади. Звіт може мати рекомендації з усунення знайдених недоліків, але водночас контролер не має повноважень змусити виконати ці рекомендації. Звіт державного контролера можна вважати формою підзвітності ззовні та одночасно формою відповідальності місцевої влади, адже звіт складається не тільки для державних діячів чи осіб, які пов'язані із закладами, що перевіряються, а й для пересічних громадян, яких цікавить питання використання державних коштів. Ця думка є провідною при волевиявленні виборців на виборах до органів місцевого самоврядування [155, с. 132]. Схожа посада, але з більш обмеженими функціями, існує і в Литві – контролер самоврядування. Контролер самоврядування (чи служба контролю та аудиту самоврядування, яка утворюється радою за поданням контролера у разі, якщо кількість жителів самоврядування не менше 30 тис.) виконує зовнішній фінансовий аудит та аудит діяльності в адміністрації самоврядування, у суб'єктів адміністрування самоврядування, а також на контрольованих самоврядуваннях підприємствах; щороку розробляє і подає до ради самоврядування висновок у зв'язку зі звітом про належне самоврядування на праві власності майно та кероване на праві довіри державне майно, а також висновок про представлення на затвердження збірника звітів про виконання бюджету [353; 104, с. 211], реалізує інші функції.

Основною метою проведення адміністративно-територіальної реформи в Україні, зазначає О. Бровко «має стати реформування системи управління державою та територіального устрою з метою надання реальної можливості для людини отримувати максимальну кількість послуг від органів влади на кожному рівні управління» [63, с. 176]. Аналіз зарубіжного досвіду реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування звертає увагу на правове закріплення в зарубіжному законодавстві такого виду відповідальності органів місцевого самоврядування, окрім звичної в світовій практиці політичної та адміністративної відповідальності, як соціальна відповідальність (відповідальність перед громадою). Так, відповідно до Закону Латвійської Республіки про

самоврядування від 1994 р., до постійних функцій місцевих і регіональних влад відноситься відповідальність за санітарний стан території, освітлення вулиць, утримання міських доріг, озеленення парків та місць відпочинку, контроль за вивезенням промислових відходів, попередження забруднення довкілля, створення та утримання кладовищ і місць для захоронення тварин; відповідальність за освіту (початкові та середні школи, дитячі садочки), надання організаційної та фінансової допомоги позашкільним освітнім установам [355]. Вважаємо, що необхідною умовою ефективного функціонування місцевого самоврядування в Україні, яка впевнено рухається шляхом інтеграції до Європейського Союзу, є реалізація соціальної відповідальності органів місцевої влади. Як зауважує І. Савченко, «відставання в соціальній сфері підриває легітимність влади, гальмує розбудову соціальної держави, оскільки соціальна відповідальність та інші соціальні чинники є головним знаряддям поліпшення життя людини, вирішення її життєвих проблем та забезпечення стабільності влади» [387, с. 10; 101, с. 93].

Ефективність механізму реалізації соціальної функції місцевого самоврядування залежить передусім від якості його нормативно-правової основи. Першочергове значення має надання органам місцевого самоврядування широких повноважень, спрямованих на реалізацію соціальної функції, підтримку місцевих ініціатив та залучення громадськості до вирішення питань місцевого значення, що, в свою чергу, підвищить відповідальність органів місцевого самоврядування перед територіальною громадою. На цьому тлі ефективній реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування заважає криза довіри з боку місцевого населення, яка має долатися передбаченими у законодавчий спосіб формами юридичного зобов'язання працювати на користь громади та нести відповідальність за порушення. Типи підзвітності та механізми відповідальності мають корелюватися відповідно до статусу певного органу місцевого самоврядування, враховуючи, у тому числі, зарубіжний досвід правового регулювання питань розподілу ресурсів, а також умов відповідальності за їх використання. Як вважає О. Чернеженко «одним із способів вирівняти цей дисбаланс є дотримання принципу фіскальної еквівалентності, що потрібно брати до

уваги політикам при розробці майбутніх підходів до реформування. Це є вирішальним внеском у досягнення «належного місцевого врядування», з усіма його складовими, такими як верховенство права, прозорість, підзвітність, ефективність, результативність та надання послуг» [482, с. 317-318].

Механізм реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування передбачає передусім законодавче визначення широкого кола повноважень органів місцевого самоврядування у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку; у галузі бюджету, фінансів і цін; щодо управління комунальною власністю; у сфері освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту; в галузі житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку; у сфері соціального захисту населення; щодо забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [352]. Усі інші повноваження органів місцевого самоврядування у сфері надання послуг громаді є делегованими, що свідчить про підзвітність та підконтрольність при їх виконанні місцевим державним адміністраціям. Так, Закон України «Про соціальні послуги», визначаючи перелік суб'єктів, уповноважених їх надавати, взагалі не проводить розмежування щодо повноважень у цій сфері місцевих органів виконавчої влади та місцевих рад [364]. На думку Ю. Ковтун, враховуючи те, що органи державної влади й місцевого самоврядування є самостійними і незалежними, субординаційні відносини їм не притаманні [197, с. 86]. І хоча в Україні Конституцією та законами гарантовано право органів місцевого самоврядування на вирішення питань місцевого значення та надані їм певні повноваження, але в окремих питаннях місцева влада не має спроможності виконувати певні функції, і вони виконуються органами виконавчої влади – державними адміністраціями, які невідповідні та невідконтрольні громаді. Конституційний законопроект щодо децентралізації влади передбачає відмову від інституту державних адміністрацій, віддаючи широкі повноваження місцевим органам влади, проте наразі система місцевого самоврядування базується на чинному законодавстві, що визначає можливість делегування державним адміністраціям певних повноважень,

притаманних, як показує зарубіжний досвід, місцевій владі. Така ситуація не сприяє реалізації принципу підзвітності та підконтрольності органів місцевого самоврядування місцевим громадам, адже породжує проблему підзвітності органів місцевого самоврядування місцевим органам виконавчої влади.

Слід сказати, що зарубіжний досвід реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування мало враховується суб'єктами законодавчої ініціативи в Україні, що позначається на недосконалості у механізмах його впровадження в національних правовідносинах. У науковому середовищі вітчизняними авторами час від часу пропонуються відповідні зміни, при цьому простежується явна орієнтація на європейські стандарти та кращі зарубіжні практики реалізації принципів місцевого врядування. Проте у конституційному законопроекті, що визначає параметри реформи децентралізації, принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування не враховується взагалі або своєрідно трактує окремі його аспекти. Так, головним суб'єктом застосування відповідальності органів місцевого самоврядування визначається Президент, який, наприклад, може достроково припинити повноваження сільських, селищних, міських голів та/або місцевих рад з одночасним зверненням до Конституційного Суду у разі ухвалення цими органами влади рішень, які, на думку глави держави, посягають на суверенітет і територіальну цілісність України, а також порушують права і свободи людини. Однак у більшості країнах Європи (Німеччина, Словаччина, Польща та ін.) такі питання вирішуються шляхом розгляду Конституційним Судом звернень щодо порушення прав місцевого самоврядування за зверненням приватних осіб та уповноважених органів влади.

Отже, дослідивши зарубіжний досвід реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, можна сформулювати наступні висновки та пропозиції.

1. Однією з важливих передумов реалізації різноманітних місцевих інтересів є формування дієздатних територіальних громад, законодавче визначення їх статусу і компетенції, впровадження принципів ефективного самоврядування. Україна перебуває на визначальному етапі реформи децентралізації, що має принципово

змінити підходи до соціального призначення місцевого самоврядування, законодавчого регулювання діяльності органів місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів. З огляду на це має відбутися посилення функціональної ролі органів місцевого самоврядування у поєднанні із підзвітністю та відповідальністю за свою діяльність. Проаналізувавши наукові праці зарубіжних авторів та законодавство більшості країн-членів ЄС (Польща, Литва, Латвія, Румунія, Болгарія, Чехія та ін.), можна дійти висновку про наявність спільних позицій у трактуванні підзвітності та відповідальності місцевої влади. Підзвітність передбачає, що органи і посадові особи місцевого самоврядування повинні звітувати про свою діяльність із врахуванням пропозицій громадськості шляхом надання інформації через відповідні засоби так, щоб була можливість для внутрішнього та зовнішнього моніторингу. Підзвітність має розглядатися у поєднанні із відповідальністю, яка передбачає визначені у законодавчий спосіб конкретні механізми притягнення до юридичної відповідальності посадових осіб та скасування рішень органів місцевого самоврядування у випадку порушення законів.

2. В зарубіжних країнах реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування певною мірою залежить від моделі місцевого врядування. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в більшості країн англосаксонського права (США, Великобританія, Канада) замикається переважно на місцевому рівні і являє собою безпосередній контакт місцевої влади із населенням. При цьому підзвітність центральним органам влади носить умовний характер, зазвичай не визначається у законодавчий спосіб, а питання відповідальності актуальні при порушенні фінансового законодавства. У більшості європейських країн, які практикують європейську модель місцевого врядування (Польща, Естонія, Латвія, Литва та ін.), підзвітність та відповідальність мають централізовану структуру, що негативним чином впливає на реалізацію принципу підзвітності, а також поширює практику комплексного звітування та притягнення до юридичної відповідальності за невиконання законодавчих приписів.

В Україні, незважаючи на прийняття ряду законів і постанов, модель місцевого самоврядування більше тяжіє до європейської, однак все ще має суттєвий вплив

виконавчої вертикалі влади. Реформа децентралізації із впровадженням в останні роки основних її елементів враховує практику формування та функціонування органів місцевого самоврядування різних систем і моделей ЄС, зокрема таких країн як Польща, Литва, Латвія та ін. Запропонована національним законодавством європейська модель публічної адміністрації на місцевому рівні має стати і умовою підвищення рівня у реалізації визначеного Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» принципу підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб. Однак аналіз основних параметрів проведення реформи децентралізації в Україні не дає підстави вважати питання ефективної реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування вирішеним. Вкрай важливо розробляти організаційні механізми, спрямовані на врегулювання питань підзвітності місцевої влади перед мешканцями громади. При цьому, зважаючи на досвід більшості зарубіжних країн, підзвітність центральній владі має носити статистичний характер, а відповідальність повинна наступати тільки за порушення, які несуть суттєву шкоду інтересам держави.

3. В питаннях реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування слід зацентрувати увагу на визначенні форм і засобів підзвітності та відповідальності в структурах місцевого управління. Уніфіковане законодавство у галузі місцевого самоврядування більшості європейських країн містить стандартні форми підзвітності, тому необхідно враховувати цей досвід для гарантування того, що органи місцевого самоврядування працюють на благо громади. Партнерські програми, електронні скарги, юридичні консультативні послуги, платформи підзвітності на основі медіа та складання бюджету за участю громади – це ті сучасні способи підзвітності, що орієнтовні на задоволення конкретних потреб мешканців певної громади. Для впровадження дієвих режимів підзвітності потрібно ширше використовувати соціальні мережі та інші сучасні канали комунікації у питаннях забезпечення підзвітності органів місцевого самоврядування з метою встановлення надійного громадського контролю, захисту від свавілля влади, покращення її результативності, попередження корупційних

проявів та захисту місцевої автономії. Передбачена національним законодавством така форма підзвітності як громадські слухання має номінальний характер та не завжди ефективна, що обумовлено необізнаністю більшої частини мешканців громади з тих чи інших питань, що виносяться на слухання. Як показує досвід зарубіжних країн, такі функції покладаються на професійні інститути із юридичним статусом, а сама підзвітність органів місцевого самоврядування набуває форм підконтрольності, особливо із фінансових питань. З цього приводу в Україні доцільно розробити та впровадити на законодавчому рівні стандарти підзвітності органів місцевого самоврядування, орієнтуючись на практику запровадження «Нової моделі управління суспільством» в органах місцевого самоврядування країн Балтії або Системи Показників надання високоякісних послуг та стандартів, яка існує у Великобританії.

При цьому підзвітність органів самоврядування з питань використання ресурсів має а) відбуватися на професійній основі уповноваженим суб'єктом (досвід таких країн, як Литва, Ізраїль тощо) шляхом запровадження у кадровій структурі відповідальної особи, яка буде здійснювати контролюючу функцію та формувати звітність; б) прагнути до усталеної стандартизації (досвід запровадження у Великобританії на рівні муніципальної влади Міжнародних стандартів фінансової звітності).

4. Незважаючи на наявність відповідних реформі децентралізації законопроектів, які знаходяться на розгляді парламенту, донині система місцевого самоврядування базується на старій конституційній основі, а головним нормативно-правовим актом залишається Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Внесені упродовж 2014-2018 років правки до закону не покращили суттєвим чином механізми реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Основними пропозиціями на шляху впорядкування національного законодавства, його відповідності нормам європейських актів та практики підзвітності і відповідальності місцевої влади в зарубіжних країнах, можуть бути:

– визначити періодичність та форми звітування відповідних посадових осіб перед територіальною громадою (нині така процедура хоч і передбачена законом, однак за своєю суттю є формальною) у публічній сфері, що підвищить рівень підконтрольності та підзвітності відповідним територіальним громадам, а також можливість територіальної громади у разі неналежної реалізації їх соціальних інтересів висловлювати недовіру таким представникам та, не чекаючи чергових виборів, мати реальну можливість впливати на кадрову політику;

– надати у законодавчий спосіб право жителям громад, районів та регіонів чи їх об'єднань звертатися до Конституційного суду України щодо порушення прав місцевого самоврядування з боку державних органів;

– законодавчо закріпити та розповсюдити відповідно до міжнародних угод і практики європейського врядування стандарти надання звітної документації населенню, використовуючи сучасні електронні комунікаційні засоби, а також «класичні» засоби масової інформації, створюючи відповідний баланс для широкого охоплення усіх верств населення територіальної громади.

Неефективна реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні значною мірою зумовлена високим ступенем централізації. Відсутність чіткого розмежування обов'язків між органами самоврядування та місцевими державними адміністраціями унеможлиблює втілення змін у процедури звітності населенню. З цього приводу постає питання узгодження українського законодавства, що регулює правовідносини підзвітності і відповідальності суб'єктів місцевого самоврядування, з основними принципами Європейської Хартії про місцеве самоврядування, що призведе до підвищення якості в діяльності представників місцевої влади із надання публічних послуг населенню та більш широкого залучення громадськості до прийняття важливих рішень.

Висновки до розділу 2

1. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування – це процес втілення його вимог і цілей у правомірній поведінці

суб'єктів права та досягнення його соціальної мети. Він закріплений юридичною нормою і має імперативний характер та виконує регулятивну функцію. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування послуговується механізмом реалізації, що є характерним для норм права. Ознаками реалізації цього принципу є: 1) відбувається переважно в активній формі шляхом використання (повноважною стороною) та виконання (зобов'язаною стороною), а також правозастосування; 2) носіями зобов'язань виступають органи місцевого самоврядування, а носіями прав та повноважень є фізичні та юридичні особи, територіальна громада, держава у особі її уповноважених органів; 3) послуговується власними специфічними формами, способами і процедурами; 4) забезпечується і регулюється не тільки державою, а й за допомогою саморегулювання органами місцевого самоврядування; 5) реалізація цього принципу спирається на специфічну систему гарантій.

2. Нормативна основа реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є гнучкою і динамічною, вона визначає не тільки підстави та процедуру реалізації досліджуваного принципу, права і обов'язки суб'єктів його реалізації, а й правові наслідки реалізації – очікувані результати. Суб'єктів реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування доцільно поділяти на тих, які наділені зобов'язаннями (органи та посадові особи місцевого самоврядування) та тих, які наділені повноваженнями (фізичні та юридичні особи, територіальна громада, інституції громадянського суспільства, держава у особі її уповноважених органів). Об'єктом реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є той зміст, який вкладено в цей принцип – обов'язок органів місцевого самоврядування постійно, систематично інформувати громаду про свою діяльність та її результативність і ефективність; відповідальність у діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування щодо реалізації мети і завдань місцевого самоврядування; обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (діючи чи бездіяльність). Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів

місцевого самоврядування здійснюється через такі форми як використання, виконання, дотримання та правозастосування у комплексі.

3. Гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування становлять комплекс об'єктивних та суб'єктивних чинників, а також сукупність умов, способів і засобів, що забезпечують ефективне виконання обов'язків та всебічну реалізацію прав членів територіальної громади. До ознак гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування можна віднести наступні: правова регламентованість, системність, цілеспрямованість, доцільність, ефективність та постійність дії. Пропонується класифікувати гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування на: загальні (економічні, політичні, ідеологічні, соціальні гарантії) і спеціальні (юридичні). Класифікація може бути доповнена організаційними гарантіями як правовими нормами, які встановлюють сфери та зміст управлінської діяльності, що здійснюється органами публічної влади, організаціями й посадовими особами, які їх представляють.

4. Спеціальні (юридичні) гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування становлять собою внутрішньо узгоджену комплексну систему засобів, способів, умов, а також принципів і норм, спрямованих на провадження діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування в інтересах територіальної громади. Під нормативно-правовими гарантіями пропонуємо розуміти внутрішньо узгоджену комплексну систему правових норм, принципів, юридичних обов'язків, які утворюють механізм реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Водночас, організаційно-правові гарантії пропонуємо розглядати як внутрішньо узгоджену комплексну систему інституцій, до якої входять органи публічної влади та інститути громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на забезпечення організаційної, матеріальної та фінансової самостійності місцевого самоврядування, зокрема у вирішенні питань місцевого значення, а також захист прав місцевого самоврядування та створення сприятливих умов для їх оптимальної реалізації. Спеціальні (юридичні) гарантії реалізації

принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування можуть бути класифіковані за такими критеріями: залежно від їхнього змісту: матеріальні; процесуальні; організаційні; залежно від їхнього юридичного статусу: конституційні та галузеві; інші правові гарантії.

5. Підконтрольність та підзвітність обумовлюють відповідальність органів місцевого самоврядування, забезпечують дотримання прав, свобод та інтересів територіальної громади. Система контролю у місцевому самоврядуванні у загальному вигляді представлена контролем органів місцевого самоврядування щодо себе (самоконтроль або внутрішній контроль) та контролем їх діяльності зовнішніми суб'єктами – державними та недержавними. Технології контролю у місцевому самоврядуванні широко застосовується як власне органами і посадовими особами місцевого самоврядування, так державними органами та громадянським суспільством. Але правові основи такого контролю потребують перегляду, конкретизації та систематизації, оскільки залишаються малоефективними.

6 Впровадження системи внутрішнього контролю у органі місцевого самоврядуванні передбачене чинним законодавством, але його якісна організація залежить ініціативності посадових осіб, які досить вільно трактують цей обов'язок. Контроль територіальної громади та її членів за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування слід вважати таким, що проводиться в середині системи. Державний контроль базується на підзвітності органів місцевого самоврядування перед органами державної виконавчої влади в рамках виконання делегованих повноважень. Громадський контроль є більш ефективним механізмом забезпечення соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування. В умовах децентралізації влади в Україні, державний контроль за демократичним місцевим самоврядуванням має бути зведеним до мінімуму. Водночас він має бути на скільки ефективним, щоб представляти собою реальну і дієву гарантію верховенства права у місцевому самоврядуванні.

7. Підзвітність та підконтрольність органів місцевого самоврядування – це самостійні, але тісно взаємопов'язані принципи. Обидва вони спрямовані на забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування. Заслуховування

звітів та отримання інформації суб'єктами контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування можна одночасно розглядати і як форму, і як метод контролю. Звітування та інформування можуть спровокувати контрольну діяльність, але контроль – це не формально обов'язковий наслідок підзвітності. Підзвітність може виступати самостійною формою забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування. Вплив громадської контрольної діяльності на позитивну відповідальність органів місцевого самоврядування інтенсивніша, ніж вплив державного контролю. В свою чергу, завдяки державному контролю частіше виявляються підстави притягнення посадових осіб органів місцевого самоврядування до юридичної відповідальності в її негативному аспекті.

8. Проаналізувавши наукові праці зарубіжних авторів та законодавство більшості країн-членів ЄС (Польща, Литва, Латвія, Румунія, Болгарія, Чехія та ін.), можна дійти висновку про наявність спільних позицій у трактуванні підзвітності та відповідальності місцевої влади. Підзвітність розглядається у поєднанні із відповідальністю, яка передбачає визначені у законодавчий спосіб конкретні механізми притягнення до юридичної відповідальності посадових осіб та скасування рішень органів місцевого самоврядування у випадку порушення законів. В зарубіжних країнах реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування залежить від моделі місцевого врядування. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в більшості країн англосаксонського права (США, Великобританія, Канада) замикається переважно на місцевому рівні і являє собою безпосередній контакт місцевої влади із населенням. У більшості європейських країн, які практикують європейську модель місцевого врядування (Польща, Естонія, Латвія, Литва та ін.), підзвітність та відповідальність мають централізовану структуру, що негативним чином впливає на реалізацію принципу підзвітності, а також поширює практику комплексного звітування та притягнення до юридичної відповідальності за невиконання законодавчих приписів. Зважаючи на досвід більшості зарубіжних країн, підзвітність центральній владі має носити статистичний характер, а відповідальність повинна наступати тільки за порушення, які несуть суттєву шкоду інтересам держави.

9. В Україні доцільно розробити та впровадити на законодавчому рівні стандарти підзвітності органів місцевого самоврядування, орієнтуючись на практику запровадження «Нової моделі управління суспільством» в органах місцевого самоврядування країн Балтії або Системи Показників надання високоякісних послуг та стандартів, яка існує у Великобританії. При цьому підзвітність органів самоврядування з питань використання ресурсів має а) відбуватися на професійній основі уповноваженим суб'єктом (досвід таких країн, як Литва, Ізраїль тощо) шляхом запровадження у кадровій структурі відповідальної особи, яка буде здійснювати контролюючу функцію та формувати звітність; б) прагнути до усталеної стандартизації (досвід запровадження у Великобританії на рівні муніципальної влади Міжнародних стандартів фінансової звітності). Необхідне узгодження українського законодавства, що регулює правовідносини підзвітності і відповідальності суб'єктів місцевого самоврядування, з основними принципами Європейської Хартії про місцеве самоврядування, що призведе до підвищення якості в діяльності представників місцевої влади із надання публічних послуг населенню та більш широкого залучення громадськості до прийняття важливих рішень.

ВИСНОВКИ

1. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні під впливом децентралізації влади знаходиться у стані постійної еволюції, що в результаті дозволить вважати його повноцінним стандартом місцевого самоврядування. Децентралізація влади передбачає розширення обсягу повноважень і ресурсів органів місцевого самоврядування і, відповідно, відповідальності. Підвищено пріоритетність підзвітності як засобу стримування органів місцевого самоврядування в їхній автономії, що була суттєво розширена та поглиблена в результаті децентралізації влади. Підзвітність практично уможливорює прозорість, відкритість та гласність місцевого самоврядування, а також робить можливим контроль за його діяльністю. Під відповідальністю органів місцевого самоврядування слід розуміти передбачений Конституцією та законами України обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність). Підзвітність зумовлює і уможливорює відповідальність органів місцевого самоврядування. Це пояснює поєднання двох самостійних засад «підзвітності» та «відповідальності» в єдиний принцип, визначає їх тісний взаємозв'язок та взаємозалежність. Він є похідним від принципу демократії та є елементом принципу верховенства права.

Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є спеціальним принципом місцевого самоврядування, що визначає обов'язок органів місцевого самоврядування постійно, систематично інформувати громаду про свою діяльність та її результативність і ефективність; передбачає свідому і активну соціально відповідальну діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування щодо реалізації мети і завдань місцевого самоврядування; обумовлює обов'язок органів та посадових осіб місцевого самоврядування зазнати негативних або позитивних наслідків за юридично значиму поведінку (дію чи бездіяльність). До його загальних ознак відносяться: фундаментальний, імперативний та універсальний характер, нормативна закріпленість, постійність дії,

історизм, наукова обґрунтованість, обумовленість природою публічної влади, сталість і динамізм його змісту, категоричність. Спеціальними ознаками принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є: 1) має національний характер; 2) функціонує у формі поєднання двох самостійних принципів «підзвітності» та «відповідальності»; 3) знаходиться у стані постійного розвитку;

4) є гарантією принципу верховенства права, демократизму та транспарентності органів місцевого самоврядування; 5) спирається на систему засобів і методів забезпечення і гарантування; 6) має пряму дію; 7) визначає загальну спрямованість діяльності органів місцевого самоврядування, впливає на їх ефективність; 8) є самостійним принципом місцевого самоврядування; 9) його реалізація здійснюється через правомірну, активну і цілеспрямовану діяльність органів та посадових осіб місцевого самоврядування; 10) послуговується особливим захистом Конституції України.

2. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування як предмет наукового дослідження справедливо відноситься до однієї із найменш опрацьованих проблем. Аналіз наукових досліджень соціологічного, економічного, політологічного, історичного, управлінського, правничого характеру уможливило виокремити такі групи праць, в яких вивчалися ті чи інші аспекти принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: 1) теоретико-правові, галузеві та міжнародні аспекти пізнання підзвітності та відповідальності (як окремих явищ) органів місцевого самоврядування; 2) проблематика діяльності органів місцевого самоврядування в умовах незалежності Української держави; 3) проблеми розвитку спроможних територіальних громад; 4) розвиток місцевого самоврядування та територіальних громад в умовах децентралізації. Проведено міждисциплінарний та міжгалузевий аналіз національної і зарубіжної дослідницької літератури у сфері принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, що сприяло виокремленню концептуальних напрямів для забезпечення належного функціонування органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: уніфікація та систематизація принципів діяльності

органів місцевого самоврядування в умовах впровадження європейських стандартів у національне законодавство, вироблення єдиного розуміння принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування на доктринальному та нормативному рівнях; розробка та впровадження гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування; забезпечення демократичного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування у реалізації підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування; принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану та повоєнного періоду. Останній напрям потребує активної роботи науковців з різних юридичних напрямів та наукових шкіл з метою формування концептуального фундаменту для повоєнного періоду розвитку Української держави.

3. Первинним завданням методології дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є виявлення засобів та форм її використання з метою встановлення та розкриття стандартів, а також визначення та їх співвідношення з соціальними та нормативними обмеженнями, що взаємопосилують теоретичні та практичні аспекти реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування, впливає на розробку шляхів його впровадження у життя. Під методологією дослідження принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування пропонується розуміти логічну та аргументовану систему світоглядних концепцій, принципів, наукових підходів, методів та інших дослідницьких інструментів, спрямованих на комплексне узагальнення знань, виявлення сучасного стану та визначення тенденцій і формування стратегій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Ключовими інструментами методології пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є принципи дослідження, наукові підходи, методи, система світогляду, фундаментальні та загальнотеоретичні концепції. Враховуючи цивілізаційний вибір Української держави, трансформації системи національного права України, а також модифікації методології правничої науки, нині орієнтиром у пізнанні принципу

підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є цивілізаційний підхід як один із новітніх інструментів дослідження й такий, що кореспондується із сучасною правовою дійсністю в Україні. Пізнання принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування спирається на систему методологічних принципів: принцип обґрунтованості; принцип єдності теорії і практики; принцип всебічності та повноти дослідження; принцип системності; принцип історизму; принцип розвитку; принцип комплексності; принцип детермінізму; принцип несуперечливості; принцип об'єктивності; принцип абстрагування; принцип критичності; принцип правового поліцентризму. Вказана комбінація принципів пізнання характеризується динамічністю та може бути доповнена.

4. Згідно Конституції України підзвітність та відповідальність є важливими засадами організації та діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Конституційні основи функціонування органів місцевого самоврядування сформовані, враховуючи міжнародні стандарти, які закріплюють принцип підзвітності та відповідальності. Фундаментальні положення міжнародних стандартів знайшли відображення у національному законодавстві, особливо під час реформування системи місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади. Найбільш повно принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування закріплено у законах України, які прямо чи опосередковано врегульовують особливості реалізації підзвітності органів та посадових осіб місцевого самоврядування та муніципально-правової відповідальності. З метою підвищення ефективності реалізації принципу підзвітності органів місцевого самоврядування це питання потребує регламентації у статутах територіальних громад; в проєкті Типового статуту територіальної громади потребує внесення окремого розділу «Відповідальність органів місцевого самоврядування». Запропоновано доповнити ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» наступними підставами дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови: *неналежне здійснення повноважень, багаторазове*

порушення положень чинного законодавства, грубе порушення норм моралі, фактичне припинення здійснення повноважень протягом тривалого часу.

5. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування – це процес втілення його вимог і цілей у правомірній поведінці суб'єктів права та досягнення його соціальної мети. Її ознаками є: 1) відбувається переважно в активній формі шляхом використання (повноважною стороною) та виконання (зобов'язаною стороною), а також правозастосування; 2) носіями зобов'язань виступають органи місцевого самоврядування, а носіями прав та повноважень є фізичні та юридичні особи, територіальна громада, держава у особі її уповноважених органів; 3) послуговується власними специфічними формами, способами і процедурами; 4) забезпечується і регулюється не тільки державою, а й за допомогою саморегулювання органами місцевого самоврядування; 5) реалізація цього принципу спирається на специфічну систему гарантій. Суб'єктів реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування доцільно поділяти на тих, які наділені зобов'язаннями (органи та посадові особи місцевого самоврядування) та тих, які наділені повноваженнями (фізичні та юридичні особи, територіальна громада, інституції громадянського суспільства, держава у особі її уповноважених органів). Об'єктом реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є його нормативний зміст. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування здійснюється через такі форми як використання, виконання, дотримання та правозастосування у комплексі.

6. Гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування – це комплекс об'єктивних та суб'єктивних чинників, а також сукупність умов, способів і засобів, що забезпечують ефективне виконання обов'язків та всебічну реалізацію прав членів територіальної громади. Ознаками гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування є: правова регламентованість, системність, цілеспрямованість, доцільність, ефективність та постійність дії. Гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування пропонується поділяти на загальні (економічні, політичні, ідеологічні, соціальні гарантії),

спеціальні (юридичні). У системі спеціальних гарантій виділено нормативно-правові та організаційно-правові гарантії. Нормативно-правові гарантії – це внутрішньо узгоджена комплексна система правових норм, принципів, юридичних обов'язків, які утворюють механізм реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Організаційно-правові гарантії – це внутрішньо узгоджена комплексна система інституцій, до якої входять органи публічної влади та інститути громадянського суспільства, діяльність яких спрямована на забезпечення організаційної, матеріальної та фінансової самостійності місцевого самоврядування, зокрема у вирішенні питань місцевого значення, а також захист прав місцевого самоврядування та створення сприятливих умов для їх оптимальної реалізації. Спеціальні (юридичні) гарантії реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування класифіковано за такими критеріями: залежно від їхнього змісту (матеріальні, процесуальні, організаційні); залежно від їхнього юридичного статусу (конституційні та галузеві).

7. Підконтрольність та підзвітність обумовлюють відповідальність органів місцевого самоврядування, забезпечують дотримання прав, свобод та інтересів територіальної громади. Система контролю у місцевому самоврядуванні представлена контролем органів місцевого самоврядування щодо себе (внутрішній контроль) та контролем їх діяльності зовнішніми суб'єктами – державними та недержавними. Якісна організація внутрішнього контролю у органі місцевого самоврядування залежить від ініціативності посадових осіб, які досить вільно трактують цей обов'язок. Контроль територіальної громади та її членів за діяльністю органів та посадових осіб місцевого самоврядування слід вважати таким, що проводиться всередині системи. Державний контроль базується на підзвітності органів місцевого самоврядування перед органами державної виконавчої влади в рамках виконання делегованих повноважень. Громадський контроль є більш ефективним механізмом забезпечення соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування. В умовах децентралізації влади в Україні, державний контроль за демократичним місцевим самоврядуванням має бути зведеним до мінімуму. Водночас він має бути на скільки ефективним, щоб представляти собою реальну і дієву гарантію верховенства права у місцевому самоврядуванні. Заслуховування

звітів та отримання інформації суб'єктами контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування можна одночасно розглядати і як форму, і як метод контролю. Звітування та інформування можуть спровокувати контрольну діяльність, але контроль – це не формально обов'язковий наслідок підзвітності. Підзвітність може виступати самостійною формою забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування. Вплив громадської контрольної діяльності на позитивну відповідальність органів місцевого самоврядування інтенсивніша, ніж вплив державного контролю. В свою чергу, завдяки державному контролю частіше виявляються підстави притягнення посадових осіб органів місцевого самоврядування до юридичної відповідальності в її негативному аспекті.

8. В зарубіжних країнах реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування залежить від моделі місцевого врядування. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в більшості країн англосаксонського права (США, Великобританія, Канада) реалізується переважно на місцевому рівні і передбачає безпосередній контакт місцевої влади із населенням. При цьому підзвітність центральним органам влади носить умовний характер, зазвичай не визначається у законодавчий спосіб, а питання відповідальності актуальні при порушенні фінансового законодавства. У більшості європейських країн, що практикують європейську модель місцевого врядування (Польща, Естонія, Латвія, Литва та ін.) концепції підзвітності та відповідальності місцевого самоврядування не пов'язані між собою. Зарубіжний досвід демонструє, що ефективність реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування залежить від форм і засобів, які для цього використовуються. Уніфіковане законодавство у галузі місцевого самоврядування у більшості європейських країн містить стандартизовані і детально регламентовані форми підзвітності. Партнерські програми, електронні скарги, юридичні консультативні послуги, платформи підзвітності на основі медіа та складання бюджету за участю громади – сучасні інструменти підзвітності, що орієнтовні на задоволення конкретних потреб громади. Активним є використання соціальних мереж та інших каналів комунікації у питаннях забезпечення підзвітності органів місцевого самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 10 фактів про методологію оцінювання підзвітності міст України: що варто знати? URL: <https://transparentcities.in.ua/news/10-faktiv-pro-metodolohiiuotsiniuvannia-pidzvitnosti-mist-ukrainy-shcho-vartoznaty>.
2. 15th Conference of European Ministers responsible for local and regional government: Valencia Declaration. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d47c5.
3. Accountability and Transparency in English Local Government: Moving from Matching Parts to Awkward Couple? *Financial Accountability & Management*. 2015. № 31(3). P. 345-361.
4. Bovens M. Analysing and Assessing Accountability: a Conceptual Framework. *European Law Journal*. 2007. Vol. 13. № 4. С. 447-468.
5. European Code of Conduct for all Persons Involved in Local and Regional Governance. 7 November 2018. URL: <https://rm.coe.int/16808d3295>.
6. Faguet J.P. Governance from below, a theory of local government with two empirical tests. URL: <http://sticerd.lsc.ac.uk/dps/pepp/pepp12.pdf>.
7. Goal 16. Promote peaceful and inclusive societies for sustainable development, provide access to justice for all and build effective, accountable and inclusive institutions at all levels. URL: <https://sdgs.un.org/goals/goal16>
8. Golyk Yu. Content of the principle of accountability and responsibility of local government bodies: foreign experience. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2022. Special Issue № 1. P. 41-47.
9. Hilliard N. The accountability state: US federal inspectors general and the pursuit of democratic integrity 1978-2012. Degree: PhD, 2014. URL: <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:1a371120-4511-4764-b363-d647ee888b0f>.
10. Iñaki Albisu Ardigó Local government accountability mechanisms / AntiCorruption Resource Centre, 2019. URL: <https://www.u4.no/publications/local-government-accountability-mechanisms>.

11. International Consensus: Essential Elements of Democracy: Report. URL: https://democracy-reporting.org/dri_publications/international-consensus-essentialelements-of-democracy/.
12. Leheza Y., Nalyvaiko L., Sachko O., Shcherbyna V., Chepik-Trehubenko O. Principles of law: Methodological approaches to understanding in the context of modern globalization transformations. *Ius Humani. Law Journal*. 2022. 11(2). P. 55-79.
13. Minakova Ye., Nalyvaiko I. Application of mediation in the resolution of public legal disputes with the participation of local governments. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 3 (47). С. 223-227.
14. Nalyvaiko I. The role of civil society institutions in preventing and combating corruption in public authorities. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 27-30.
15. Nalyvaiko L., Chepik-Trehubenko O. Application of the principle of the rule of law international and national courts. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 4. (48). P. 413-419.
16. Nalyvaiko L., Marchenko O., Ilkov V. Conceptualization of the phenomenon of corruption: international practices and Ukrainian experience. *Economic annals-XXI*. 2018. № 172. P. 32-38.
17. Nalyvaiko L., Minakova Ye., Mediyanyk V. Control over the activities of local government bodies: concepts and types, object and subject. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 2 (111) С. 8-13.
18. Nalyvaiko, L., Chanysheva, G., Kozin, S. Remuneration Of Public Servants In The Federal Republic Of Germany. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. №4 (5). P. 228-232.
19. Nicolis G. Exploring complexity: An introduction. New York: W.H. Freeman, 1989. 313 p.
20. Petryshyn O. O. Upholding Legality in Local Self-Government Decision-Making: the Experience of the Selected Baltic States and Ukrainian Realities. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. Вип. 42. 2021. P. 109-122.

21. Petryshyn O., Serohin V., Serohina S. Glocalization and the Decentralization of Public Power in Ukraine. *International Comparative Jurisprudence*. 2020. Vol. 6. Issue 2. P. 191-200.
22. Petryshyn O. O. Local self-government in Ukraine: legal, socio-political wartime challenges and prospects of postwar recovery. *Державне будівництва та місцеве самоврядування*. 2022. № 43. С. 118-140.
23. Profiroiu C.M., Profiroiu A.G., Szabo S.R. The Decentralization Process in Romania. In: José Manuel Ruano, Marius Profiroiu. (Eds.): *The Palgrave Handbook of Decentralisation in Europe*. Palgrave Macmillan, 2017. 512 p.
24. Shala M., Shala S. Supervision and Control of Local Governance in the Republic of Kosovo. *European Journal of Interdisciplinary Studies*. 2016. № 2. Issue 1. P. 74-84.
25. The Congress of Local and Regional Authorities 22nd Session. Local and regional democracy in Czech Republic. URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1917389&Site=Congress>.
26. Авер'янов В. Б. Людиноцентристська ідеологія як основа реформування українського адміністративного права в умовах інтеграційного процесу. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2010. Вип. 2. С. 87-92.
27. Адашис Л. І. Муніципальне право: навч. посібник у визначеннях і схемах. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2019. 272 с.
28. Андреев А. Механізм правового регулювання суспільних відносин: окремі аспекти щодо визначення поняття та особливостей. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 125-128.
29. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 1999. 390 с.
30. Андропова В. А. Юридичні факти у трудовому праві: поняття, ознаки та властивості. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. С. 149-154.
31. Армаш Н. О. Адміністративно-правовий статус керівників органів виконавчої влади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 19 с.
32. Бабич О. М. Організаційно-правові засади децентралізації виконавчої влади в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 220 с.

33. Балинська О. М., Ященко В. А. Методологічні засади герменевтики та прагматизму у процесі тлумачення норм права. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2017. Вип. 2. С. 3-12.
34. Барановська Т. М. Державна політика розвитку територіальних громад в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2017. 20 с.
35. Батан Ю. Д. Підзвітність – складова верховенства права та запобіжник порушень прав людини. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/8345/Batan_Verkh_prava_zb_18-11-2017.pdf?sequence=1.
36. Батанов О. В. Аксіологічний вимір сучасного муніципального права. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 78-82.
37. Батанов О. В. Сучасні міжнародні стандарти у галузі місцевого самоврядування та права людини. *Вісник АПСВТ*. 2016. №3-4. С. 60-63
38. Батанов О.В. Концептуальні проблеми забезпечення контролю у сфері місцевого самоврядування: теорія та практика. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 62-68.
39. Баштанник А. Г. Механізми регулювання діяльності органів державної влади в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
40. Безклубий І. Правова відповідальність. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39590/02-Bezklubiy.pdf?sequence=1>.
41. Безрукова О. Відповідальність у соціологічному дискурсі. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг: наук.-теорет. часоп.* Київ: Інститут соціології Національної академії наук України. 2010. № 2. С. 132-141.
42. Беспалий В. В. Проблеми тлумачення принципів місцевого самоврядування в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право*. 2013. № 23. С. 153-159.
43. Беспалов М. О. Особливості формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації владних повноважень: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2021. 24 с.

44. Бисага Ю. Ю. Юридична відповідальність органів державної влади та місцевого самоврядування: теоретико-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2011. 18 с.
45. Бігуняк А. Я. Цивілізаційні вектори аксіологічних змін у сучасному українському суспільстві: обґрунтування проблеми. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2022. Вип. 2. С. 37-47.
46. Біленчук П. Д. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право): навч. посіб. / Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогильний М. В. Київ: Атіка, 2000. 304 с.
47. Білецька А. В. Інтеграція та децентралізація: європейський досвід в контексті державної стратегії розвитку України: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Київ, 2018. 24 с.
48. Бобровник С. В. Компроміс і конфлікт у праві: антрополого-комунікативний підхід до аналізу: монографія. Київ: Юрид. думка, 2011. 384 с.
49. Богачова Л. Л. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування за порушення прав людини. *Проблеми удосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в Україні*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 трав. 2004 р.). Харків: Ін-т держ. буд-ва та місцевого самоврядування АПрН України, 2004. С. 207-211.
50. Богів Я. С. Поняття та принципи місцевого самоврядування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2015. № 827. С. 45-52.
51. Болокан І. В. Реалізація норм адміністративного права: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 38 с.
52. Болокан І. В. Реалізація норм права як інтегральна категорія. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. № 24. С. 4-8.
53. Болокан І. В. Реалізація норм права як правова категорія. *Актуальні проблеми держави і права*. 2016. № 77. С. 31-38.

54. Болокан І. В. *Форми реалізації адміністративно-правових норм та їх види. Судова та слідча практика в Україні.* 2017. Вип. 3. С. 33-39.
55. Боняк В. О. *Демократичний контроль як інструмент забезпечення підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* 2023. № 3. С. 42-50.
56. Боняк В. О. *Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: монографія.* Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Ліра, 2015. 372 с.
57. Боняк В. О. *Плюралізм наукових підходів до визначення принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2023 № 2. С. 48-54.
58. Боняк В. О., Селіхов Д. А. *Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації: гарантії та проблеми здійснення. Актуальні питання у сучасній науці.* 2023. №8 (14). С. 336-347.
59. Борисенко М.О. *Поняття та форми реалізації норм права. Порівняльно-аналітичне право.* 2015. № 2. С. 274-276.
60. Бортнікова А. В. *Місьцеве самоврядування на Волині: суспільно-політичні традиції і сучасний процес децентралізації: автореф. дис. ... д-ра політ наук.* Львів, 2018. 40 с.
61. Бриль К. І. *Адміністративно-правове забезпечення децентралізації державної влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук.* Київ, 2017. 39 с.
62. Бриль К. І. *Концептуальні засади адміністративно-правового забезпечення децентралізації державної влади в Україні: монографія.* Київ: Леся, 2016. 363 с.
63. Бровко О. В. *Місьцеве самоврядування в Польщі в контексті демократизації країн Центральної та Східної Європи: дис. ... канд. політ. наук.* Харків, 2017. 236 с.
64. Бюремальм Г., Фернандес А., Хорхе Г., Мольеда В. *Демократична підзвітність при наданні державних послуг: практичний посібник для пошуку можливостей*

вдосконалення за допомогою оцінювання. URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/democratic-accountability-in-service-delivery-UK.pdf>.

65. Ваніна Я. А. Реалізація принципу відкритості в діяльності органів місцевого самоврядування: дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2013. 220 с.
66. Вахович І. М., Недопад Г. В. Бюджетна ефективність території: механізми підвищення в умовах децентралізаційних впливів: монографія. Луцьк: ВІП ЛНТУ, 2021. 338 с.
67. Вацлавський О. І. Бюджетний контроль в умовах реформування місцевого самоврядування України: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.
68. Вдовічен В. Методологічний вплив принципів адміністративної відповідальності на її зміст та застосування. *Юридичний вісник*. 2022. № 3. С. 13-19.
69. Ведерніков Ю. А., Ткаченко В. І., Шестаков В. Ю. Діалектика циклічності в розвитку права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3. С. 16-22.
70. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Т. 3: Загальна теорія права / гол. редкол. В. Я. Тацій, 2017. 952 с.
71. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.
72. Вернер Я. Концепція «підзвітності». URL: http://agree-europe.de/images/Expertenbeitraege/Expertenbeitrag_Jann_UKR.pdf.
73. Верховенство права як принцип правової системи : монографія: у 2 кн. / за заг. ред. Ю. С. Шемшученко. Київ: Вид-во «Юридична думка», 2008. Кн. 1: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / відп. ред. Н. М. Оніщенко. 2008. 344 с.
74. Вівчаренко О.А. Гарантії права власності на землю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 198 с.

75. Вітвіцький С. С. Державний контроль у сфері ліцензійної діяльності: дис... канд. юрид. Наук. Харків, 2004. 178 с.
76. Возний С. О. Механізми взаємодії органів місцевого самоврядування з органами державної виконавчої влади щодо формування дієздатних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
77. Войтенко А. Б. Децентралізація та реформування місцевого самоврядування: навч. посіб. Київ: Ліра-К, 2020. 469 с.
78. Войтович К. Г. Розбудова системи ресурсного забезпечення регіонів України в умовах децентралізації: концептуальні засади: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2021. 20 с.
79. Волинка К. Г. Теорія держави і права: навч. посіб. Київ: МАУП, 2003. 240 с.
80. Воронов М. М. Принципи гласності, відкритості та прозорості на муніципальному рівні: теоретичний аспект та втілення в законодавстві України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2015. № 1151, Вип. 19. С. 46-50.
81. Гавриленко А. С. Децентралізація як модель державного регулювання національної економіки: дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2013. 204 с.
82. Гайдар М. Є. Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 4 (29). Том 2. С. 8-13.
83. Ганьба Б. П. Системний підхід та його застосування в дослідженні України як демократичної, соціальної, правової держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2001. 21 с.
84. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... д-ра. юрид. наук. Харків, 2003. 412 с.
85. Гаруст Ю. В. Поняття та ознаки гарантій забезпечення прав громадян у податковій сфері. *Форум права*. 2014. № 2. С. 76–80.
86. Гафурова О. В. Організаційно-правові засади соціального розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні: монографія. Київ: Компринт, 2020. 331 с.

87. Гірняк М. В. Європейська хартія місцевого самоврядування в Україні: питання реалізації та контролю. Львів: Каменяр, 2004. 58 с.
88. Гладченко Л.П. Фінансовий контроль і підзвітність держави у демократичному суспільстві. *Фінанси, облік і аудит*. 2017. № 2 (30). С. 72-85.
89. Глущенко П. Гарантії юридичні. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10-ти т. / відп. ред.: Ю. Римаренко та ін. Київ: Ін Юре, 2005. Т. II: Права людини у контексті поліцейської діяльності. С. 77-78.
90. Гнатюк М. Д. Правозастосування та його місце в процесі реалізації права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2007. 19 с.
91. Гнатюк М. Д. Правозастосування як форма реалізації права: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 211 с.
92. Говоров В. С. Органи місцевого самоврядування та військові адміністрації: актуальні проблеми функціонування в умовах воєнного стану. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2(1). С. 76-83.
93. Голик Ю. Ю. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування: теоретико-правова характеристика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). Держава і право України в умовах воєнного стану. С. 586-592.
94. Голик Ю. Ю. Вплив реформи децентралізації влади на реалізацію принципу підзвітності органів місцевого самоврядування. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 2-3 грудня 2022 р., м. Кременчук. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 12-15.
95. Голик Ю. Ю. Генеза принципу підзвітності і відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні: історико-правові аспекти. *Сучасні тенденції розвитку приватно-правових відносин в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали Всеукр. наук-практ. конф., 23 листопада 2022 р., м. Дніпро. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 48-52.
96. Голик Ю. Ю. Класифікація гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. *Модернізація вітчизняної*

правової системи в умовах світової інтеграції: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 червня 2022 р., м. Кропивницький. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022. С. 45-47.

97. Голик Ю. Ю. Підзвітність органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: теоретико-правові аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 17-22.
98. Голик Ю. Ю. Підзвітність у діяльності органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28 лютого 2023 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 363-366.
99. Голик Ю. Ю. Поняття гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. *The driving force of science and trends in its development: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, November 4, 2022, Coventry. United Kingdom: European Scientific Platform*. P. 48-51.
100. Голик Ю. Ю. Правове забезпечення підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування: проблеми та перспективи. *Current issues of science, prospects and challenges: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, November 25, 2022, Sydney, Australia: European Scientific Platform*. P. 75-77.
101. Голик Ю. Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування у державах з континентальною моделлю місцевого самоврядування. *Advanced discoveries of modern science: experience, proaches and innovations: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023, Amsterdam. The Netherlands: European Scientific Platform*. P. 91-93.
102. Голик Ю. Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: міжнародно-правове регулювання. *Київський часорис права*. 2023. № 1. С. 11-16.

103. Голик Ю. Ю. Принципи підконтрольності, підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: співвідношення та взаємозв'язок. *Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 квітня 2023 р., м. Київ. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 137-141.
104. Голик Ю. Ю. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: компаративний аналіз. *Нове українське право*. 2023. № 1. С. 208-214.
105. Голик Ю. Ю. Співвідношення гарантій реалізації принципу підзвітності органів місцевого самоврядування з інститутом відповідальності. *Нове українське право*. 2022. № 5. С. 72-78.
106. Головченко В. В., Головченко О. В. Правозастосування і захист прав людини в суверенній Україні. Чернігів: вид. В. М. Лозового, 2012. 327 с.
107. Голосніченко І.П. Проблеми адміністративного процесу на сучасному етапі розвитку української держави. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 19. С. 26-28.
108. Гончар С. В. Механізми реалізації державної кадрової політики в Україні на регіональному та муніципальному рівнях в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Миколаїв, 2019. 20 с.
109. Гордєєв В. В. Правова природа юридичного факту. *Держава і право*. 2011. № 51. С. 732-737.
110. Гордєєв О. К. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальної громади: дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2014. 220 с.
111. Горемикіна Ю., Калашнікова Т. Специфіка соціальної відповідальності органів місцевого самоврядування. *Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Причорноморські економічні студії*. 2018. №29. С. 158-163.
112. Грек Т.Б. Правова природа юридичної відповідальності: поняття, принципи та види. *Адвокат*. 2010. № 10 (121). С. 41-45.

113. Гринчишин І. М. Бюджетні механізми забезпечення добробуту територіальних громад в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Львів, 2021. 40 с.
114. Грицяк І. Місцеве самоврядування України в історії та сучасності. *Вісник УАДУ*.1997. № 1. С. 65.
115. Гришко Р. Ю. Реформування місцевого самоврядування в Україні у напрямку децентралізації управління: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2017. 20 с.
116. Грищук М. В. Принципи місцевого самоврядування як основні засади організації та функціонування місцевого самоврядування: політико-правовий аналіз. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/263/app-37_Grischuk_M_V_%28266-270%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y
117. Грушко Ж. В. Правова природа співробітництва територіальних громад в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2021. 20 с.
118. Гуненкова О. В. Надання адміністративних муніципальних послуг в умовах децентралізації влади України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2019. 20 с.
119. Гусарев С. Д., Олійник А. Ю., Слюсаренко О. Л. Теорія держави і права. Київ: Правова єдність, 2008. 270 с.
120. Давиденко Н. М., Буряк М. І. Розвиток фінансового потенціалу регіонів України в умовах децентралізації: монографія. Київ: Ямчинський О. В., 2019. 222 с.
121. Делія О. В. До питання про місцеву владу в СРСП. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=720>.
122. Демків Р. Я. Конституційне право України: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 332 с.
123. Денисюк С. Ф. Громадська експертиза як форма громадського контролю у сфері безпеки дорожнього руху. *Державне управління та місцеве*

- самоврядування: тези X Міжнар. наук. конгресу, 26-27 березня 2010 р., м. Харків. Харків: Магістр, 2010. С. 208-209.*
124. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2010. 393 с.
125. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: монографія / За ред. І.О. Кресіної. Київ: Логос, 2007. 316 с.
126. Дзядзіна Н. М. Механізм публічного управління процесом формування та узгодження пріоритетів регіонального розвитку України в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2019. 20 с.
127. Динник І. П. Механізми взаємодії держави і громадянського суспільства в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2019. 20 с.
128. Дідич Т. О. Розуміння, творення і реалізація права: діалектика взаємозв'язку. *Альманах права*. 2011. Вип. 2. С. 91-94.
129. Дніпров О. Спеціальні принципи функціонування виконавчої влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2017. Вип. 884. № 1. С. 108-112.
130. Донченко К. А. Підзвітність як складник публічності органів місцевого самоврядування (на прикладі Полтавської міської ради). *Науковий журнал «Політикус»*. 2021. Вип. 4. С. 26-32.
131. Донченко О. І. Особливості правозастосування як форми реалізації права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2014. № 11. Т. 1. С. 40-42.
132. Драшкович А. Політична участь громадян в процесі прийняття владних рішень. *Політологічні записки*. 2013. № 7. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Polzap_2013_7_28.pdf.
133. Дубняк М. Прозорість, відкритість та підзвітність як принципи інформаційної взаємодії в місцевому самоврядуванні. *Верховенство права та місцеве самоврядування: зб. тез доп. III Міжн. наук.-практ. форуму з верховенства права, 10-11 червня 2016, м. Київ. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА, 2016. С. 80-84.*

134. Дубов Г. О. Становлення методології юридичних досліджень: особливості радянського та сучасного етапів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 221 с.
135. Дуліба Є. В. Особливості організації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. Вип. 4. С. 46-55.
136. Дума В. В. Правозастосовча діяльність та форми її здійснення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.
137. Дума В. Підходи до праворозуміння та реалізації правових норм. *Правова інформатика*. 2009. № 1 (21). С. 47-53.
138. Дяченко С. А. Розвиток системи місцевих фінансів України в контексті децентралізації державного управління: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2020. 36 с.
139. Євдокімов О. В. Організаційне забезпечення функціонування та розвитку об'єднаних територіальних громад: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Івано-Франківськ, 2019. 20 с.
140. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями: Міжнародний документ від 21 травня 1980 р. *Офіційний вісник України*. 2006. № 9. С. 585.
141. Європейська регіональна політика: підруч. / А. І. Крисоватий та ін.; за ред. А. І. Крисоватого, І. О. Ліщинського. Тернопіль: Економічна думка ЗУНУ, 2020. 235 с.
142. Європейська хартія місцевого самоврядування: Міжнародний документ від 15 жовтня 1985 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 38. Ст. 249.
143. Журавель Я. В. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації органів виконавчої влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2021. 38 с.
144. Журавель Я. В. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації органів виконавчої влади в Україні: монографія. Харків: Панов А. М., 2020. 422 с.
145. Заворотченко Т. М. Гарантії реалізації конституційних політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 94-99.

146. Загальна теорія держави і права: навч. посібник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 400 с.
147. Загальна теорія держави і права: навчальний посібник / за ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 320 с.
148. Загальна теорія держави і права: підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин та ін.; за заг. ред. М. В. Цвіка. Харків: Право, 2009. 584 с.
149. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: Ваіте, 2015. 392 с.
150. Загальна теорія права: підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
151. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права / Е. Шмітд-Ассманн; пер. з нім. Г. Рижков, І. Соїко, А. Баканов; відп. ред. О. Сироїд. [2-е вид. перероб. доповн.]. Київ: К.І.С., 2009. 552 с.
152. Загальні методичні рекомендації щодо проведення щорічної оцінки виконання посадовими особами місцевого самоврядування покладених на них обов'язків і завдань: Наказ Голодержслужби від 30 червня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. № 102.
153. Закон про місцеве самоврядування в Україні: науково-практичний коментар / за ред. В. Ф. Опришка. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1999. 398 с.
154. Законодавство України про місцеве самоврядування та компетенцію його органів: збірник нормативних актів / Уклад. М. П. Воронов, В. Д. Яворський, П. М. Любченко та ін. Харків: Факт, 2000. 400 с.
155. Зарубіжний досвід організації роботи місцевої влади: монографія / М. О. Пухтинський, П. В. Ворона, О. В. Власенко та ін.; за заг. ред. П. В. Ворони. Харків: Магістр, 2009. 280 с.
156. Заяць Д. Д. Статут територіальної громади: теоретико-правові аспекти: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2014. 100 с.

157. Зеленкевич Л. П. Соціокультурні чинники та соціальні ризики децентралізації в сільських громадах (на прикладі Запорізької області): автореф. дис. ... канд. соціол. наук. Запоріжжя, 2019. 20 с.
158. Земельний кодекс України: науково-практичний коментар / За ред. В. І. Семчика. Київ, 2003. 686 с.
159. Зінченко А., Тітаренко І., Саприкіна М., Іщук Є. Прозорість і соціальна відповідальність муніципалітетів (приклад «Прозорого офісу» у Вінниці). Київ: Юстон, 2015. 52 с.
160. Зінченко О. В. Еволюція ідей Декларації прав людини і громадянина від 1789 р. до початку ХХІ ст. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 2 (21). С. 117-125.
161. Ібрагімова А. А. Державна політика побудови спроможних територіальних громад в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2015. 20 с.
162. Іванова Т. М. Відповідальність органів і посадових осіб муніципальної влади в Україні: історико-правовий аналіз. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 185-197.
163. Івашова Л. М., Антонов А. В., Борисенко О. П. Контролінг в органах державної влади й органах місцевого самоврядування: навч. посіб. 3-тє вид., перероб. і допов. Миколаїв: Ємельянова Т. В., 2015. 175 с.
164. Івчук В., Гришкевич О. Посібник з розбудови міжмуніципального співробітництва на користь сталого розвитку локальної лікарняної мережі в умовах реформування охорони здоров'я та децентралізації. Рівне: О. Зень, 2021. 143 с.
165. Ідесіс І. В. Статути територіальних громад українських міст: проблеми теорії та практики: монографія. Херсон: Гельветика, 2020. 233 с.
166. Іжа М., Єфанов А. Підзвітність депутатів місцевих рад як ресурс ефективного розвитку місцевого самоврядування в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. Вип. 4. С. 3-6.

167. Іжа М., Радченко О. Громадський контроль в системі публічного управління як ефективний інструмент експертизи державно-управлінських рішень. *Публічне управління: теорія та практика*. 2012. № 4 (12). С. 74-79.
168. Індекс публічності місцевого самоврядування: звіт – 2018 / упоряд. О. Неберикут, О. Стрелюк. Львів: ОПОРА, 2019. 64 с.
169. Історія місцевого самоврядування України: навч. пос. / за заг. ред. Д. Спунбер, А. Горбового, А. Халецької. 3-тє вид. Київ: АМУ, 2017. 88 с.
170. Йосифович Д. І. Адміністративна відповідальність посадових осіб органів місцевого самоврядування за корупційні діяння: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2009. 235 с.
171. Казакова Л. О. Суб'єкти права на місцеве самоврядування, їх правова природа. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1 (22). Том 2. С. 216-221.
172. Каленіченко Л. І. Соціальна відповідальність як правове явище. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2019. № 4 (66). С. 10-16.
173. Калиновський Б. В. Конституційні принципи місцевого самоврядування в Україні: дис... канд. юрид. наук. Київ, 2004. 218 с.
174. Калиновський Б. В. Місцева публічна влада в Україні: конституційно-правові засади функціонування та розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 492 с.
175. Калінкін А. С. Конституційна реформа у сфері децентралізації державної влади: проблеми теорії та практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Ужгород, 2016. 17 с.
176. Камардіна Ю. В. Муніципальна реформа в Україні та державах-членах Європейського Союзу в умовах європейської міждержавної інтеграції: порівняльно-правове дослідження: монографія / за ред. О. О. Гріненко. Одеса: Фенікс, 2020. 221 с.
177. Камардіна Ю. В. Реалізація принципів місцевого самоврядування в умовах муніципальної реформи в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 45-50.

178. Камінська Н. В. Децентралізація влади і досвід її проведення у зарубіжних державах. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 4. С. 35-40.
179. Камінська Н. В. Місцеве самоврядування: теоретико-історичний і порівняльно-правовий аналіз: навч. посібник. Київ: КНТ, 2010. 232 с.
180. Кампо В. Місцеве самоврядування в Україні. Київ: Ін Юре, 1997. 36 с.
181. Капустіна К. РДА і ОДА на вихід, або Коли і як запрацюють префекти? URL: <https://zemliak.com/konsultacii/4007-rda-i-oda-na-vihid-abo-koli-i-yak-zapracyuyut-prefekti>
182. Касапоглу С. О. Реалізація норм кримінального процесуального права: дис. ... д-ра. юрид. наук. Дніпро, 2019. 395 с.
183. Качан Я. В. Удосконалення системи відповідальності публічних службовців як чинник професійного розвитку. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2019. № 3 (22). С. 9-14.
184. Кащишин М. А. Повноваження органів місцевого самоврядування в Україні та зарубіжних країнах: порівняльний аналіз: дис. ... д-ра філософії. Київ, 2020. 208 с.
185. Кельман Л. М. До питання про співвідношення понять правозастосовної діяльності та реалізації права: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2017. Вип. 4. С. 31-41.
186. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2006. 477 с.
187. Кельман М. С. Загальна теорія держави та права: підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома. Львів: Новий Світ, 2003. 584 с.
188. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: підручник. Київ: Кондор, 2016. 716 с.
189. Кириленко О. П., Письменний В. В. Основи наукових досліджень у схемах і таблицях: навч. посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 228 с.
190. Кириченко В. М., Куракін О. М. Порівняльне конституційне право. Модульний курс: навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 256 с.

191. Кириченко Ю. М. Юридична відповідальність органів місцевого самоврядування: багатоаспектність визначення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 158-162.
192. Кісловський А. В. Розробка та прийняття статутів територіальних громад міст в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... д-ра філософії в галузі права. Запоріжжя, 2020. 246 с.
193. Клімова Г. П. Місцеве самоврядування в Україні: історія і сучасність. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2004. № 8. С. 80-89.
194. Коваленко А. А. Деякі актуальні питання юридичної відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні. *Правова держава*. 2003. № 14. С. 569-574.
195. Ковалів М. В., Іваха В. О. Правовий статус органів місцевого самоврядування в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 45-49.
196. Ковбасюк Ю. В. Енциклопедичний словник з державного управління. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
197. Ковтун Ю. Є. Оптимізація взаємовідносин органів державної влади та органів місцевого самоврядування в процесі децентралізації: дис. ... д-ра філософ. Одеса, 2022. 232 с.
198. Козаченко Ю. П. Державна політика децентралізації: теоретико-методологічні та прикладні аспекти: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Запоріжжя, 2021. 40 с.
199. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. № 3. С. 42-46.
200. Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. Теорія держави і права: навч. посібник / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
201. Колодій А., Копейчиков В., Цвік М. Народовладдя як основа представницької демократії. *Українське право*. 1995. № 1 (2). С. 14.

202. Колодій О. А. Загальносоціальні гарантії конституційно-правового статусу українського народу: поняття та ознаки. *Правове регулювання економіки*. 2019. № 18. С. 36-43.
203. Коломоєць Т. О., Матвієнко П. Д. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права України: монографія. Запоріжжя: ЗНУ, 2011. 255 с.
204. Колповська А. М. Розвиток концепції соціальної відповідальності в муніципальному управлінні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпропетровськ, 2014. 20 с.
205. Комарова К., Ковальчук Н. Ключові принципи забезпечення транспарентності в діяльності органів місцевого самоврядування. *Аспекти публічного управління*. 2021. Том 9. № 2. С. 28-34.
206. Конкурентоспроможність держави в умовах децентралізації: колект. монографія / Л. Я. Малюта та ін.; за ред. Н. Є. Кульчицької. Чортків: ЗУНУ, 2021. 291 с.
207. Конституційне (державне) право зарубіжних країн: навч. посіб. / В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, В. М. Субботін, С. М. Пашков; за заг. ред. В. М. Бесчастного. Київ: Знання, 2007. 467 с.
208. Конституційне право України: підруч. / До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України / В. Л. Федоренко. Київ: Ліра-К, 2016. 616 с.
209. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Колісника, Ю. Г. Барабаша. Харків: Право, 2008. 416 с.
210. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. юрид. навч. закл. / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. Київ: Ін Юре, 2002. 544 с.
211. Конституційне право України: підручник / відп. ред. М. О. Баймуратов. Київ: Правова єдність, 2009. 1008 с.
212. Конституційні засади державної влади в Україні. Органи державної влади України / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2002. 354 с.

213. Конституційні засади місцевого самоврядування в Україні (основи муніципального права): навч. посіб. / В. В. Кравченко, М. В. Пітцик. Київ: Арарат-Центр, 2001. 176 с.
214. Конституційно-правові проблеми місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади в Україні: монографія / Ю. С. Шемшученко та ін.; за ред. О. В. Батанова. Київ: Талком, 2021. 497 с.
215. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 (зі змінами внесеними Законом України «Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України)» від 03 вересня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 38. Ст. 160).
216. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 30. Ст. 831.
217. Копиленко О. Місцеве самоврядування в УНР: досвід і проблеми. *Місцеве та регіональне самоврядування України*. 1992. №. 2. С. 34-40.
218. Корж І. Ф. Європейські принципи партисипативної демократії та їх впровадження в Україні. *Інформація і право*. 2022. № 1 (40). С. 35-45.
219. Короленко М. В. Формування природно-ресурсного потенціалу сталого розвитку територіальних громад: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2021. 24 с.
220. Корольова Ю. В. Кореляція принципів верховенства права та верховенства закону в системі джерел права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 183-186.
221. Коршун А. О. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2022. 192 с.
222. Коршун А. О. Принцип гласності і відкритості діяльності органів судової влади та механізм його реалізації: теоретико-правова характеристика: дис. ... д-ра філос. в галузі права. Дніпро, 2021. 286 с.

223. Коцан-Олинець Ю. Я. До питання про гарантії прав і свобод людини та громадянина: сучасне теоретико-правове узагальнення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 2. С. 12-16.
224. Кравченко В. В. Основи конституційного права України. Київ: Юрінком-Інтер, 1997. С. 196-197.
225. Кравчук В. М. Система громадського контролю як складова народовладдя. *Публічне право*. 2019. № 2 (34). С. 24-30.
226. Кравчук М. Ю. Громадський контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. Вип. 1. С. 42-46.
227. Крайній П. І. Методологія у дослідженні громадських рад та їх адміністративно-правового статусу в Україні. *Правові новели*. 2022. № 16. С. 53-60.
228. Краснікова О. В. Конституційна відповідальність в системі захисту правового статусу суб'єктів місцевого самоврядування: дис... канд. юрид. наук. Одеса, 2004. 197 с.
229. Крет О. В. Інституалізація транспарентності державної влади: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Чернівці, 2010. 20 с.
230. Кріпак А. П. Організаційно-економічний механізм забезпечення спроможності територіальних громад в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2021. 20 с.
231. Крупник А., Орлова А. Принципи доброго врядування: європейський досвід та українські реалії. 2020. URL: <https://uplan.org.ua/analytics/pryntsyru-dobroho-vriaduvannia-ievropeiskyi-dosvid-ta-ukrainski-realii/>
232. Кузькін Є. Ю. Теоретико-методологічне забезпечення розширення фіскального простору місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Харків, 2019. 40 с.
233. Куйбіда В. С. Організаційно-функціональні принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування: дис... д-ра наук з держ. упр. Київ, 2003. 511 с.

234. Куйбіда В. С., Смолова Л. М. Відповідальність представницьких органів місцевого самоврядування в Україні: реалії та перспективи = Responsibility of local representative bodies of Ukraine: realities and prospects: монографія. Київ: НАДУ, 2016. 323 с.
235. Куйбіда В. С., Толкованов В. В. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах: збірник наук.-аналітичних та навч.-метод. матеріалів, нормативно-правових актів з питань впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні. Київ: ТОВ «Поліграфічний Центр «Крамар», 2010. 258 с.
236. Кулішенко Т. Ю. Інституціоналізація виконавчої влади в Україні в контексті децентралізації (політологічний аспект): автореф. дис. ... канд. політ. наук. Харків, 2016. 21 с.
237. Лаврик В. В. Фінансове забезпечення житлово-комунального господарства територіальних громад в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Суми, 2021. 22 с.
238. Лазор О. Д., Лазор О. Я., Лазар І. Г. Основи державного управління та місцевого самоврядування: навчальний посібник. Київ: Дакор, 2007. 312 с.
239. Лациба М. В., Лукарія І. М., Ващук-Огданська О. Д. Місцева демократія в Україні: нові стандарти. Київ: Агенство «Україна», 2013. 236 с.
240. Лашук О. С. Механізми державного управління розвитком регіону в контексті децентралізації владних повноважень: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Чернігів, 2019. 19 с.
241. Легка О. В. Імплементация міжнародних стандартів адміністративної відповідальності у законодавстві України: автореф. дис. ... д.ю.н. Київ, 2018. 40 с.
242. Легка О.В. Реалізація норм права: теоретико-правові аспекти. *Право і суспільство*. 2012. № 1. С. 30-33.
243. Лендвел М. Місцева демократія у країнах Центральної і Східної Європи: монографія. Ужгород: Мистецька лінія, 2011. 688 с.

244. Липовська С. О. Забезпечення організаційної здатності територіальних громад в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Одеса, 2019. 20 с.
245. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права: навч. посібник. Київ: Юрисконсульт, 2006. 355 с.
246. Лиска О. Г. Територіальна громада як суб'єкт місцевого самоврядування: дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2009. 209 с.
247. Литвин Н. А., Крупнова Л. В. Діджиталізація як засіб підвищення відкритості, прозорості та ефективності діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо надання електронних послуг. *Ірпінський юридичний часопис*. 2020. Вип. 3. С. 69-76.
248. Литвин С. Х. Особливості надання інформаційних послуг органами державної влади та місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 4. С. 35-43.
249. Лукашов О. О. Методологія дослідження соціальної відповідальності особистості. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*. 2023. № 2. С. 123-142.
250. Львова О. Л. Правова доктрина: аксіологічний вимір. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 174-185.
251. Любарський В. С. Значення транспарентності діяльності органів публічної влади в сучасних умовах. *Нотатки сучасної науки*. 2023. № 5. С. 23-24.
252. Любченко П. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інституту громадянського суспільства: монографія. Харків: Одісей, 2006. 352 с.
253. Любченко П. М. Відкритість та гласність у сфері місцевого самоврядування. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 25. С. 88-101.
254. Лях Ю. І. Взаємодія публічного управління і суспільства України в сучасних умовах. *Інновації в управлінні соціально-економічним розвитком*: мат. I Міжнар. наук.-практ. конф. (5 березня 2018 р., Харків.). Харків, 2018. 580 с.

255. Магновський І. Й. Правозастосування як категорія особливої форми реалізації права. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Т. 27. С. 59-66.
256. Максимчук О. С. Бюджети розвитку територіальних громад в умовах фінансової децентралізації: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Тернопіль, 2019. 20 с.
257. Маліков С. В. Принципи місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2012. 21 с.
258. Мануїлова К. В. Концепція децентралізації публічної влади в політико-управлінській традиції України: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Запоріжжя, 2018. 36 с.
259. Матвеева Л. Г. Транзитивність у правовій сфері. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 328 с.
260. Матвеева О. Ю. Вдосконалення фінансового забезпечення місцевого самоврядування в умовах децентралізації управління: дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпропетровськ, 2013. 245 с.
261. Матвієнко А. С. Політико-правові засади децентралізації влади в контексті адміністративної реформи в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2010. 20 с.
262. Матвієнко П. Д. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права України: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2011. 221 с.
263. Мельничук О. С. Етимологічний словник української мови: в 7 т. Київ: Наук. думка, 1985. Т. 2. 572 с.
264. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу: постановка проблеми. *Шлях освіти*. 2005. № 2. С. 7-11.
265. Методологія проведення галузевих юридичних досліджень: колективна монографія / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, М. М. Хоменка. Одеса: Гельветика, 2022. 240 с.

266. Митрофанов І. І. *Методологія й організація юридичних наукових досліджень: навч. посіб.* Кременчук: НОВАБУК, 2023. 312 с.
267. Мінакова Є. В. *Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук.* Дніпро, 2021. 244 с.
268. Мінакова Є. В. Концепція інституту префекта як суб'єкта державного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. №3. С. 27-32.
269. Мінакова Є. В. Підзвітність та підконтрольність органів місцевого самоврядування в умовах реформи децентралізації влади. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2023. №2. С. 33-37.
270. Мінакова Є. В. Правове регулювання контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування в Україні в умовах децентралізації влади та євроінтеграції. *Нове українське право. Спецвипуск.* 2022. №6. Том 2. С. 64-72.
271. Місцеве самоврядування в країнах Скандинавії та Балтії: огляд. 2020. URL:https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/720/Ukrainian_finalver_blue_book_compressed.pdf.
272. Місцеве самоврядування в Україні: історія, сучасність, перспективи розвитку: навч. посібник / В. В. Кравченко, Н. В. Кравченко, В. П. Лисюченко, В. А. Негода, М. В. Пітцик та ін. Київ: Арапат-Центр, 2000. 206 с.
273. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: колект. монографія / Ж. А. Белец та ін.; за заг. ред. Р. Плюща. Київ: Рідна мова, 2016. 742 с.
274. Мішин С. Демократичні зміни: критерії та фактори. *Політичне життя.* 2021. № 3. С. 25-31.
275. Міщенко Т. М. Відповідальність і підзвітність – взаємопов'язані складники внутрішнього контролю. *Причорноморські економічні студії.* 2018. № 26-2. С. 103-106.
276. Модернізація соціально-економічної політики держави в умовах децентралізації: світовий досвід та національна специфіка: монографія / В. П. Решетило та ін. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2021. 170 с.

277. Москальчук К. М. Конституційно-правова природа принципів місцевого самоврядування в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2011. № 1. С. 124-128.
278. Мостовий В. О. Публічно-приватне партнерство в забезпеченні розвитку інфраструктури територіальних громад: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2021. 20 с.
279. Мочков О. Б. Організація участі територіальної громади у вирішенні питань місцевого розвитку: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2017. 20 с.
280. Мочков О. Б. Територіальна громада в реалізації місцевої демократії: монографія / за наук. ред. П. В. Ворони. Київ: АртЕк, 2019. 266 с.
281. Музиченко Г. В. Реалізація принципів демократії в сучасній системі місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. політ. наук. Одеса, 2004. 201 с.
282. Мулеса Е. В. Соціальна відповідальність органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2022. № 1 (59). С. 67-72.
283. Муніципальне право зарубіжних країн: навч. посіб.: у 2 ч. / Ч. 2. М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, В. М. Кампо, О. А. Музика. Київ: Знання України, 2006. 120 с.
284. Муніципальне право України: підручник / за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.
285. Мурза В. Форми та методи державної контрольно-наглядової діяльності. *Публічне право*. 2013. № 2 (10). С. 110-116.
286. Нагнибіда В. Теоретичні засади правозастосування: поняття, ознаки, види. *Університетські наукові записки*. 2019. Том 18. № 3 (71). С. 33-42.
287. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель: монографія. Харків: Право, 2009. 600 с.
288. Наливайко Л. Р. Конституційно-правова відповідальність: питання теорії та практики: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 180 с.

289. Наливайко Л. Р., Коршун А. О. Методологія пізнання принципу гласності і відкритості діяльності органів судової влади. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2022. № 2. С. 81-86.
290. Наливайко Л. Р., Олійник В. М. Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2019. 192 с.
291. Наливайко Л. Р., Савченко О. В. Теоретико-правові засади громадського контролю за діяльністю органів державної влади: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2017. 276 с.
292. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Децентралізація влади в Україні в умовах розбудови демократичного громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 44-47.
293. Наливайко Л. Р., Чепік-Трегубенко О. С. Транспарентність публічної влади: вітчизняний і зарубіжний досвід. *Право України*. 2015. № 6. С. 148-156.
294. Наливайко О. І. Державний контроль у системі місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики. *Право і суспільство*. 2015. № 3 (2). С. 22-28.
295. Наливайко Т. В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2010. 18 с.
296. Налуцишин В. В. Філософсько-правова парадигма соціального контролю як засобу забезпечення правового порядку. дис. ... д-ра. юрид. наук. Львів, 2018. 403 с.
297. Настанови зі стандартів внутрішнього контролю в державному секторі. URL: <http://www.intosai.org/issai-executive-summaries/view/article/intosai-gov-9100-guidelines-for-internal-control-standards-for-the-public-sector.html>.
298. Националната Асоциация на Общинските Служители в България (НАОСБ). URL: <http://www.namcb.org/>.
299. Национально сдружение на общини те в Република България. URL: <http://www.namrb.org/>.

300. Невмержицька С., Федоряк Р. Соціальна відповідальність муніципальних службовців у системі муніципального управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 5. С. 214-222.
301. Негода В. А. Механізми забезпечення місцевого розвитку в умовах впровадження реформи децентралізації в Україні: дис. ... д-ра філософії в галузі знань 28 Публічне управління та адміністрування. Київ, 2021. 240 с.
302. Неурядові правозахисні організації України: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, І. О. Грицай, О. С. Дніпров. Київ: Хай-Тек Прес, 2014. 331 с.
303. Нижник Н. Контроль у сфері державного управління. *Вісник УАДУ*. 1998. № 2. С. 23-31.
304. Николаїшин Б. Н. Формування та розвиток відносин між органами публічної влади і територіальними громадами у контексті адміністративної реформи в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2017. 20 с.
305. Оборотов Ю. Аспекти розгортання методології юриспруденції. *Право України*. 2014. №1. С. 33-39.
306. Олійник А. Ю. Конституційна свобода особи на підприємницьку діяльність в Україні: монографія. Київ: КНУТД; Дніпро: ДДУВС, 2022. 256 с.
307. Основи муніципального права України: навч. посібник / за ред. М. І. Корнієнка. Київ, 2000. 402 с.
308. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посібник / К. О. Сорока. Харків: ХНАМГ, 2004. 291 с.
309. Павелко А. Підзвітність – один із ключових принципів місцевого самоврядування. *Місьцеве самоврядування*. 2016. № 4. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/ms/2016/april/issue-4/article-17141.html>.
310. Пальченкова В. М. Концепція соціального контролю в сучасній теоретико-правовій науці. *Юридична наука*. 2015. № 8. С. 7-14.
311. Панасюк С. А. Принципи Європейської хартії місцевого самоврядування та актуальні проблеми їх імплементації в законодавство України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Маріуполь, 2015. 20 с.

312. Панов М. І. Функціональний підхід – необхідна складова методології наукових досліджень кримінального права. *Право України*. 2017. № 2. С. 14-22.
313. Панова В. Є. Регіональна політика держав Європейського Союзу в контексті забезпечення децентралізації в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Київ, 2010. 20 с.
314. Пацурківський П. С. Системоутворюючий критеріальний ряд у фінансовому праві: необхідність зміни парадигмальних підходів. *Проблеми філософії права. Міжнародний часопис*. Том III. № 1-2. Київ – Чернівці: Рута, 2005. С. 95-104.
315. Пацурківський Ю. П. Реалізація права: поняття, зміст та співвідношення з суміжними категоріями. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2012. № 636. С. 59-63.
316. Пашковська М. В. Комплексний механізм забезпечення транспарентності органів місцевої влади: теоретичний аспект. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 39. С. 323-331.
317. Переверзева А. В. Комплексний розвиток людських ресурсів територіальних громад в умовах децентралізації: регіональний вимір: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2019. 39 с.
318. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект). дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 224 с.
319. Перепелюкова О. В. Потенціал забезпечення ефективного просторового економічного співробітництва в умовах децентралізації: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Чернігів, 2021. 38 с.
320. Першко Л. О. Теоретико-методологічні аспекти зміцнення та розвитку місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації: монографія. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2020. 315 с.
321. Петришин О. О. Правові засади місцевого самоврядування в зарубіжних країнах та Україні: теоретико-правовий та порівняльний аналіз: монографія. Харків: Право, 2014. 189 с.

322. Петришин О. О. Реформа місцевого самоврядування: досвід Латвії. *Інформація і право*. 2020. № 2 (33). С. 158-169.
323. Петришин О. О. Суспільно-політичний вимір реформи децентралізації в Україні. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 39. С. 11-30.
324. Пилипишин П. Б. Конституційно-правова відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2017. 21 с.
325. Пирога І. С., Пирога М. І. Роль місцевого самоврядування у відбудові в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 77 (1). С. 117-123.
326. Підвищення ефективності роботи і підзвітності органів місцевого самоврядування. URL: <https://pdp.nacs.gov.ua/providers/proiekt-usaid-pidvyshchennia-efektyvnosti-roboty-i-pidzvitnosti-orhaniv-mistsevoho-samovriaduvannia-hoverla>.
327. Підзвітність у державному управлінні: Оксфордський посібник з питань державної підзвітності / за ред. М. Бовенса, Р. Гудіна, Т. Шіллеманса. Oxford: University Press, 2014. URL: <http://dx.doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199641253.013.0032>.
328. Піхоцький В. Ф. Система державного фінансового контролю в Україні: концептуальні засади теорії та практики: автореф. дис. ... д-ра. економ. наук. Львів. 2015. 43 с.
329. Плотнікова М. Ф. Багатофункціональний розвиток сільських територій в умовах децентралізації: теоретико-методологічні підходи: монографія. Житомир: Польський університет, 2022. 388 с.
330. Погорелов В. С. Формування бюджетів місцевого самоврядування в умовах фіскальної децентралізації: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2019. 20 с.
331. Погребняк В. Я. Синергетичний підхід у методології дослідження механізму переходу цивільних прав та обов'язків. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 6 (1). С. 70-73.

332. Погуляйко Ю. М. Інвестиційно-інноваційне забезпечення розвитку регіону в умовах децентралізації: монографія. Луцьк: ВІП ЛНТУ, 2021. 238 с.
333. Подпіснєв Д. С. Ознаки реалізації норм права. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Серія: Політологія. Соціологія. Право.* 2013. № 3 (19). С. 107-111.
334. Покатаєв П. С. Контроль у системі органів місцевого самоврядування: теорія та практика застосування: монографія. Запоріжжя: Клас. приват. ун-т, 2012. 287 с.
335. Покатаєв П. С. Теоретичні основи здійснення контролю в системі органів місцевого самоврядування в Україні: дис. ... д-ра наук з держ. упр. Запоріжжя, 2013. 453 с.
336. Посібник для керівництва органів місцевого самоврядування щодо побудови системи інституційної доброчесності. [б.м.]: USAID, 2022. 92 с.
337. Права людини і громадянина в Україні: навч. посібник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 336 с.
338. Права людини: соціально-антропологічний вимір: кол. монографія / голов. ред. П. М. Рабінович. Львів: Світ, 2006. 280 с.
339. Правові засади місцевого самоврядування в Україні / М. Оніщук, В. М. Кампо; ред. В. М. Кампо. Київ: Освіта і культура, 1998. 56 с.
340. Прийма С. В. Поняття принципу в аспекті співвідношення з суміжними категоріями. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* 2014. № 28. С. 46.
341. Принципи державного внутрішнього контролю: Меморандум Європейської Комісії із викладом позиції з внутрішнього контролю від 2015 р. URL: <http://ec.europa.eu/budget/pic/lib/docs/2015/CD02PrinciplesofPIC-PositionPaper.pdf>.
342. Приходько Р. В. Удосконалення управління соціальним розвитком територіальної громади: дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпропетровськ, 2011. 205 с.
343. Приходько Х. В. Проблеми визначення конституційно-правового регулювання. *Вісник Запорізького національного університету.* 2009. №1. С. 59-60.

344. Прієшкіна О. В. Деякі проблемні питання муніципальної відповідальності в Україні. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Серія: Правознавство*. 2019. Т. 24. Вип. 2 (35). С. 67-75.
345. Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16 квітня 2009 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 38. Ст. 534.
346. Про благоустрій населених пунктів: Закон України від 6 вересня 2005 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 49. Ст. 517.
347. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05 лютого 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 13. Ст. 91.
348. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 5 серпня 2016 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 158.
349. Про затвердження Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. №1150.
350. Про затвердження Типового положення про проведення атестації посадових осіб місцевого самоврядування: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2001 р. № 1440. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 1440.
351. Про краї: Закон Чеської Республіки №129/2000 (Zákon č. 129/2000 Sb. o Krajích (krajské zřízení)). URL: [zakonycr.cz/seznamy/129-2000_sb-zakon-o-krajich-\(krajскеzřízení\).html](http://zakonycr.cz/seznamy/129-2000_sb-zakon-o-krajich-(krajскеzřízení).html).
352. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 170.
353. Про місцеве самоврядування: Закон Литовської Республіки від 07 липня 1994 р. URL: www3.lrs.lt.
354. Про обці (громади): Закон Чеської Республіки №128/2000 (Zákon č. 128/2000 Sb. o Obcích (obecní zřízení)). URL: [www.zakonycr.cz/seznamy/128-2000_sb-zakon-o-obcich-\(obecni-zřízení\).html](http://www.zakonycr.cz/seznamy/128-2000_sb-zakon-o-obcich-(obecni-zřízení).html).

355. Про органи місцевого самоврядування: Закон Латвії від 19 травня 1994 р. (зі змінами станом на 31 січня 2013 р.) URL: <https://likumi.lv/ta/id/57255-par-rasvaldibam>.
356. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 254.
357. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації: Закон України від 23 вересня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 49. Ст. 299.
358. Про приєднання України до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між 225 територіальними общинами або властями: Постанова Верховної Ради України від 14 липня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. Ст. 370.
359. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 9. Ст. 89.
360. Про ратифікацію Європейської Хартії місцевого самоврядування: Закон України від 15 липня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 38. Ст. 249.
361. Про самоврядування воєводства: Закон Республіки Польща від 5 червня 1998 р. URL: <https://www.csi.org.ua/publications/zakon-pro-samovryaduvannya-voyevodstva-v/>.
362. Про самоврядування гміни: Закон Республіки Польща від 8 березня 1990 р. URL: <https://www.csi.org.ua/publications/zakon-pro-gminne-samovryaduvannya-vid-8-b/>.
363. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 р. *Офіційний вісник України*. 2001. № 26. Ст. 1151.
364. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. Ст. 73.
365. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 34. Ст. 1167.

366. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 40. Ст. 290.
367. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24 червня 2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 29. Ст. 1947.
368. Прозора Україна: методика впровадження завдань / за ред. О. Газізової, П. Фенриха; пер. з польськ. М. Братко. Щецин. Черкаси. Інст. дем. ім. Пилипа Орлика, 2008. 148 с.
369. Пухтинський М. О. Становлення механізму адміністративного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування відповідно до європейських стандартів. *Муниципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості*: тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф., 08 грудня 2017 р. м. Київ. Ч.2 (електронна). Київ: АПСВТ, 2017. С. 13-18.
370. Пянковський В. В. Адміністративно-правові засади реалізації прав людини у об'єднаних територіальних громадах в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 20 с.
371. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. навч. посібник. Львів: Край, 2007. 192 с.
372. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. Київ: Атіка. 2001. 176 с.
373. Рабінович П. Права людини і громадянина: можливості вдосконалення конституційних гарантій. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2012. № 3. С. 3-15.
374. Рабінович П., Хавронюк М. Права людини і громадянина: навч. посібник. Київ: Атіка, 2004. 464 с.
375. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в контексті фінансової децентралізації в Україні: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Львів, 2019. 40 с.
376. Ременяк О. В. Децентралізація публічної влади в правовій теорії та державотворчій практиці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2020. 21 с.
377. Референдуми в Європейському Союзі / О. Д. Чеботаренко, О. Ю. Грищук, Н. В. Колодяжна; за ред. Д. С. Ковриженка. Київ: ФАДА, ЛТД, 2007. 186 с.

378. Реформи для людини: зб. матеріалів про шляхи реалізації адмін.-терит. реформи в Україні / за ред. А. Москалюк. Київ: Геопрінт, 2005. 316 с.
379. Рижий А. В. Правове регулювання місцевих податків та зборів в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2021. 20 с.
380. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Рисовський проти України» (заява № 29979/04) від 20 жовтня 2011 року. *Офіційний вісник України*. 2013. № 12. Ст. 488.
381. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування) від 16 квітня 2009 р. № 7-рп/2009 П. *Офіційний вісник України*. 2009. № 32. Ст. 1084.
382. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 49 народних депутатів України і виконавчого комітету Вінницької міської ради щодо офіційного тлумачення положень статей 38, 78 Конституції України, статей 1, 10, 12, частини другої статті 49 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про сумісництво посад народного депутата України і міського голови від 6 липня 1997 р. № v007p710-99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-99#Text>).
383. Роговенко О. В. Повноваження органів місцевого самоврядування під час воєнного стану: нормативно-правове регулювання та виклики. *Приватне та публічне право*. 2022. № 3. С. 9-14.
384. Рогуля А. О. Функції органів місцевого самоврядування в організації безпеки життєдіяльності територіальних громад України: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2019. 20 с.
385. Рябченко Т. О. Сутність муніципально-правової відповідальності. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів:*

матеріали IV Міжн. наук.-практ. конф., 21-22 травня 2020 р., м. Суми. Суми: Сумський державний університет, 2020. С. 100-103.

386. Савченко А. О. Адміністративно-правовий механізм справляння місцевих податків та зборів України в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2019. 20 с.
387. Савченко І. Г. Соціальна відповідальність органів державної влади в умовах розбудови соціальної держави: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2007. 19 с.
388. Салига К. С. Методологія наукового дослідження економічної ефективності інвестицій в інноваційні проекти. *Ефективна економіка*. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1791>
389. Саміло Г. О. Теорія держави і права: навч. посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2010. 348 с.
390. Самойленко Л. Я. Зміст і принципи місцевого самоврядування в контексті саморозгортання демократії в Українському суспільстві. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 19. С. 56-59.
391. Сандул Я. М. Особливості відповідальності виконавчих органів місцевих рад. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 12, Т. 1. С. 170-173.
392. Сарнецька Я. А. Місцеве самоврядування: еволюція сутності та статусу. *Економіка та держава*. 2019. № 8. С. 87-92.
393. Сатаренко В. В. Особливості процедури реалізації норм права в умовах дії надзвичайних правових режимів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 18-20.
394. Сачко М. В. Теоретико-методологічні засади функціонування органів державної влади в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Дніпро, 2021. 20 с.
395. Селіхов Д. А. Аналітичний огляд стану розробленості проблем теорії принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 7. С. 61-64.

396. Селіхов Д. А. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб: змістовне наповнення в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023 № 2. С. 76-82.
397. Сердюк І. А. Методологія дослідження правових актів: поняття та її структура. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 110-123.
398. Сердюк І. А. Реалізація норм права: питання термінологічної визначеності та змістовної наповненості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 74-78
399. Серьогін В. О., Серьогіна С. Г. Децентралізація і місцеве самоврядування в контексті зміцнення народовладдя в Україні. *Право України*. 2019. № 10. С. 158-174.
400. Серьогіна С. Г. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні: підручник. Харків: Право, 2005. 256 с.
401. Серьогіна С. Г. Напрями вдосконалення правового регулювання місцевого самоврядування в аспекті європейської інтеграції. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 43-48.
402. Сидоренко О. П. Адміністративно-правове забезпечення надання електронних публічних послуг об'єднаними територіальними громадами в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Дніпро, 2021. 18 с.
403. Силенко М. Ф. Державне регулювання економічного розвитку депресивних територій України в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2015. 19 с.
404. Синкова О. М. Підзвітність в органах державної влади: досвід правового регулювання зарубіжних країн. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 105-109.
405. Сірик З. О. Фінансово-інвестиційне забезпечення розвитку територіальних громад в умовах адміністративно-територіальної реформи: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Львів, 2021. 39 с.

406. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Київ: Алерт; КНТ; ПУЛ, 2010. 520 с.
407. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
408. Сквірський І. О. Організаційні форми громадського контролю: сутність та зміст. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 22. Ч. I. Т. 2. С. 223-227.
409. Скибіцький Б. А. До питання реалізації норм права в суспільстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 59-61.
410. Скопець О. В. Розвиток механізмів взаємодії органів місцевого самоврядування і членів територіальної громади: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Запоріжжя, 2013. 20 с.
411. Скопич О. Д. Контроль у системі місцевого самоврядування України: дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2010. 186 с.
412. Сливка С. С. Застосування норм права як особлива форма його реалізації. *Життя і право*. 2004. № 4. С.30-33.
413. Слинько Д. Поняття, зміст та основні ознаки юридичного процесу. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. № 1. С. 19-23.
414. Слінько Т. М. Транспарентність влади та політико-правова культура громадян. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. № 3. С. 258-260.
415. Слободяник Т. М. Муніципально-правова відповідальність місцевих рад та сільських, селищних, міських голів в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 262 с.
416. Словник синонімів української мови / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, Н. Є. Лозова. Київ: Наукова Думка. 2000. Т.1. 960 с.
417. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; ред. кол. І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка Т. 1 : А–В / ред. тому: П. Й. Горещький, А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк та ін. 1970. 799 с.

418. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; ред. кол. І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін. Київ: Наукова думка Т. 7: Поїхати – Приробляти. 1976. 723 с.
419. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства; ред. кол. І. К. Білодід (гол.), А. А. Бурячок, В. О. Винник та ін. Київ: Наукова думка Т. 8: Природа – Ряхтливий / ред. тому В. О. Винник, В. В. Жайворонок, Л. О. Родніна та ін. 1977. 927 с.
420. Смолова Л. М. Публічна відповідальність представницьких органів місцевого самоврядування: перспективи розвитку: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2015. 20 с.
421. Смоляр О. А. Державний та громадський контроль сфері місцевого самоврядування. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2016. 227 с.
422. Смоляр О. А. Теоретико-правові засади контрольної діяльності у сфері місцевого самоврядування. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. № 26. С. 239-247.
423. Совгиря О. В., Шукліна Н. Г. Конституційне право України: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 632 с.
424. Сопілко І. М. Питання класифікації гарантій прав і свобод людини і громадянина. 2011. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/12320>.
425. Сосуновський В. С. Територіальна громада: соціально-філософський аналіз: автореф. дис. ... канд. філос. наук. Запоріжжя, 2021. 16 с.
426. Софінська І. Д. Принцип субсидіарності у місцевому самоврядуванні країн Європейського Союзу та України: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 226 с.
427. Соціально-економічний розвиток міст в умовах децентралізації: кол. монографія / О. В. Акіліна та ін.; за ред. Л. М. Ільч. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. 530 с.
428. Спасів Н. Я. Сучасна парадигма фінансів об'єднаних територіальних громад: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Тернопіль, 2020. 40 с.

429. Співак Д. П. Інститут транспарентності у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. *Політологічні записки*. 2011. № 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_48.
430. Сприндис С. І. Організація місцевого самоврядування у країнах ЄС з огляду на досвід Франції та Польщі. *Часопис цивілістики*. 2020. № 39. С. 41-49.
431. Ставнійчук А. П. Місцевий референдум як форма безпосереднього здійснення муніципальної влади територіальною громадою: монографія. Харків: Фактор, 2020. 239 с.
432. Стахура Б. І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 180 с.
433. Стемковська О. І. Особливості імплементації європейських стандартів у діяльність органів місцевого самоврядування в Україні в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. політ. наук. Львів, 2021. 20 с.
434. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології): монографія. Київ: КНЕУ, 2008. 312 с.
435. Стойко О. М., Некряч А. І., Кончаковський Є. О. Особливості діяльності місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2022. Вип. 91. С. 154-167.
436. Стрельцов В. Ю. Державний фінансовий контроль діяльності органів місцевого самоврядування: дис... канд. наук з держ. упр. Харків, 2005. 210 с.
437. Сулима О. П. До проблеми тлумачення поняття «процес». *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ Серія Філологія. Педагогіка. Психологія*. 2019. № 38. С. 123-128.
438. Сухонос В. В. Теорія держави і права: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2005. 536 с.
439. Таран В. Принцип 12. Підзвітність. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/Principle-12.-Accountability_V.Taran_.pdf.

440. Тарасенко Т. М. Політична відповідальність у місцевому самоврядуванні України: публічно-управлінський аспект: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Дніпро, 2021. 40 с.
441. Тарасенко Т. М. Політична відповідальність у сфері місцевого самоврядування України: монографія. Дніпро: Грані, 2020. 402 с.
442. Тарасюк Л. С. Діалектика цілісності в історії філософії. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Історичні науки*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 85-90.
443. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. С. 74-123.
444. Теорія держави і права: навч. посіб. / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ; Юрінком Інтер, 2003. 368 с.
445. Теорія держави і права: навч. посібник / за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
446. Теорія держави і права: навч. посібник / під ред. В. В. Копейчикова. Київ: Юрінком Інтер, 2000. 320 с.
447. Терехов В. Ю. Адміністративно-правове забезпечення місцевої безпеки в умовах децентралізації влади в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тернопіль, 2018. 20 с.
448. Терещук Г. Зарубіжна практика забезпечення принципу транспарентності в діяльності публічної адміністрації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 3 (19). С. 65-70.
449. Терещук Г. Реалізація принципу транспарентності в роботі органів місцевого самоврядування. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 5. С. 141-145.
450. Терещук Г. Транспарентність як явище та вимога публічно-владної діяльності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 2. С. 83-88.
451. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / Л. Я. Беновська та ін.; за ред. В. С. Кравціва, І. З. Сторонянської. Львів: ДУ «Ін-т регіон. дослідж. ім. М. І. Долишнього НАН України», 2020. 531 с.

452. Тимків В. Роль місцевого самоврядування у становленні українського громадянського суспільства в контексті досвіду Великобританії. *Актуальні теоретико-методологічні та в організаційно-практичні проблеми державного управління*: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю., 2004, м. Київ / за заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. Київ: Вид-во НАДУ, 2004. Т. 2. С. 161-162.
453. Тимошенко Н. В. Співвідношення принципів відкритості та прозорості в діяльності органів місцевого самоврядування: «сіамські близнюки» чи узгоджена пара? *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44 (1). С. 125-131.
454. Тимошенко Н. Доступ до засідань рад як інструмент забезпечення принципу відкритості місцевого самоврядування. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. Вип. 1. С. 158-161.
455. Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування та децентралізація. Законодавство. Київ: Легальний статус, 2016. 80 с.
456. Толкачова І. А. Конституційно-правове регулювання місцевого самоврядування в Україні. *Юридичний вісник*. 2015. № 4 (37). С. 75-79.
457. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України: конспект лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів / уклад. Е. А. Афонін, О. В. Суший. Київ НАДУ, 2010. 48 с.
458. Третяк С. М. Створення ефективних і прозорих органів місцевого самоврядування в процесі розбудови українського громадянського суспільства. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. Вип. 3. С. 24-27.
459. Трещов М. М. Управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів в умовах децентралізації влади в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. Дніпро, 2019. 40 с.
460. Тютюнник І. В. Модернізація публічного управління на регіональному рівні в контексті децентралізації влади в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2020. 20 с.

461. Ундір В. О. Принципи взаємодії органів державної влади і громадських структур як основа гармонізації суспільства. *Ефективність державно гоуправління*. 2020. № 3 (64). С. 66-78.
462. Утвенко В. В. Теорія та історія місцевого самоврядування: навч. посібник. Київ: Персонал, 2017. 234 с.
463. Ущатовський Ю. В. Методологічний потенціал інституційних досліджень у сучасній економічній науці. *Економіка, управління та адміністрування*. 2023. № 2. С. 26-31.
464. Федоренко В. Принципи місцевого самоврядування в Україні: поняття, зміст і система. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2. С. 43-49.
465. Філософія: підручник/ С. П. Щерба, О. А. Заглада ; за ред. С. П. Щерби. Житомир: Полісся, 2012. 547 с.
466. Фінансові інструменти регіонального розвитку в Україні в умовах децентралізації: монографія / М. Д. Бедринець та ін.; за заг. ред. М. Д. Бедринець. Ірпінь: Ун-т ДФС України, 2021. 317 с.
467. Фоменко О. П. Інституціональний механізм публічно-приватного партнерства в Україні в контексті децентралізації влади: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Івано-Франківськ, 2018. 20 с.
468. Француз А. Й., Костюк Н. П. Юридична природа та сутність застосування норм права. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2016. Вип. 22. С. 13-17.
469. Фрицький О. Ф. Франція: проблеми місцевого самоврядування. *Місьцеве та регіональне самоврядування України*. 1994. № 3 (8). С. 90-98.
470. Фролов О. Гарантії місцевого самоврядування в Україні: проблемні питання. *Віче*. 2011. № 6. С. 26-28.
471. Фролов О. Поняття і зміст принципу державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування в Україні. *Державне будівництво та місьцеве самоврядування*. 2009. № 18. С. 166-175.
472. Фролов Ю. М. Юридичні обов'язки як підвид нормативно-правових гарантій економічних прав та свобод людини та громадянина в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 2. С. 83-86.

473. Фукуяма Ф. Політичний порядок і політичний занепад. Від промислової революції до глобалізації демократії / пер. з англ. Тарас Цимбал і Роман Корнута. Київ: Наш формат, 2019. 608 с.
474. Хмельников А. О. Децентралізація як механізм модернізації політичного менеджменту на регіональному рівні: дис. ... канд. політ. наук. Дніпропетровськ, 2012. 204 с.
475. Хребтій І. В. Запровадження державного стратегічного управління регіональним розвитком в Україні в умовах децентралізації: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2020. 20 с.
476. Хриков Є. М. Методологія педагогічного дослідження: монографія. Харків: Панов А. М., 2017. 237 с.
477. Худолей В. Ю., Тульчинський Р. В., Гречко А. В. Децентралізація як передумова модернізаційних змін сталого розвитку регіонів України: монографія. Київ: Вишемирський В. С., 2019. 111 с.
478. Цимбалюк І. О. Інклюзивний розвиток регіону в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика: монографія / наук. ред. Н. В. Павліха. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 335 с.
479. Цмоць У. О. Юридична герменевтика: антропологічна складова. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія: Юридична*. 2017. № 3. С. 299-306.
480. Чаплинська Ю. А. Контроль щодо забезпечення законності та дисципліни в діяльності органів публічного адміністрування. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 1. С. 190-195.
481. Чернеженко О. М. Конституційні основи місцевого самоврядування в державах-учасницях Європейського Союзу і в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2019. 521 с.
482. Чернеженко О. М. Місцеве самоврядування в Україні та державах-учасницях ЄС: конституційне регулювання й організаційні моделі: монографія. Київ: Ліра-К, 2018. 379 с.

483. Чернеженко О. М. Розвиток процесу децентралізації в Румунії. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 216-222.
484. Чернописький П. Б. Децентралізація влади в Україні: конституційно-правовий аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 20 с.
485. Чумакова І. Управлінська підзвітність і контроль у державному секторі. *Інститут бухгалтерського обліку контроль та аналіз в умовах глобалізації*. 2014. Вип. 2. С. 216-219.
486. Чурсін В. П. Форми забезпечення відповідальності органів місцевого самоврядування: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2012. 20 с.
487. Шамрай Б. М. Гарантії прав та свобод військовослужбовців в Україні (конституційно-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2018. 22 с.
488. Шаульська Г. М. Децентралізація: деякі пропозиції щодо розподілу компетенцій. *Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 26-27 квітня 2019 р., м. Запоріжжя*. Запоріжжя, 2019. С. 32-35.
489. Шаульська Г. М. Принципи врядування ЄС та впровадження багаторівневої моделі публічного управління в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2019. № (3). С. 143-151.
490. Швець А. І. Основні організаційно-правові форми діяльності депутатів місцевих рад: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2021. 220 с.
491. Шевченко А. О. Муніципально-правовий статус територіальної громади в Україні та зарубіжних державах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 20 с.
492. Шевченко С. О., Трещов М. М., Мунько А. Ю. Управління місцевими фінансами в умовах децентралізації влади: навч. посіб. Дніпро: Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 390 с.

493. Шевчук В. В. Форми реалізації громадського контролю територіальною громадою у сфері місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 4. С. 22-26.
494. Шемшученко Ю. С. Від Декларації – до Конституції. Правова держава. *Щорічник наукових видань Інституту держави і права ім. В.М. Корецького*. 1997. Вип. 8. С. 9.
495. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. Київ: Укр. енцикл., 2001. Т. 3. 792 с.
496. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання): дис ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 195 с.
497. Шишка Р. Б. Методологія досліджень за спеціальністю 12.00.03. *Вісник Київського університету права*. 2016. № 4. С. 150-152.
498. Шпильова Ю. Б. Сталий розвиток сільських територій України в умовах децентралізації влади: автореф. дис. ... д-ра екон. наук. Київ, 2019. 44 с.
499. Штокало М. Р. Юридична відповідальність як вид соціальної відповідальності: філософсько-правові засади. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib.pdf>.
500. Щebetун І. С. Організаційно-правові гарантії місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2002. 198 с.
501. Щур Р. І. Фінанси об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації в Україні: монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2019. 393 с.
502. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.
503. Юркевич О. М. Логічні аспекти юридичної герменевтики. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія. 2019. № 3. С. 34-44.
504. Юхимюк О. Дотримання як форма безпосередньої реалізації норм права. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 1. С. 32-35.
505. Яцук В. А. Організаційно-правові засади відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Київ, 2012. 22 с.
506. Яцук В. А. Правові засади відповідальності органів місцевого самоврядування: досвід зарубіжних країн. *Економіка та держава*. 2011. № 4. С. 140-142.

ДОДАТКИ

Додаток А

**СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ**

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Голик Ю.Ю. Підзвітність органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади в Україні: теоретико-правові аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 17-22. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/12/4.pdf>
2. Голик Ю.Ю. Співвідношення гарантій реалізації принципу підзвітності органів місцевого самоврядування з інститутом відповідальності. *Нове українське право*. 2022. № 5. С. 72-78. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/357/317>
3. Golyk Yu. Content of the principle of accountability and responsibility of local government bodies: foreign experience. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*. 2022. Special Issue № 1. P. 41-47. URL: https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S1/NV_DDUVS_spec_1_2022-41-47.pdf
4. Голик Ю.Ю. Відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування: теоретико-правова характеристика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2 (121). Держава і право України в умовах воєнного стану. С. 586-592. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S2/s-2-2022-586-592.pdf>
5. Голик Ю.Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: міжнародно-правове регулювання. *Київський часорис права*. 2023. № 1. С. 11-16. URL: <http://kyivchasprava.kneu.in.ua/index.php/kyivchasprava/article/view/245>

6. Голик Ю.Ю. Реалізація принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: компаративний аналіз. *Нове українське право*. 2023. № 1. С. 208-214. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/446>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Голик Ю. Ю. Класифікація гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 23-24 червня 2022 р., м. Кропивницький. Кропивницький: ЛА НАУ, 2022. С. 45-47.

2. Голик Ю. Ю. Поняття гарантій реалізації принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування. *The driving force of science and trends in its development*: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, November 4, 2022, Coventry. United Kingdom: European Scientific Platform. P. 48-51.

3. Голик Ю. Ю. Генеза принципу підзвітності і відповідальності органів місцевого самоврядування в Україні: історико-правові аспекти. *Сучасні тенденції розвитку приватно-правових відносин в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23 листопада 2022 р., м. Дніпро. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. С. 48-52.

4. Голик Ю. Ю. Правове забезпечення підзвітності органів і посадових осіб місцевого самоврядування: проблеми та перспективи. *Current issues of science, prospects and challenges*: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, November 25, 2022, Sydney, Australia: European Scientific Platform. P. 75-77.

5. Голик Ю. Ю. Вплив реформи децентралізації влади на реалізацію принципу підзвітності органів місцевого самоврядування. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., 2-3 грудня 2022 р., м. Кременчук. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2022. С. 12-15.

6. Голик Ю. Ю. Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування у державах з континентальною моделлю місцевого самоврядування.

Advanced discoveries of modern science: experience, proaches and innovations: Proceedings of the III International Scientific and Theoretical Conference, January 20, 2023, Amsterdam. The Netherlands: European Scientific Platform. P. 91-93.

7. Голик Ю. Ю. Підзвітність у діяльності органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28 лютого 2023 р. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. С. 363-366.

8. Голик Ю. Ю. Принципи підконтрольності, підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування: співвідношення та взаємозв'язок. *Євроінтеграційні процеси в Україні: історичні, культурні, політико-правові та психологічні аспекти*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 12-13 квітня 2023 р., м. Київ. Львів – Торунь: Liha-Pres, 2023. С. 137-141.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор

заслужений юрист України

Лариса НАЛИВАЙКО

2023

АКТ

**впровадження результатів дисертаційної роботи
на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права
за спеціальністю 081 «Право» аспіранта Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ Голика Юрія Юрійовича
на тему «Принцип підзвітності та відповідальності
органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади:
теоретико-правова характеристика» у наукову діяльність
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ**

Комісія у складі директора Навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції, кандидата юридичних наук, підполковника поліції Владислава ЛАЗАРЄВА, завідувача кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Валентини БОНЯК, завідувача кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності, доктора юридичних наук, професора Андрія СОБАКАРЯ склала цей акт про те, що матеріали дисертаційної роботи аспіранта Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ Голика Юрія Юрійовича на тему: «Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: теоретико-правова характеристика» (на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 081 «Право») мають необхідний теоретичний і методологічний рівні та практичну значимість й використовуються у науково-дослідній роботі кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади.

Використання результатів дисертаційної роботи сприятиме активізації та підвищенню ефективності наукової діяльності здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів кафедри загальноправових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

ВИСНОВОК

Результати дисертаційної роботи Голика Юрія Юрійовича на тему: «Принцип підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади: теоретико-правова характеристика» вважати впровадженими у наукову діяльність Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ під час проведення загальнотеоретичних та галузевих досліджень принципу підзвітності та відповідальності органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації влади.

Члени комісії:

**Директор Навчально-наукового інституту
права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції,
кандидат юридичних наук,
підполковник поліції**

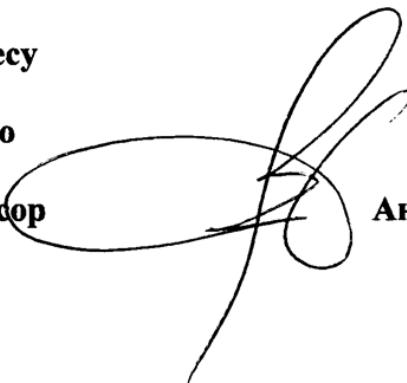
Владислав ЛАЗАРОВ

**Завідувач кафедри
теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Валентина БОНЯК

**Завідувач кафедри
адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор**

Андрій СОБАКАРЬ